

Talaios Koop

ERALDAKETARAKO SINDIKALISMOA ETA EKONOMIA SOZIALA

Eraldaketa sindikalismoa, Ekonomia Sozial
Eraldatzailea eta Hego Euskal Herrirako
estrategia sozioekonomiko burujabea

ELA
EUSKAL SINDIKATUA

**MANU
ROBLES
ARANGIZ
FUNDAZIOA**

Talaios Koop

ERALDAKETARAKO SINDIKALISMOA ETA EKONOMIA SOZIALA

Eraldaketa sindikalismoa, Ekonomia Sozial
Eraldatzailea eta Hego Euskal Herrirako
estrategia sozioekonomiko burujabea

Edizioa:

Fundación Manu Robles-Arangiz Institutua
Barrainkua, 13 - 48009 BILBAO
www.mrafundazioa.eus

Inprimazioa: Bilbograf

ISBN: 978-84-125647-1-6

D.L.: BI-829-2023

*“Trudimen praktikoan errealitatea amesten dela dirudi
eta bizitzen delako da, horregatik antzematen da”.*

Jorge Oteiza

*“Jarduera iraultzaile bat, berreraikitze ideologiko erradikal batek
benetako mugimendu sozial batekin
berriro topo egin dezakeenean soilik izango da posible”.*

Cornelius Castoriadis

*“Kooperatibismoa sozialismoa da. Gogoratu beharrik ba ote dago,
“sozialista” berba bera kooperatibistek euren buruak
ezagutarazteko asmatua dela, eta bere jatorrian
sozialistak kooperatibista esan gura zuela eta ez besterik?”.*

Joxe Azurmendi

*“1976. urteko gure printzipioen zati bat gogorarazi nahi dut; ELA honela
definitzen da: ‘Mekanismo kapitalistekiko erabateko desadostasunean
eta euskal langileen kontzientzia kolektiboaren adierazpen gisa, pertsona
eta herri libre eta arduratsuez osatutako gizarte baten alde egingo du lan,
ekoizpen, kontsumo eta kultura baliabideak langileen esku eta zerbitzura
egongo diren sozialismo batean gauzagarri izango dena”.*

Adolfo Muñoz, “Txiki”

AURKIBIDEA

Aldez aurreko oharra	11
1. Ekonomiak eta agertoki kapitalista	15
1. Ekonomia eta egoera sozioekonomikoak: oinarriko elementuak.....	15
1.1. Ekonomia kapitalista eta ekonomia eraldatzaileak: sarrera.....	15
1.2. Ekonomia bat ulertzeko logika eta katebegiak.....	18
1.3. Agertoki sozioekonomiko desberdinak.....	20
2. Agertoki kapitalistak: alderdi orokorrak.....	20
2.1. Agertoki “kapitalista neoliberala” eta benetan existitzen den neoliberalismoaren erretorika.....	20
2.2. Agertoki “Kapitalista-Interbentzionista”: funtsezko elementuak eta baldintzatzaile nagusiak	23
2.3. “Kapitalista-interbentzionista” agertokiaren azpiagertokiak	24
3. Agertoki kapitalista-neoliberalak karakterizatzeko elementuak	26
3.1. Sarrera: ideia eta kontzeptu garrantzitsu batzuk.....	26
3.2. Kapitalismo digitala edo plataforma kapitalismoa	28
3.3. Kapital-bizitza gatazka eta haren bi krisiak: gizarte erreproduzio krisia eta ingurumen krisia.....	30
3.4. Soldatapeko lana eta XXI. mendeko kapitalismoa: enpleguaren kalitatea galtzea.....	32
2. Hego Euskal Herriko sozioekonomia: hurbilketa	35
1. Hego Euskal Herriko sozioekonomiaren bilakaera historikoa eta lurralderatzea: alderdi orokorrak.....	35
1.1. Ez zen beti kapitalismorik izan	35
1.2. Euskal ekonomia kapitalistaren lehen urratsak	36
1.3. Estatuaren esku-hartzea eta industria politika	37
1.4. Hego Euskal Herriko ekonomia kapitalistaren lurralderatzea: hurbilketa	38
2. Ekoizpena eta industria: Hego Euskal Herriko ekonomia kapitalistaren ezaugarriak.....	41

2.1. Hazkundera eta ekoizpena Hego Euskal Herrian: aberastasunak eta pobrezia aldi berean gora	41
2.2. Ekoizpenaren berregituraketa eta desindustrializazio prozesua Hego Euskal Herrian	44
2.3. Azpikontratazioak eta ekoizpen kateak Hego Euskal Herrian	47
3. Kapital-bizitza gatazka Hego Euskal Herrian	50
3.1. Aldez aurreko oharrik: ikusi nahi dena eta ikusi nahi ez dena	50
3.2. Natura metaketaren zerbitzura: euskal ekonomiaren metabolismoa eta bere ingurumen inpaktuak	50
3.3. Metaketaren zerbitzura dauden pertsonak: lan merkatua, enpleguaren kalitatea eta lan ikusezina Hego Euskal Herrian	51
3. Hego Euskal Herrirako agertoki eraldatzaile-burujabe batera	59
1. Ekonomia burujabeak eraikitzeke elementuak: alderdi orokorrak	59
1.1. Zer eta nola ekoitzi eraldaketarako	59
1.2. Burujabetza sozioekonomikoak.....	60
1.3. Krisia eta birlurraldetzea	63
2. Prozesu ekonomikoaren eraldaketa burujabetzarako	64
2.1. Sarrera: ekonomia sozialak eta burujabetza	64
2.2. Lankidetzeta eta “gizarte merkatua” burujabetza sozioekonomikorako.....	65
2.3. Beste kontsumo bat, beste banaketa bat	67
2.4. Finantza etikoak eta finantza burujabetza	68
3. Burujabetza estrategikoak eta Hego Euskal Herriko egitura ekonomiko produktiboaren eraldaketa	70
3.1. Alderdi orokorrak: krisi sistemikoa, ekoizpenaren eraldaketa eta burujabetza sektorial estrategikoak	70
3.2. Elikadura burujabetza	72
3.3. Energia burujabetza	74
3.4. Industria eta teknologiaren burujabetza.....	75

4. Eraldatzeko bokazioa duen gizarte ekonomia: ekoizteko modua eraldatzeko oinarri mikroekonomikoa	77
1. Sarrera.....	77
2. Gizarte ekonomiak.....	78
2.1. Ekonomia soziala: oinarrizko alderdiak	78
2.2. Beste izendapen eta kontzeptu batzuk: ekonomia solidarioa, ekonomia sozial eta solidarioa, ekonomia komunitarioak eta ekonomia herrikoiak	79
2.3. Gizarte ekonomiak eta ingurumen iraunkortasuna	81
3. Ekonomia Sozial Eraldatzailea: hurbilketa bat	81
3.1. Sarrera	81
3.2. Lankidetzaren ekarpena ekoizpen faktore gisa: batasuna, betetzea eta banaketa	83
3.3. Lana, jabetza eta balioa ulertzeko beste modu bat	85
3.4. ESE proiektu baten helburuak eta irizpideak: proposamen bat	89
5. Sindikalismoa, Ekonomia Sozial Eraldatzailearen bultzada eta krisian dauden enpresak	97
1. Lana eta sindikalismoa: alderdi kontzeptualak	97
1.1. Bestelako lan bat, bestelako langile mota bat, bestelako sindikatu bat.....	97
1.2. Lanaren kontzeptua berriz aztertzea	98
1.3. Beste kontzeptu “neutral” batzuk berriz aztertzea	101
2. Sindikatuak eta gizarte ekonomia: elkarrekiko zuhurtziaz elkar laguntzera.....	102
2.1. Sarrera	102
2.2. “Elkarrekiko zuhurtziaren” arrazoiak	103
2.3. Elkar-laguntza esperientziak.....	106
3. Sindikalismo eraldatzaileak bultzatu beharreko enpresa eredua: proposamen bat.....	110
3.1. Krisi sindikala, sindikalismo eraldatzailea eta krisian dauden enpresen berreskuratzea: alderdi orokorrak.....	110
3.2. Sindikalismo eraldatzaileak babestu eta bultzatu beharko lituzkeen ESE erakundeak: oinarrizko elementuak	112

3.3. Lana eta enpresa autogestionarioa	113
3.4. Mendeko lanaren erabilera mugatzeko beharra	114
4. Krisian dauden enpresak langileek berreskuratzea: hurbilketa bat.....	116
4.1. Aldez aurreko oharrak.....	116
4.2. Zenbait kontzeptu	117
4.3. Agertoki desberdinak	118
4.4. Enpresak berreskuratzeke prozesuetarako oztopo nagusia	119

LABURPENA ETA ONDORIOAK..... 123

1. Sarrera: Hego Euskal Herria, ekonomia kapitalista eta agertoki ezberdinak	123
2. Hego Euskal Herrirako estrategia sozioekonomiko burujaberako elementuak	136
3. Euskal sindikalismo eraldatzailea eta krisian dauden enpresak berreskuratzea	131

BIBLIOGRAFIA 137

ALDEZ AURREKO OHARRAK

Ekonomia kapitalistaren aldaketa azkarreko une batean bizi gara. Koronabirusaren eta hurrengo krisien ondoren, administrazio eta arduradun publiko gehienek ezer gertatuko ez balitz bezala jokatzeko jarraitzen dute, edo, are okerrago, dena 2019an bezalakoa izatea da gerta dakigukeen onena izango balitz bezala. Gure ikuspegitik, ekonomia kapitalistaren egiturazko krisian gaude. Beste mundu bat dator, eta ezin dugu ez ikusiarena egin.

Neoliberalismoak ez du inoiz Estatu gutxiago esan nahi izan, Estatuaren eskuhartzea birbideratzea baizik, kapitalari mesede egiteko. Une honetan, gutxiengo pribilegiatuak ekonomia kapitalistari eusteko Estatu erabat erabiltzen saiatuko dira, horrek dakarren iraunkortasun sozial eta ekologikorik ezarekin. Aurreranzko ihesa da, kosta ahala kosta ontziak erretzea (ontzizat erabakiak hartzen ez dituzten gehiengoak bizitzak eta natura hartuz).

Testuinguru horretan, Euskal Herriko ekonomiak, besteek bezala, aldaketa handiak jasango ditu. 2020ko krisia baino lehen nabariak ziren Hego Euskal Herriko industria sektorearen arazoak. Aurretiko egoera hori areagotu egin da. Egoera horren aurrean, aurrerapausoak eman behar dira gizarte talde eta erakunde sozial guztietatik, eta euskal ekonomia kapitalistak eskatzen duen beharrezko eraldaketa onartu, bizitza erdigunean jarri nahi bada eta, koronabirusarekin edo gabe, 2020ko udaberria baino lehen murgilduta geunden krisi sistemikoari aurre egin nahi bazaio, behintzat. Eraldaketa horrek kontuan hartu beharko du ekonomia birkokatu behar dela. Egoera hori larriagotu egin da krisi honetan funtsezko sektoreetako autohornikuntzan izandako gabezien ondorioz, etorkizunean, krisi globalaren esparruan, are gehiago larriagotuko dena.

Esparru edo testuinguru oso konplexu horretan, ahultasun eta zailtasun handiekin, oso garrantzitsua da enpresa zehatzentzat, Hegoaldeko eta, oro har, Euskal Herriko sozioekonomiarentzat datozen aldaketei aurre egiteko alternatibak eta tresnak lantzea helburu nagusi duten azterketak egitea. Produkzio unitate ezberdinek, tipologiaren arabera, bide berriak aztertu beharko dituzte.

Pertsona guztientzako etorkizun bizigarrien bilaketa horretan, kooperatibismo eraldatzailea ezinbesteko tresna izango da, eta ezin izango da banandu Euskal Herrian eta munduan gertatzen diren prozesu sozial eta ekonomikoetatik. Lan burujabearen ikuspegia lantzeko, soldatapeko lanaren logika kapitalistekin hausten duena, funtsezkoa izango da kooperatibismo eta sindikalismo eraldatzailearen arteko aliantza. Batzetik, betetzetik eta banaketatik, zubiak sortzen jarraituko dugu, bide horretan aurrera egiteko.

...

Dokumentu honen edukiak sei kapitulutan banatzen dira. Lehenengo bietan sarrera bat egiten da eta azterketa esparrua ezartzen da. 1go kapituluan, indarrean dagoen sistema edo agertoki sozioekonomiko hegemonikoa kokatzeko zenbait elementu ezartzen dira, baita balizko alternatibak ere; ekonomia kapitalista ulertzeko elementu nagusiak zehazten dituen azterketa esparru bat proposatzen da ekonomia kapitalista ulertzeko elementu nagusiak zehazten eta agertoki sozioekonomiko batzuk aurkezten dira: bi kapitalismoaren barruan eta beste bat “eraldatzaile-burujabeak” izenekoan. 2. kapituluan, Hego Euskal Herriko sozioekonomiaren alderdi orokorrak aztertzen dira, gaur egungo esparru kapitalistan, eta oinarrizko egitura, ildo edo elementu nagusiak markatzen dira.

Hirugarren eta laugarren kapituluetan elementu batzuk proposatzen dira estrategia sozioekonomiko subirano bat eraikitzeko. 3. kapituluan “agertoki eraldatzaile-burujabeak” deritzonaren marko orokorra ezarri da, bi elementu nagusik osatua. Lehenengo elementua, 4. kapituluak jorratzen duena, Nola ekoitzi? galderari erantzuten saiatzen da, eta, horretarako, ekoizpen egitura eredu demokratikoagoetara eta burujabeagoetara aldatzeko proposamenak egingo dira, Ekonomia Sozial Eraldatzailean (ESE) oinarrituta.

5. kapituluan, lanaren eta langile klasearen kontzeptua birplanteatzen da, hartara, sindikatuen jarduera-ildo eraldatzaileak proposatu ahal izateko. Gai horietatik abiatuta, kooperatibismoaren eta ekonomia sozialaren eta sindikalismoaren arteko harremanari buruzko hausnarketak eta esperientziak planteatzen dira, baita sindikalismo eraldatzaileak bultzatu beharreko enpresa edo ekoizpen eredu motari buruzkoak ere. Kapituluaren amaieran, krisian dauden enpresak berreskuratzeko hurbilketa egiten da, hainbat agertoki planteatzen dira eta krisian dagoen enpresa bateko langileak berreskuratzeko prozesuaren oztopo nagusiak aztertzen dira.

Azkenik, 6. kapituluan, politika publikoak bideratzeko sindikalismo eraldatzaileak bultzatu beharreko ildo edo neurri batzuk ezartzen dira. Birbideratze horren helburua da Ekonomia Sozial Eraldatzailea bultzatzea da, krisian dauden enpresak berreskuratzea, eta hori guztia, burujabetzaren aldeko estrategia sozioekonomiko baten esparruan, agertoki eraldatzaile-burujabe baterantz aurrera egiteko.

...

Krisiak aldaketa garaiak dira. Gaur egungo egoera aukera bihur daiteke “ekoizpen-, kontsumo- eta kultura-baliabideak langileen esku eta haien zerbitzura egongo diren sozialismo baterantz” aurrera egiteko. Ikerketa lan xedea hori

da. Horretarako, elkarrekin lotuta dauden, baina desberdinak diren hiru eremu hartu behar dira kontuan: sindikala, politikoa eta soziala. Jarduera eremu estrategiko horien artean, gizarte eredua funtsezkoa da sindikatu batentzat, aberastasuna modu justuan banatzeko justizia soziala jomuga izanik.

1.

EKONOMIAK ETA AGERTOKI KAPITALISTA

1. EKONOMIA ETA EGOERA SOZIOEKONOMIKOAK: OINARRIZKO ELEMENTUAK

1.1. Ekonomia kapitalista eta ekonomia eraldatzaileak: sarrera

Ohiko unibertsitateetan ekonomia irakasteko erabiltzen den diskurtsoaren arabera, ekonomia, oro har, erabilera alternatiboak izan ditzaketen baliabide urriak kudeatzen dituen zientzia da. Zertarako? Pertsonen beharrak asetzeko. Baina egungo ekonomia kapitalistak ez du helburu hori. Helburua kapitala metatzea da, enpresa irabaziak sortzea. Horrela, gizarte baten ekonomia edo antolaketa ekonomikoa enpresa-teknika soilekin edo aberastasunak eskuratu eta metatzeko “artearekin” nahasten da.

Azken batean, ekonomia kapitalista krematistika aristotelikoa edo Karl Polanyik ekonomia formal deitu zuena baino ez da. Aristotelesen aburuz, “txanponaren inguruan mugitzen da batez ere, eta haren funtzioa diru-kopuru bat nondik lor daitekeen ikusteko gaitasuna da” (Aristoteles, 2007: 59-62). Polanyiren ekonomia formalak, Aristotelesen krematistikaren oinordekoak, ekonomia merkatu lehiakorretan banakako erabakietara murrizten du, enpresa irabaziak eta kontsumoa maximizatzeak gidatuta (Soler Montiel, M., Delgado Cabeza, M., 2018).

Ekonomia kapitalista historikoki jende kopuru oso txikiaren esku egon den kapitalak bere burujabetza, inperioa edo nagusigoa biztanleriaren gehiengoaren kontura nola lortu duen kontatzen duen historia da. Ekonomia antolatzeko modu horretan, pertsona gehien-gehienak bizi ahal izateko, enpresabururen batek beraien lan-indarra eskatu behar die; lurralde batek inbertsioak jaso ditzan, enpresek ulertu behar dute kapitala metatu ahal izateko behar den guztia jasoko dutela; gauzen balioa ez dute pertsonen beharrek markatzen, baizik eta pertsonen eros ahalmenak; Natura, eta Bizitza bera, norbaiten jabetza pribatu eta eksklusiboko salgai bihurtzen dira. Ia dena eskuragarri bihurtzen da (besteak baztertzen dituen norbaitek menderatuta) eta ia ezer ez da eskurazina (komuna edo guztio-na). Hala, ekonomia kapitalistak lortu du bere agente hegemonikoak, kapitalak, existentziarako eskubidea emateko gaitasuna izatea. Eta gainerako eragileak, bereziki giza bizitza eta natura, bere helburuen mende daude. Kapitalaren burujabetza eta autonomia oztopo dira pertsona, kolektibo, herri edo bestelako eragileen emantzipazioa, burujabetza eta autonomia lortzeko.

Aristotelesek “oikonomia” esaten zien etxeko administrazio-arauei, “bizitzarako ezinbestekoak diren eta komunitatearentzat erabilgarriak diren gauzak” eskaintzen dituenak. Zentzu horretan, Karl Polanyiarentzat, “ekonomia substantiboa” prozesu sozial oro zen, eguneroko zereginetan jendeak sortzen dituen lotura guztiak, giza beharrei erantzutera eta bizitzarako beharrezkoa dena hornitzera bideraturikoak.

Ekonomia kontzeptu substantibora itzultzen saiatzeko, gaur egun ekonomia eraldatzaileei edo ekonomia sozialei buruz hitz egiten da. Izan ere, ekonomia substantiboaren atzean adjektibo soziala erabiltzea errepikakorra bada ere, ekonomia kapitalistak egoera horretara eramanez gizarte hau, eta horrek absurdora hurbiltzen ari diren egoerak eragiten ditu. Sozial moduan adjektibatutako ekonomia pertsonen beharrak irabazien gainetik asetzeari lehentasuna ematen dio-na da. Alegia, ekonomia soziala Aristotelesen oikonomiatik nahiko hurbil dago.

Ekonomia kapitalista gainditzeak burujabetza eraikitzeke eta gauzatzeko prozesuak aktibatzea esan nahi du, “kapitala balioesteko zirkuitua alde batera utzita, giza garapenerako funtsezko behar materialak eta espiritualak betetzeko gaitasun gisa ulertuta” (hainbat egile, 2018). Lurralde baten burujabetza ekonomikoa zenbat eta handiagoa izan, orduan eta gaitasun handiagoa izango du arazo ekonomikoak konpontzeko¹.

Laburbilduz, ekonomia kapitalistaren funtsezko helburua kapitala irabaztea edo metatzea den bitartean, gutxiengo gero eta txikiago baten mesedetan funtzionatzen du, eta gutxiengo horrek dirua egiteko modu nagusiak kontrolatzen ditu. Ekonomia eraldatzaileek jendearen bizitza hobetzea eta aberastea izan behar dute helburu, gero eta proportzio handiagoan baztertuta den gehiengoarena, alegia.

Ekonomia kapitalista eta ekonomia eraldatzaileak oinarrizko elementu sozioekonomiko batzuk abiapuntu hartuta bereiz daitezke (ikus taula).

¹ Jose Luis Coraggio Latinoamerikako ekonomia sozialaren erreferenteak adierazi duenez, “ekonomia sozialak autonomia irabazi nahi du kapitalaren zuzendaritzarekiko” (Coraggio, J.L., 2009).

Oinarrizko elementu sozioekonomikoak

		Ekonomia kapitalista	Ekonomia eraldatzaileak
Helburua		Irabaziak/ etekinak	Bizitza mantentzea eta hobetzea
Oinarrizko eragile ekonomikoak	Pertsonak	Baliabidea/giza kapitala	Lanen balio soziala birplanteatu
	Natura	Kapital naturala/ Baliabide Naturalak	Komunak
	Dirua	Kapital finantzarioa	Diru soziala
Erakunde sozioekonomik.	Lana	Menpeko soldatapeko lana	Lan autogestionatua
	Balioa	Trukekoa/Eskari kaudim.	Benetako erabilera/eskaria
	Jabetza	Pribatua	Publikoa/komunitarioa
Egoera		Kapitala duten pertsonak	Herritar guztiak
Logika		Metatzea/Trukatzea - Patriarkatua - Ekoizpenaren lurraldeko banaketa	Banaketa/erabil/ekitate - Feminismoa - Dekolonialitatea/ burujabetza

Iturria: geuk egina.

Ekonomia kapitalistaren funtsezko helburua mozkinen/kapitalaren irabazte edo metatze pribatua da. Bestalde, ekonomia eraldatzaileen helburu orokorrak bizitza mantendu eta aberastea izan behar du. Lehenengoak diruarekin asetzen ditu pertsonen beharrak, eta kapitalaren metaketak ematen duen botereak gidatzen du; bigarrenak, berriz, pertsona guztien beharrak asetzen dituzte, dirua izan ala ez, boterea edo kapitala izan ala ez.

Gainera, oso garrantzitsua da oinarrizko eragile ekonomikoak nola erabiltzen, kudeatzen eta eskuratzen diren kontuan hartzea, hau da, mekanismo ekonomikoek pertsonak, natura eta dirua nola hartzen diren kontuan. K. Polanyik hiru agente horiei “fikziozko salgaiak” deitu zien; izan ere, ekonomia kapitalistak, “Eraldaketa Handiaren” bidez, merkatuetan eros eta sal zitezkeen salgai bihurtu zituen, nahiz eta gizakiak sortutako elementuak ez izan. Ekonomia eraldatzaileentzat funtsezkoa da desmerkantilizazio prozesuetan aurrera egitea, bai eragile horietan baita bizitzarako funtsezkoa den beste edozein elementutan ere.

Bestalde, oinarrizko erakunde sozioekonomikoak ulertzeko moduek, hala nola lana, balioa eta jabetza, bizi dugun ekonomia baldintzatzen dute. Hala, ekonomia kapitalistak lana besteren mendeko edo konturako lantzat hartzen du; balioa truke-balioarekin identifikatzen du; eta, azkenik, jabetza pribatua ia sakratua den zerbait bihurtzen da. Aldiz, ekonomia eraldatzaileek alternatibak eraiki

behar dituzte lanaren inguruko hausnarketa eta ulermena zabaltzeko, erabilera-balioa nabarmentzeko –truke balioaren gainetik– eta jabetza pribatutik urrun dauden ondasun eta zerbitzuak erabiltzeko moduak aztertzeko.

Bere interesak zaintzeko, ekonomia kapitalistak kapitaldun pertsonen zerbitzura dagoen Estatu edo erakunde instituzional bat behar du. Ekonomia eraldatzaileek, aldiz, Estatuaren funtzioak birdefinitu beharko dituzte —edo beste edozein gizarte-antolamenduren funtzioak—, biztanleria osoa interesgune bihurtzeko, duen dirua edo kapitala edozein dela ere.

1.2. Ekonomia bat ulertzeko logika eta katebegiak

Aurreko aldagaiek edo elementuek logika jakin batzuk ematen dituzte (Soler Montiel, M. eta Delgado Cabeza, M., 2018). Ekonomia kapitalistak balio edo moneta trukearen logikaren pean funtzionatzen du —dirua da gauza guztien neurria—, eta kapitala, aberastasuna eta boterea metatzen ditu. Hau da, irabazien logika: dirua diru gehiago bihurtzea, etengabe zabalkundea eskatuz. Funtzionatzeko modu horrek gatazka sortzen du kapitalaren metaketaren eta bizitzaren iraunkortasunaren artean.

Logika hori, funtsean, besteren konturako lana, patriarkatua, naturaren ustiapena eta zereginen lurralde-banaketa bezalako elementuetan oinarritzen da. Patriarkatua sendotzeak eta indartzeak emakumea menderatzeko eta esplotatzeko modu bat dakar berekin, eta hari agintzen zaizkio merkataritza-esparrutik kanpoko zaintza materialak, emozionalak edo afektiboak, sistemaren funtzionamendurako funtsezkoak direnak. Bestalde, ekoizpenaren lurraldekako banaketari esker, lurralde batzuk (periferiakoak) menderatu eta ustiatu daitezke. Lurralde horietan, materialak eta energia erauzten dira, bai eta hondakinak isurtzen ere, beste batzuek (zentrokoak) biztanleria, kapitalak eta baliabideak erakartzen dituzte, eta aberastasuna eta boterea kontzentratzeko prozesuak sortzen dituzte, funtsezkoak baitira ekonomia kapitalista hedatzeko. Zirkuitu laburreko ekoizpen eredu berri batek aurrez deskribatutako ekoizpenaren lurraldekako banaketarekin amaitu behar du.

Bestalde, ekofeminismoan aurrera egin nahi duen ekonomiak patriarkatuekin eta kapitalaren metaketak bizitzaren iraunkortasunarekin egiten duen talkarekin amaitu behar du. Truke- edo diru-balioaren logikaren eta metaketaren aurrean, ekonomia eraldatzaileek erabilera-balioa, banaketa eta ekitatea sustatzen dituzte, bizitza hobetzeko eta aberasteko. Logika eraldatzaile horiek ekonomia kritikoez (feministek, ekologikoez eta dekolonialek) egindako ekarpenetatik sortzen dira. Lanen birkontsiderazio soziala, birlokalizazio sozioekonomikoa eta lurralde burujabetza ekonomikoa lortu nahi dituzte.

Ekonomia feministak ekonomiaren ikuspegi argigarria ematen du. Korrante horren arabera, ekonomiak “bizitzari eusten dioten mailak” ditu (Carrasco, C., 2017).

Mailarik oinarritzkoenean natura dago, haren mende baitago beti bizitza. Bigarrenik, zaintzaren eremua dago, pertsonak hazten, sozializatzen, definitzen... diren tokia, batez ere emakumeek zaintzen dituzten ondasunen, zerbitzuen eta zaintza emozionalen bidez. Ekonomia kapitalistak lan horiek devaluatu eta ikusezin bihurtu ditu, hirugarren katebegiari, komunitateei, gertatu zaion bezala.

Katearen laugarren eta bosgarren mailan Estatuak eta produkzio kapitalistaren espazioa agertzen dira. Ekonomia kapitalistak Estatuaren existentzia eskatzen du; izan ere, merkataritza-trukea ezartzen diren eta betetzera behartzen duten araurik, legerik edo erregulaziorik gabe, nekez gara daiteke.

Azkenik, ekoizpen kapitalistaren gunea edo merkatu kapitalistako ekoizpena dago, eta hor sartzen dira enpresek merkaturako ekoizten dituzten ondasunak eta zerbitzuak (edo sektore publikoak eskaintzen dituenak, merkatua helburu dutenak), eta haien helburu bakarra ahalik eta etekin handiena lortzea da.

Sistemaren funtzionamendua “icebergaren ekonomia” gisa identifikatu da sinbolikoki. Flotazio-lerroaren gainetik egongo lirateke Estatuak eta produkzio eta merkatu kapitalista –forma horiek duela lau mende baino ez daude, gutxi gorabehera-. Lerroaren azpitik, aldiz, natura, zaintzaren ekonomia eta komunitateak, hau da, giza bizitzari eusten dioten eta ekonomia-diziplinak (kapitalistak) ezkututzen dituen faktoreak.

1.3. Agertoki sozioekonomiko desberdinak

Dokumentu hau ezinbestean da teknikoa eta politikoa. Jendarte eta ingurumenaren aldetik iraunkora, integratzailea eta demokratikoa den gizarte ereduaren alde egiten du. Ikuspegi horretatik abiatuta, hainbat agertoki sozioekonomiko proposatzen dira, egungo errealitatera eta etorkizun desberdinetara hurbiltzeko.

Hauek dira agertoki sozioekonomiko desberdinak: 1) “Kapitalista-Neoliberalak” (K-N); 2) “Kapitalista-Interbentzionista” (K-I); 3) “Eraldatzaile-Burujabea” (E-B).

Horrela, agertokiek ekonomia kapitalista globalak (K-N) markatutakotik soilik bideratzen diren jardueretatik abiatuta, egungo egoeraren benetako alternatiba (E-B) direnetarako bidea azaltzen digute. Bataren eta bestearen artean K-I agertokia dago, esparru kapitalista ukiezintzat jota, zein jarduera ekonomiko sustatu eta zein ez erabakitzeke Estatuaren esku-hartzean oinarritua. Hau da, indarrean dauden oinarri sozioekonomikoak ontzat emanda, administrazio publikoak erabiltzea merkatu kapitalistek ezarritakoarekin bat ez datozen lehentasunak eta pizgarriak ezartzeko².

Egoera horiek ez dira teorikoki bateraezinak. Dokumentu tekniko honek egiten duen proposamena da agertoki Kapitalista-Neoliberalatik agertoki Eraldatzaile-Burujabera igarotzea. Lehenengoa jasanezina da; bigarrena, berriz, krisi sistemikoaren egungo egoeraz gehien arduratzen den alternatiba da, eta pertsonen eta herrien bizitzaren, justiziaren eta duintasunaren iraunkortasunarekin konpromiso handiena duena. Proposatzen den aldaketa atzerriko inbertsio gehiago erakartzearen, mendekoak eta alienatzaileak diren enplegu gehiago sortzearen edo salgaien kate globaletan hobe txertatzera bideratutako estrategien alternatiba bat da. Gaur egun aukera bakar gisa aurkezten dena (There is no alternative) ordezkari daitekeela eta ordezkatzeko premia dugula, alegia.

2. AGERTOKI KAPITALISTAK: ALDERDI OROKORRAK

2.1. Agertoki “kapitalista neoliberalak” eta benetan existitzen den neoliberalismoaren erretorika

Neoliberalismoak «erabat harilkatutako kortsea» ezarri du, kapitalak nahi dituen agertokietatik aparte bestelakorik agertzea eragozteko. Quinn Slobodian historialari kanadarrak neoliberalismoaren mugimendu intelektualaren jatorria

² Gai hauetan sakontzeko: Márquez Guerrero, Carolina (2019): “Economía y territorio. Hoja de ruta para construir soberanías desde la base”. Ondorengo argitalpenaren barruan: Gavira, L. (coord.), “Con Andalucía y el Sur en el corazón. Homenaje a Manuel Delgado Cabeza”. Ediciones del Genal.

azaltzen du Europako inperioen aroaren amaiera hasi zenetik. Une horretan, globalistak deitzen diren pertsona talde bat, Austrohungariar Inperioa desagertzegatik lehen mundu gerraren ondoren traumatizatuak, lanean jarri ziren demokrazia berrietako erakundeek ekonomia kapitalista zalantzan jartzeko aukera izan ez zezaten. Neoliberalismoa, beraz, kapitalismoa demokraziatik eta zatiketarik babesteko modu bezala sortu zen (Slobodian, Q., 2019).

Kapitalismo neoliberalak Estatu sendo baten aldeko apustua egiten du. Bere filosofia politiko guztia da nola diseinatu Estatua kapitalismoa babesteko. Alemaniaren ordoliberalismoak, adibidez, 1930eko hamarkadaz geroztik merkatu ekonomia duen Estatu indartsu bat aldarrikatzen du. Txileko Pinocheten estatu kolpearen alde egin zuen Milton Friedmanek. Neoliberalismoarentzat, beraz, kontua ez da Estatu gehiago edo gutxiago, baizik eta zein Estatu mota. Alde horretatik, boterea modu intentsiboan eta ez estentsiboan erabiliko duen Estatuaren alde egiten du.

Zuzenbidea funtsezko tresna da politika ekonomiko neoliberalerako. Ahal den neurrian, sistema politiko demokratikoaren praktikak eta mugak konstituzio mailan normalizatzen saiatzen dira. Sistema arauemaile neoliberalak mugak ezartzen ditu demokrazia noraino irits daitekeen zehazteko, eta demokratikoki hautatutako gobernuei eta parlamentuei galarazten die ekonomia kapitalistan eragina izan dezakeen edozein aldaketa.

Gainera, neoliberalismoa nazioz gaindiko erakundeak sortzearen alde dago, estatu politikak lotzeko eta mugatzeko. Erakunde horiek kontrol-indar bihurtzen dira, Estatuei aurrez ezarritako arauetatik aldentzea eragozten dietenak eta, hala beharrezkoa balitz, kapitalaren interesen alde ez doazen erabakien aurrean zuzenketak egitera behartzen dituzte. Hau da, kapitalismoa babesteko ordena instituzional global baten bila dabilta³.

1980ko hamarkadatik aurrera, ekonomia zentralek diskurtso neoliberalak ezarri zuten. Printzipioz, agertoki kapitalista neoliberalak esan nahi du ekonomia batentzat atzerriko inbertsio zuzena (AIZ) ahalik eta gehien liberalizatzea eta erabateko segurtasun juridikoa bermatzea, inbertsio hori hazkunde eta garapen iturri nagusitzat hartuta. Agertoki horretan, laguntza politika tipikoak ere sar daitezke, hala nola azpiegitura jakin batzuk garatzea (garraiokoak, industria lurzorukoak, komunikazioetakoak, etab.), AIZ hori lurraldean finkatzea errazte-

³ Europar Batasuneko erakundeak adibide bat dira Victoria Curzon-Price ekonomialariak nabarmendu duenez. Orain arte Mont Pelerin sozietatearen lehendakaritza izan duen emakume bakarra izan da. Izan ere, Europako integrazioak aukera ematen dio, Europar Batasuneko Justizia Gortea eta lehiaren legeak erabiliz, sektore pribatuan Estatuak duen edozein partehartze zantzu alde batera uzteko.

ko. Azken batean, kapitalaren etorrera errazteko eta horrek enplegua eta “aberastasuna” sortzeko.

Agertoki horretan AIZri buruz hitz egiten denean, tokiko enpresek lor ditzaizkien zerbitzuak kanpora ateratzeko eta azpikontratatzeko kontratuak ere sartzen dira. Tokiko kapitala duten tokiko ekintzaileak badira ere, “tokiko” kontrolatik kanpo daude teknologia, merkatuak, ekoizpenaren antolaketa eta enpresaren gainerako jarduera estrategikoenak. Salgaien kate global baten kate-begiak dira; plataforma esportatzaileetan, normalean, gutxien ordaindutako jarduerak lekualdatu dira, gehien kutsatzen dutenak eta produkzio-kate globalean balio erantsi txikiagoa sortzen dutenak.

Proposamen ez-interbentzionista horrek, hau da, “merkatuek erabaki dezaten uzteak”, ekonomia zentralak (Ameriketako Estatu Batuek edo Alemaniak) garrantzirik politikekin kontrastea egiten du. Oso dokumentatuta dago, kasu horietan, Estatuak ez dela mugatu enpresak, ondasunak eta zerbitzu publikoak pribatizatzen, AIZ desarautzen eta liberalizatzen, edo nazioarteko inbertitzaileei babes eta segurtasun juridikoa ematera. Bere industria garapenerako politika interbentzionistagoa eta aktiboagoa izan da. Mazzucato (2014) dioen bezala, AEBetan Estatuak ez da arriskua murrizten eta hazkundera sustatzen mugatu, merkatu berriak eta negozio aukera berriak ere sortu eta ireki ditu. Izan ere, “Ezkerreko Estatu Desarrollistak” (Block, 2008) erdialdeko estatu-nazioetako irabazleei lagundu die era posible guztietan, eta esku-hartze handia izan du. Horrela, bioteknologia, nanoteknologia, informazioaren eta komunikazioaren teknologiak, etab. bezalako sektoreetako korporazio multinazional handiek era guztietako onurak jaso dituzte: eskaintza, eskarian, mota guztietako finantzaziotan, merkatuen sorreran, nazioartekotzeko laguntzetan, esparru arautzailean eta abarretan⁴.

Beraz, honek ezer gutxi du Estatuaren gutxieneko esku-hartzetik. Mozkinak lortzeko lehia gogorrean ari den kapital globalak laguntza masiboa jasotzen du beren Estatuaren aldetik, eta, beraz, argi eta garbi urratzen ari da gainerako ekonomiei ezartzen dieten “lehiaren joko askea”. Estatuak industria garapenari ema-

⁴ Mazzucato adierazten duen bezala (2014:118), Estatu Batuetako “Estatu Ekintzailea” sektore pribatua baino askoz ere ekintzaileagoa izan da askotan sektore horietan; izan ere, azken horrek produktu eta prozesu erabat berriak saihestu ditu, arrisku handiagoa zekartenak, eta Estatuari utzi dio inbertsio zalantza-koenak bere gain hartzen, berrikuntzaren kostuak sozializatuz eta etekinak pribatizatuz. Appleren edo industria biofarmazeutikoaren kasua paradigmaticoak dira zentzu horretan (Mazzucato, 2014, Lazouck eta Tulum aipatuz).

ten dion laguntza hori historian zehar gertatu den egiturazko fenomeno da⁵. Beraz, jokabide bikoitza dugu: erretorika neoliberala eta enpresak asko laguntzen dituen estatu politika.

2.2. Agertoki “Kapitalista-Interbentzionista”: funtsezko elementuak eta baldintzatzaile nagusiak

Beraz, “benetan existitzen den” neoliberalismoak industria politika aktiboak aplikatzen ditu, lurralde bakoitzeko ekonomia industrialki garatu ahal izateko eta gobernu boteretsu eta interbentzionistei esker hazi diren enpresa erraldoien-gandik babesteko. Agertoki “Kapitalista-interbentzionista” horren bidez, “pareko jokalekua” eskatzen da: guztientzat arau berdinak eta gardentasuna nazioartean.

Hego Euskal Herrirako horrek esan nahi du administrazio eskudunek, bakoitzak bere mailan, ekonomia eta industria politika aktiboak aplikatzeko eskubi-dea eta betebeharra dutela, sektore estrategikoak aukeratuz, Europar Batasunak “eskualdeko txapeldunekin” egiten duen bezala, sektore horiek aurrera egin dezaten. Egoera horretan ez dira inolaz ere eztabaidatzen ekonomia kapitalistaren funtsezko oinarriak; kontua da Estatuak ahal den neurrian esku hartzea, kapitalak “ekoizpen eredu berri” baterako politikoki egokitzen jotzen diren sektoreetan inbertitzeko.

Eragozpen edo zailtasun nagusia lurralde hierarkian dago. Ekonomia, herrialde edo Estatu batzuek (boteretsuek) egin edo gauza dezaketena ezin dute beste batzuek egin (menderatuek); eskala batean egin daitekeena, txapeldun nazionalak/europarrak, ez da onartzen beste maila batzuetan. Beraz, horrelako agertoki kapitalista bat sustatzea ez da lan erraza, eta oso baldintzatuta dago.

Lurraldeak hierarkia eta botere harreman zorrotzen arabera antolatzen dira. Nazioarteko lan banaketan bakoitzak duen tokia ez dago soilik barne faktoreen mende (Estatuek eta gobernuak lurralde hierarkian duten posizioa hobetzeko gaitasuna edota borondatean), boterearen kanpo harreman horien mende ere badago. “Behetik txertatzeak”, funtsean, kostuak gutxitzea eskatzen du: enplegua, garraioa, lehengaiak, etab. Katetik zenbat eta gorago txertatu lurraldea, orduan

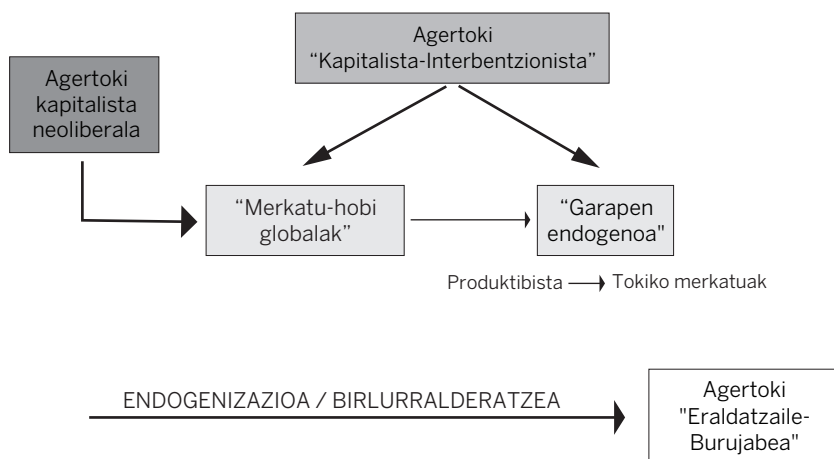
⁵ Ha-Joon Chang-ek (2004) erakusten du herrialde aberatsek mundu osoko herrialdeei eta, bereziki, herrialde pobretuenei ezarritako merkataritza librearen faltsutasuna. Egile honek erakusten duenez, herrialde garatu guztiek (Alemania, Italia, Frantzia, Erresuma Batua eta AEB), beren historia hurbileko uneren batean, politika komertzial eta industrial protekzionistak aplikatu dituzte, beren “txapeldun nazionalak” kanpoko lehiaren aurrean defendatzeko helburuarekin. Industriaren edota merkataritzaren garapen-maila lortzen dutenean, merkatu librea sustatzen dute.

eta handiagoa da erronka, zailagoa da merkatu-hobia aurkitzea, eta Estatuaren esku-hartzeak izan behar du erabakigarriagoa eta estrategikoagoa.

Bistan da posible dela. Kontua da zenbateraino den “pribilegio” hori (Estatuaren interbentzionismoa/plangintza) ekonomia guztietara edo gehienetara zabaltzeko modukoa. Eta, berriz ere, arazoaren muinera iritsi gara: boterea eta honek gizarte kapitalistetan duen banaketa desorekatua. Funtsean ez da arazo tekniko-ekonomikoa, arazo politikoa eta botere harremanena baizik. Lurralde periferikoek ezin badituzte politika horiek aplikatu, neurri handi batean da, ez delako onartzen. Horrek hurrengo agertokira eta lurraldeek erabakiak hartzeko edo burujabetzarako duten gaitasunera garamatza.

2.3. “Kapitalista-interbentzionista” agertokiaren azpiagertokiak

Kapitalista-interbentzionista agertokia beste bitan bana daiteke. Lehenik eta behin, “merkatu-hobi globaletan” oinarri daiteke, edo kanpo inbertsioetik garatutako ekoizpen sektore berrietan, baina agintaritzza publikoek planifikatutako, sustatutako eta monitorizatutako inbertsioetik abiatuta. Bigarrenik, “garapen endogenoan” edo funtsean tokiko ekimen eta tokiko kapitalean oinarritutako ekoizpen sektore berrietan. Kasu honetan, abiaburuko premisa da, printzipioz, kanpoko kapitalak ez duela interes handirik tokiko baliabide horiek ustiatzeko. Era berean, bigarren azpiagertoki horretan beste bi bereiz daitezke: a) garapen endogeno produktibista eta b) tokiko merkatura bideratutako garapen endogenoa, eta ez goragoko lurralde eskala batean identifika daitezkeen merkatu ni-txoak.

“Merkatu-hobi globalak” azpiagertokiaren helburua da lurraldea merkatu globaletan eta salgaien kate globaletan sartzeari⁶. Beraz, kanpo kapitalak (inbertsioa-azpikontratazioa) funtsezko zeregina du estrategia horretan. Sektore oso monopolizatuak edota nazioartean lehia handia dutenak izan ohi dira. Egoera horretara iristeko zailtasun handiagoa edo txikiagoa izatea, merkatu-nitxo horietan lehiakortasuna lortzea, elkarri lotutako bi faktoreren mende dago funtsean. Batetik, lurraldeak Lanaren Nazioarteko Dibisioan (LND) duen eginkizuna, eta, bestetik, lurralde horrek katearen zein mailatan txertatu nahi duen. Lurraldeak LNDn duen posizioa zenbat eta mendekoagoa eta periferikoagoa izan, orduan eta zailagoa da “barrutik” (endogenoki) zein sektoretan espezializatu nahi duen erabakitzea, eta zailagoa da zehaztea salgai katearen zein mailatan txertatu nahi duen. Berriz ere, lehen esan bezala, funtsean botere ekonomikoaren eta politikoaren kontua da, eta burujabetzaren kontzeptura garamatza berriro.

Egiturazko baldintza horri kasurik ez egitea eta industria/sektore espezializazio politikak “boluntarista” gauzatzea, neurri handi batean, baliabide publikoak xahutzea da. Bestalde, egoera hori nor bere egiteak eta onartzeak, LNDn lurraldeak duen zeregina zalantzan jarri gabe, esan nahi du merkatu kapitalistaren dinamikan eta lurralde bakoitzari esleitutako ekoizpen espezializazioan sakontzea. Hau da, agertoki kapitalista neoliberalaren oso antzekoa izango litzaiteke, baina babes publiko zuzenagoa du kapitalaren zerbitzurako.

Salgaien kate globaletan sartzeari “tokiko” hazkundea eta enplegua sortzen ditu lurraldean, baina katea osatzen duten katebegi/lurraldeen aberastasuna modu desberdinean bereganatzea ere badakar. Merkatu-hobi berri horiek enplegua eta “abertasuna” eskaintzen dute, baina ez dute zalantzan jartzen aberastasuna eta balioa bereganatzea, ezta horrek maila desberdinen gain (lurralde edo enpresen gain) sortzen duen ustiapena, ezta “maila apalagoko” gizarteratze horrek lurraldearentzat duen mendekotasuna eta zaurgarritasuna ere⁷.

“Garapen endogenoa”, funtsean, tokiko kapitaletik abiatzen da. Kasu honeetan, enpresa txikiak eta ertainak dira. Garapen mota hori bi motatan bana daiteke. Batetik, “garapen endogeno produktibista”, non ETEek, Enpresa Txiki eta Ertainek, “herritik” kanpoko merkatu-hobiak bilatzen dituzten. Kasu horretan,

⁶ Azpiagertoki horretan kokatzen da RIS3 Estrategia (Regional Innovation Smart Specialization Strategy) edo Espezializazio Adimentsu baterako Ikerketa eta Berrikuntza Estrategia. Horrek esan nahi du, Europak lehiakideekiko lehiakorra izan nahi badu, bere eskualdeek izan behar dutela lehiakor eta, horretarako, bakoitzak globalki lehiatzeko moduko eremuetan espezializatu behar duela. RIS3 Euskadik hiru “eremu estrategiko” eta “aukerako lau lurralde” ditu ardatz. Lehenengoak fabrikazio aurreratua, energia eta biozientziak dira; bigarrenak, berriz, elikadura, hiri-habitata, ekosistemak eta kultura eta sormen industriak.

⁷ Onura gehienak jarduera dagoen lurraldetik kanpo ateratzen dira.

enpresen helburu bakarra lehiakortasun eskakizunak izango dira. Bestalde, batez ere tokiko merkatua hornitu nahi duten ETEek osatutako “garapen endogeno ez-produktibista”, tokiko biztanleen oinarrizko beharrak betetzera bideratua dago. Teknologia ertaina izan daiteke, eta abantaila nagusia hurbiltasuna da, adiera zabalean: fisikoa, soziala, kulturala, etab. Egoera batetik bestera alde handiak daude. Lehenengo kasuan, tokiko enpresen helburu nagusia mozkinak maximizatzea da, eta erronka nagusia, berriz, ahalik eta lurralde handiengan lehiakorak izatea. “Garapen endogeno ez-produktibistan” lurraldearekiko eta bertan bizi den jendearekiko konpromisoa handiagoa da. Erronka/helburu nagusia konfiantza eta komunitatean errotzea da eta, etekinek enpresa-jardueraren funtsa izaten jarraitzen duten arren, bizitzako gainerako eremu guztiak ez dira haien maximizazioaren mende jartzen: elkarri mesede egitea, elkartasuna, guztien ongia eta dirua helburu ez duten beste balio batzuek ere zeregin garrantzitsua dute hemen.

“Merkatu-hobi globalak” azpiagertokiaren eta “garapen endogenoaren” ereduaren artean bada alde garrantzitsu bat. Izan ere lehenengoan Estatuaren esku hartzea funtsezkoa da. Eta hori horrela da bi arrazoi nagusirengatik: batetik, mota guztietako baliabide asko behar direlako; eta, bestetik, statu quo delakoari aurre egitea dakarrelako, zentzu askotan, botere ekonomikoarekiko eta politikoarekiko burujabetza, autonomia eta independentzia handia eskatzen duelako. Garapen endogenoak, aldiz, merkatu kapitalistak uzten duen “arrakalak betetzeko” aukera du. Printzipioz, ez dio desafio egiten “ezarritako ordenari”, eta ez du eskatzen joko-arauen aldaketarik. Merkatuaren eta boterearen zirrikituetan zabaltzen da. “Behetik gorakoa” da, eta, horretan, gehiago hurbiltzen da agertoki “eraldatzaile-burujabera”. Azpiagertoki honetan, funtsean, aurreko agertokiaren aldean, helburua aldatu egiten da: kasu honetan helburu nagusia ez da enplegua sortzea, baizik eta ekonomikoki biziak eta autonomoak diren komunitateak sortzea, gizarte behar guztiak modu onuragarrian, alienatu gabe, sozialki modu justuan eta berdintasunean bete ahal izateko.

3. AGERTOKI KAPITALISTA-NEOLIBERALA KARAKTERIZATZEKO ELEMENTUAK

3.1. *Sarrera: ideia eta kontzeptu garrantzitsu batzuk*

Ekonomia kapitalistaren garapenaren konstanteetako bat metatzeko joera sai-hetsezina da. Kapitalismoa ezin da existitu hazi edo irabaziak metatu gabe. Metaketak, berriz, kapitalaren kontzentrazioa darama. Kapital eta, beraz, botere kontzentrazio hori funtsezko ezaugarri bat da, Hego Euskal Herrikoa bezalako ekonomia kapitalista industrializatura egiten den edozein hurbilketatan kon-tuan hartu beharrekoa.

1970eko hamarkadan, manuakturen errentagarritasuna erortzen hasi zen, eta, harrezkero, diru-sarrera handieneko ekonomia industrializatuetan kontuan izan beharreko oinarritzko erreferentzia izan da. Errentagarritasun krisia gairitu eta irabaziak berriro lortzeko, zenbait autorek “berregituratzea” deitu zutena jarri zuen martxan kapitalak. Manuel Castells-ek honela definitu zuen prozesu hori: “Ekoizpen moduek beren antolakuntza baliabideak eraldatzen dituzte beren eragiketaren egitura printzipio aldaezinak gauzatzeko” (Castells, 1995). Berregituraketa kapitalaren “aurrerapen edo berrikuntza” batzuen bidez azter daiteke: globalizazioa eta produkzioaren berregituraketa (kapitalaren aurrerapena kanpora begira), finantzarizazioa (kapitalaren aurrerapena errealetik finantzariora) eta neoliberalismoa (kapitalaren aurrerapena publikoa denaren gainetik).

Hala, krisiak kapitalen hedapena areagotzera behartu zuen, bai irabaziak lortzeko lurralde eta merkatu espazio berriak bilatuz, bai kostu txikiagoak zituzten ekoizpen-esparruak bilatuz. 1990eko hamarkadaren hasieran globalizazio ize-neko prozesu baten hasiera izan zen. Miren Etxezarretak honela definitzen du: “Merkatuko indarren hedapenaren adierazpena, espazioari dagokionez, mundu mailan, eta salgaien eremuan sakonduz, esku-hartze publikoak dakartzan oztoporik gabe lan eginez” (Etxezarreta, 2001).

Gainera, krisialditik ateratzeko, estrategia nagusi batzuk jarri ziren abian merkataritza eremuan, eta horrek benetako berregituratze produktiboa ekarri zuen. Konpainiak gainerakoetatik bereizten zituzten edo gehien interesatzen zitzaizkien jardueretan espezializatu behar zuten (“core competencies”), baita langileak eta inbentarioak murriztu ere. Horretarako, gero eta teknologia eta programa sofistikatuagoak erabili ziren hornidura kateetan lan egiteko. Bestalde, langile botereari eraso egin zitzaion, soldadak murrizteko eta azpikontratazio, deslokalizazio edo deszentralizazio prozesuak garatzeko. Horrela, errentagarritasuna hobetzeko helburuak enpleguaren kalitate galtzea edo lan prekaritatea ekarri zuen.

Beste kontzeptu edo prozesu garrantzitsu bat finantzarizazioa da. Horren bidez, hedapen materialetik edo salgaien bidez irabaziak lortzetik ekonomia finantzarizatzerara edo diruaren bidez irabaziak lortzera pasatzen da. Neurri handi batean, kapital finantzarioa nagusitu zen ekonomia kapitalista handienetan 1980ko hamarkadatik aurrera, eta elite industrialak eta komertzialak gairitu zuen boterean eta eraginean. Hala ere, diruarekin dirua irabaztea ez da batera berria. Fernand Braudelen arabera: “Kapital finantzarioa ez da munduko kapitalismoaren etapa partikularra, eta are gutxiago etapa horietako azkena eta handiena. Aitzitik, aro kapitalista markatu duen fenomeno errepikakorra da, Behe Erdi Aroan eta Europa modernoaren lehen garaian hasi zenetik. Aro kapitalistan zehar, finantza hedapenek mundu mailako metaketa erregimenetik beste erregimen batera igarotzea ekarri dute”. (Arrighi, 1999:8).

Bestalde, fase kapitalista berriarekin, pixkanaka, Bigarren Mundu Gerraren ondoren ekonomia garatuenetan hasitako Estatuaren esku-hartze sozialdemokrata edo keynestarretik birmerkantilizazio neoliberalera igaro zen, neoerregulazio, pribatizazio eta liberalizazio prozesuak ezaugarri zituen.

Azken batean, kapitalismoa azken hamarkadetan aldatu egin da, kapitalaren metaketa pribatuari eutsi ahal izateko, eta ondorio orokor gisa, ekonomia feministak ohartarazi duen moduan, bizitza kapitalaren zerbitzura jarri da erabat. Hala hasten ari den XXI. mendearen hirugarren hamarkadan, klima krisia dugu, baliabide material eta energetiko gutxiago, eta horrek sistemaren egiturazko indarkeria areagotzea eta era guztietako tresnak erabiltzea eragiten du, mundu mailako merkantilizazio kapitalistaren edozein oztopo saihesteko. Guztiak balio du bizitza, hau da, pertsonak eta natura, irabaziak sortzeko makineriaren zerbitzura jartzeko.

3.2. Kapitalismo digitala edo plataforma kapitalismoa

Davoseko 2016ko Foroak “laugarren industria iraultza” (4II) kontzeptua sortu zuen. Termino horren bidez, ekonomia matrize global berri bat sor dezaketen garapen teknologikoak aipatzen dira, era guztietako zerbitzuen bidez, baita ekoizpen sistema ziberfisiko adimendunen bidez ere. Laugarren industria iraultza kapitalistarekin zerikusia duen guztia, enpatiko eta iradokitzailetzat ematen den, baina hutsala den “ekonomia kolaboratiboarekin” lotzen da. Kontzeptu horren bidez, edukiz hustu nahi da software librearen, ekonomia sozial eta solidarioaren eta kooperatibismoaren eraldatze gaitasuna. Hau da, izen enpatiko eta iradokitzailearen atzean kapitalismo digital berria dago, eta haren metatze oinarria datuen, informazioaren eta ezagutzaren kontrola da.

N. Srnicek-entzat, “ekonomia digitala” beren negozio ereduatarako informazioaren, datuen eta Interneten teknologiaren mende dauden negozioetan datza. Autore horren arabera, “gauzen Internet” delakoa ere oso nabarmena da: “Internet erabiliz objektu fisikoak elkarrekin lotzen dituen sarea da, eta iraultza dakar objektuen eta pertsonen arteko erlazioetan, baita objektuen artekoan ere. Mundu fisikoaren digitalizazio horrek datuak eskaintzen ditu denbora errealean, eta programak, funtzioak eta zereginak urrunetik egiteko aukera ematen du” (Srnicek, N., 2018: 9-10).

XXI. mendean, datuak gero eta garrantzitsuagoak bihurtu dira, eta plataforma negozio eredu berri gisa sortu da, datu kopuru izugarriak ateratzeko eta kontrolatzeko gai dena, eta, aldi berean, enpresa handien gorakada ekarri duena. Plataforma digitalak izango lirake etekin-hobi berri honen oinarria, lehen mailako lehengai bihurtutako era guztietako datuak eskuratzeko eta sistematizatzeo aukera emanez. Horien jabetza eta kontrola, adimen artifizialeko (AA) aurrerapenekin batera, negozio berri horien epizentroa dira⁸. Plataforma enpresa mota

berri bat bihurtzen da, hainbat erabiltzaile taldetan bitartekari izateko azpiegitura ematen duena, eta, hala, datu horiek monopolizatzen dituzten negozioak antolatzekeo modu nagusi bihurtzen da, datu horiek atera, aztertu, erabili eta saldu ondoren.

Eskaintzen dituen zerbitzuen (datuak erabiltzeko hainbat modu) eta sortzen dituen diru-sarreraren arabera sailka daitezke plataformak. Horrela, lehenik eta behin, “publizitate plataformak” aurki daitezke, eta horietan datuak iragarleak erakartzeko baliabideak dira (adibidez, Facebook edo Google). Bigarrenik, lehiakortasuna hobetzen duten plataformak daude; datuak funtsezko tresna dira lehia irabazteko, produktuak eta zerbitzuak hobetuz, langileak kontrolatuz eta algoritmoak optimizatuz negozioa lehiakorragoa izateko (adibidez, Rolls Royce, Uber). Hirugarrenik, oinarrizko azpiegituren plataformak agertzen dira (adibidez, Amazon Web Services edo Predix), beste enpresek erabiltzen dituzten datuak bildu, aztertu eta zabaltzeko behar diren oinarrizko azpiegituren jabe izateara bideratuta. Plataforma zerbitzu horietatik errenta lortzen da.

Plataformaren kapitalismoak klase kapitalista bat sortzen du, ez du produktu fisikorik sortzen, baizik eta plataformaren jabe izatera mugatzen da. Era berean, plataforma asko finantzen mende daude erabat, eta ez dira horien alternatiba. Horrela, plataforma “soilak” deiturikoak –hala nola Uber edo Airbnb–, funtsean, kapital soberakinarentzako irteera gisa eratu dira, interes tasa oso baxu eta inbertsio aukera negargarrien garai batean.

Hala ere, gainerako plataformek aldaketa handia adierazten dute konpainia kapitalisten jarduteko moduan. Plataformak industriak gidatzeko eta kontrolatzeko bitarteko bihurtzen dira, eta azpikontratazioa eta “momentuan momentuko hornidura” kateak areagotzeko tresna. Gainera, konpainia horiek, informazioaren jabe soilak izan ordez, gizartearen azpiegituren jabe bihurtzen ari dira eta joera monopoliko garrantzitsuak erakusten dituzte. Plataforma digitalek “sare efektuak” sortzen dituzte eta horien mende daude. Hau da, plataforma bat erabiltzen duten pertsonen kopurua handitzen den heinean, besteentzat balio handiagoa du. Hala, plataformek monopolizaziorako joera naturala dute. Hau da, “ekonomia kolaboratiboaren” atzean gainbalioa sortzeko mekanismo berriak daude, non plataformen erabilera metatze kapitalistarako lehengai gisa erabiltzen den. Hala, ustezko “lankidetzak” korporazio handi gutxi batzuk aberastasun

⁸ Horrela, ikaskuntza automatikoko algoritmoak gero eta gehiago orokortzeak aukera ematen die makinei, hitzez hitz, ikasteko –Giza gaitasunen gainetik–, datuak zerbitzu berri bihurtzea ahalbidetuz (finantzak, osasuna, segurtasuna, garraioa, nekazaritza, etab.). Digitala eta Gauzen Internet konbinatuz gero ere, sistema ekonomiko adimendunak martxan jar litezke, ordenagailuak, robotak, gizakiak eta makinak elkarri eragiteko, prozesu erdi-autonomoetan, eraginkoragoak, malguagoak eta azkarragoak.

xurgatzaile handi bihurtzeko balio du, eta horrek are gehiago handitzen du desberdintasuna eta aberastasunaren polarizazioa eta kontzentrazioa⁹.

Logika kapitalista horiek ondorio larriak sortzen dituzte gizartean: besteak beste, lan prekaritatea, hirietako gentrifikazioa, zerbitzu publikoen pribatizazioa eta abar. Kalte zehatz horiek askoz ere zabalago eta larriago bihurtuko dira. Hala, bada, ekonomia digital izugarri bat dago, pertsona bakoitzaren profil zehatzak dituzten eta logistika eta banaketa kate globalak gero eta gehiago kontrolatzen dituzten erraldoi teknologiko kopuru txiki bati lotua. Ondorioa “gizarte zibilizatu” da, kontsumoarekin (banku kontuei buruzko informazio guztia dute), ekoizpenarekin (lan jarduerak, produktibitatea edo eraginkortasuna handitu dezaketen datuak sortzen ditu) eta banaketarekin (Amazon bezalako enpresek gero eta balio kate gehiago kontrolatzen dituzte) bat datorrena.

3.3. Kapital-bizitza gatazka eta haren bi krisiak: gizarte erreprodukzio krisia eta ingurumen krisia

Kapitalismo neoliberalak gizarte erreprodukzioa kapital metaketaren mende jarri du, eta horrek ekarri du “gizarte erreprodukzioaren krisia” deritzona. Horren ondorioz, genero ordena duen eguneroko bizitzaren segurtasun falta izugarria agertzen da, emakumeak baitira bizitza mantentzeko ardura soziala dutenak: “biziraupenaren feminizazioa” deitu zaiona (Carrasco, 2017). Alde horretatik, zaintzaren krisia esaten zaio emakumeak enplegu munduan gehiago aritzeak eragindako egoerari, ugalkortasunaren beherakadak eragindako zahartze demografikoari eta biztanleria zaintzearen erantzukizun sozial eta maskulino urriari. Krisi hori areagotu egin da kapitalismo neoliberalarekin.

Ekonomia kapitalistak, gero eta gehiago, bizitzarako giltzarri diren gaitasun sozialak zapaltzeko joera du. Horrela, ordaindu gabeko lanaren desjabetza areagotu egin da krisian eta pribatizazio prozesuetan. Oro har, ustiapena areagotzea dakar, lan gehiago pasatzen baitie etxeei, batez ere errenta maila txikiena dutenei. Jarduera horiek enpresa irabazirik sortzen ez dutenean karga sozializatzea da helburua eta emakumeei gainkarga ikusezin gero eta handiagoa bideratzea. Egoera bestelakoa da gizarte jarduera horietatik irabazi aukerak sortzen direnean; izan ere, kasu horretan, kudeaketa pribatizatu egiten da, gizarte zerbitzuak kanporatu edo externalizatuz eta korporazio handien filialak kontratatuz. Beraz, ongizate estatua eraisteak eta gizarte zerbitzu publiko batzuk pribatizatzeak kapitalarentzat metatze iturri berriak ekarri ditu, baina baita zaintzarekin zeriku-

⁹ 2018an, burtsan balio handiena duten hamar konpainia nagusien artean honako erraldoi teknologiko hauek daude: AEBetako Microsoft, Apple, Alphabet, Amazon eta Facebook, eta Alibaba eta Tencent txinatarrek. Megaenpresa digital urri horiek lotura estuak dituzte XXI. mendeko estatu hegemonikoekin (AEB eta Txina) eta finantza ekonomia-ekin (inbertsio funtsak).

sia duen guztia etxera itzultzea ere, gizarteak emakumeen erantzukizuna dela ulertuta.

Gizarte klase altuetan, murriztu egiten da emakumeek etxeko lanetarako erabiltzen duten denbora. Horrek esan nahi du, normalean, kanporatu egin direla etxeko lanak, beste emakume batzuk kontratatuz, kasu askotan migranteak. Tes-tuinguru horretan, “feminismo liberalaren” nozioak zentzua hartzen du; izan ere, gizonen eta emakumeen arteko genero desberdintasuna baino klase desberdintasunaz ari baikara. Afektuaren edo zaintzaren kate globalak ere agertzen dira, klase ertainek eta altuek herrialde txiroetako emakume pobreak kontratatzen dituzte zaintza lanak beren gain har ditzaten. Zaintzaren globalizazio horrek atzeraldi prozesu bat dakar (ordaindu gabeko lanarena) maila globalean. Egoera, berriz ere, kapital-bizitza gatazkan kokatzen da, tentsio bikoitzarekin. Alde batetik, kapitala, bizimoduak erasotuz, desjabetzea behin eta berriz nabarmenduz, eta, bestetik, emakumeak, erresistitzen, bizitzari eusten saiatuz, baita norberaren bizitzaren kontura ere.

Bestalde, XXI. mendean larriagotzen den ingurumen krisian ere ikusten da kapital-bizitza gatazka. Klima krisiak eta oinarri material eta energetikoenaren murrizketak ekonomia kapitalista oso zaugarri egiten duen garaian bizi gara. Baliabide naturalak agortzeak eta degradatzeak ekonomia kapitalistaren eta planetaren muga biofisikoen arteko talka erakusten du. Oinarri materialaren harrapari horrek erakusten du, autore askorentzat, krisia eta “kolapso sozioekologikoa” hasi direla, ekonomia kapitalistak amaierarik gabe hazi behar baitu materialki mugatua den planeta batean.

Egoera hau erauzketa modu berri bat eragiten ari da, ekonomia kapitalistak “aurrera ihes egin duenaren” isla. Metaketa krisiak eta ekologikoak berriz planteatzen ditu kapitalak irabaziak lortzeko edo errentak xurgatzeko dituen eremuak. Horien artean, materialen eta energia iturrien ezinbesteko erauzketak darrai, konplexu industrial eta militarren garapen osagarriarekin.

Erauzketa jarduerak tamaina, erritmo eta hedapen handia izan dute mundu osoan. Alde horretatik, garrantzitsua da “erauzketa” zehatza, Latinoamerikako herrialde askotan ezaguna eta munduko beste eskualde batzuetan gero eta garrantzitsuagoa dena. Eduardo Gudynesen arabera, erauzketan hiru ezaugarri konbinatzen dira: ondasun naturalen erauzketaren bolumena eta intentsitatea; prozesamendurik gabeko edo erauzketa tokian oso urria den prozesamenduko ondasunei aplikatzea; eta nagusiki merkatu globaletara bideratzea. Adierazpen hori meatzaritza eta petrolio ustiapenei dagokie, baina, gaur egun, esportazioko monolaborantzak, baso eta arrantza erauzketa eta, zenbait egoeratan, masa turismoa ere sartzen dira. Gainera, erauzketa gero eta handiagoa da kapitalismo digitalarekin; izan ere, ondasun teknologikoen energia eta material kantitate

handiak behar dituzte, eta horrek gizarte eta ingurumen gatazketan eta krisi sozioekologikoan sakontzea dakar.

Erauzketaren zatirik handiena Hegoaldeko herrialdeetan eta lurraldeetan gertatzen da. Kasu askotan, desplazamenduak izaten dira, baina erresistentziak ere maiz sortzen dira. Erresistentzia horiei gatazka sozioekologiko deritze. Gatazka horiek ondasun naturalak eskuratu eta erabiltzearekin loturiko liskarren adierazpen dira, baita ondasunak ustiatzeko prozesuaren eta sorturiko hondakinak botatzearen kostuen banaketarena ere. Gatazka horiek gatazka globalaren gero eta zati garrantzitsuagoa dira. Horregatik, kapitalismoa eta militarismoa, bereziki AEBetako inperialismoa, ez dira bi indar paralelo, elkarri lotuta daude ezinbestean. Militarismoaren eta ekonomia kapitalistaren arteko harremana ez da fenomeno berria, botere ekonomikoak beti erabili baitu indarkeria bere burua babesteko. Hala ere, azkartu egin da azken hamarkadetan. Besteak beste, eze-gonkortasuna eta segurtasunik eza errotik handitzen dituen krisi ekologikoak gastu militarren gorakada ekarri du, korporazio militarren boterea eta eragina indartuz.

3.4. Soldatapeko lana eta XXI. mendeko kapitalismoa: enpleguaren kalitatea galtzea

Azken hamarkadetan, korporazio handiek sistema bat ezarri dute mundu osoko langileak elkarren artean lehiatzeko. Egoera horrek aldaketa handiak ekarri ditu enpleguaren munduan. Langabezia eta enpleguaren kalitatea galtzea prozesu horien ondorio dira.

1970eko hamarkadaz geroztik, ongizate estatuaren funtsezko elementuak ahuldu egin dira. Ongizate estatua existitzen zen herrialdeetan, soldatapeko mendeko lanaren zentraltasun juridiko-sozialaren konbentzio keynestarra desmuntatuzen da. Enplegu betea eta mendeko enplegu egonkorra ez dira jada diru-sarrera handieneko ekonomien lan merkatua egituratzen duten ezaugarri nagusiak. Garai keynesiarraren aurretik gertatzen zen bezala, edo munduko gainerako gizarteetan gertatzen den bezala, diru-sarrera handiko gizarteetan lan modu bat ugaritzen ari da, eskulan desarautua, enpleguaren eze-gonkortasuna eta lan erroztazioa ezaugarri dituena. Merkatua, berriz ere, arlo ekonomiko-produktiboko pertsonen arteko harremanak arautzeko mekanismo garrantzitsu bihurtu da.

Enplegua politikoki ezarritako arau baten mende dago. 1970eko hamarkadara arte, diru-sarrera handieneko ekonomietako arauak kalitateko enplegua eskatzen zuen. "Lan estandarra" honela definitzen zen: lanaldi osoko kontratu mugagabea duen pertsona batek enpresa edo administrazio batean egindakoa, gutxi gorabehera ibilbide profesional aurreikusgarria duena. Ordutik aurrera, aldiz, kalitate eskasenerako "enplegu atipiko" a deritzonaren presentzia handitu da, hau da, aurreko ezaugarrietako bat bera ere betetzen ez duena (aldi baterako enple-

gua da, lanaldi partziala, etxez etxekoa, etab.). Kalitate txikiko enpleguak edo enplegu prekarioak ezaugarri hauek ditu: bizi-beharrei aurre egiteko ordainsari eskasak; laneko segurtasun eza eta ziurgabetasuna; laneko eskakizunak areago-tzea; enpleguari lotutako gizarte eskubideak galtzea.

Gainera, finantzarizazioak ere eragina du lan prekaritatean. Prozesu hori handituta, enpresa handiek gero eta gehiago jotzen dute finantza merkatuetara hedapen proiektuak finantzatzeko, eta banku finantzazioak garrantzia hartzen du. Mailegu-emaileen diktadura da, eufemistikoki “gobernu korporatiboa» ere esaten zaiona, hau da, enpresak finantzen menpe edo kapital mota horren eskakizunei erantzunez kudeatzea, epe laburrean errentagarritasun handiak eskatzen baititu. “Finantza-ekonomia” “ekonomia produktiboaren” gaintik jartzeak enpleguaren kalitatea galtzea dakar edo lan prekaritatea handitzen du.

Aurrerapen teknologikoen enplegua eta soldata harremanak ere baldintzatzen dituzte. Automatizazioak eta robotizazioak lan errepikakorra, monotonoa eta errutinazkoa ordeztzen dute. Egoera horrek bizimodu dual berri bat sortzen du, non prekaritatea eta zenbait sorkuntza jarduera garatzeko teknologia digitalen ahalbidetzen duten erraztasun handia elkarrekin bizi baitira. Gizakia imajina ezineko mailetarantz gaitzen duten aurrerapen teknologikoen ez dute aldatzen, ordea, gizakiaren eta bere lanaren arteko harreman kapitalistaren funtsa, bere alienazioa eragiten duena. Stephen Hawking-ek zioenez: “Kapitalismoaren beldurra izan behar dugu, ez robotena”.

Azkenik, kontuan hartu behar dira plataformako kapitalismoaren korporazioak iristeak dagoeneko badituen eta ekarriko dituen ondorioak. Enpresa horiek eskura dituzte langile poltsa handiak, langiletzat ere hartzen ez dituztenak (ez langiletzat, ez langile autonomotzat ezta independentetzat ere ez dituzte jotzen). Hala, korporazioek kanpora ateratzen dituzte ekoizpen baliabideak (adibidez, norberaren autoaren erabilera), baita gizarte kargak eta arriskua ere. Horrela, plataforma kapitalismoa, Trebor Scholz-ek dioenez, “gutxieneko soldatarik gabeko, aparteko ordurik gabeko eta enplegu bereizkeriaren aurkako legeen bidezko babesik gabeko” ekonomia bihurtzen da. Alde horretatik, taylorismo digitalaz hitz egiten hasi ziren, XXI. mendeko bigarren hamarkadako kapitalismoan soldatapeko lanaren bi ezaugarri gisa “trazabilitatea” eta “zaticatzea” erabiliz. Hala, taylorismo digitala nagusitzen ari da, eta horren ezaugarria da sistemak giza lanaren errutinak eta profilak erazteko eta kapitalizatzeke duen gaitasunean atzera-aurrerako itzulia. Horrela, ekonomiaren digitalizazioak eta plataforma digitalen bidez zerbitzuak emateak eraso egiten diote gutxieneko berme soziolaboralen arau-esparruari.

2.

HEGO EUSKAL HERRIKO SOZIOEKONOMIA: HURBILKETA

1. HEGO EUSKAL HERRIKO SOZIOEKONOMIAREN BILAKAERA HISTORIKOA ETA LURRALDERATZEA: ALDERDI OROKORRAK

1.1. Ez zen beti kapitalismorik izan

Ez zen beti kapitalismorik izan. Hego Euskal Herrian ere ez. Lan honen lehen kapituluaren esan bezala, ekonomia ez-kapitalistatzat joko dugu jabetza pribatua ez den beste jabetza forma denean, besteren konturako enplegua ez denean eta gauzen erabilera balioan oinarritzen denean. Ekonomia horretan, neurri handi batean, familiarentzat ekoizten zen; lan egiten zuten pertsonak apenas egiten zuten lan beste batentzat soldata truke; eta lurra eta beste baliabide natural batzuk ez ziren nagusiki pertsona edo familia batenak, ondasun publiko edo komunaren azalera handiak baizik¹⁰.

XV. mendearen erdialdetik XIX. mendearen bukaerara bitartean, pixkanaka, ekoizle autonomo txikien egitura ekonomikoa nabarmentzen duen sistema sozioekonomikotik ekonomia kapitalista baten oinarritzko elementuak ezartzera igarotzen da (bereziki XVIII. mendetik aurrera). Hala ere, foru zuzenbidearen xedapenek desberdintasun nabarmenak ezartzen zituzten ekonomia kapitalista hutsaren oinarritzko elementuekin, batez ere jabetzaren eta lanaren edo lanharremanen esparruan. Horrela, baserriaren kontserbazioa familiaren oinarri ekonomikoa gisa bilatzen zuten, eta horrek jabetza entitate bat baino gehiago bihurtzen zuen, ustiapen entitate bat. Jabeak baserriarekin edo familiaren herentziarekin duen harremana honela ezartzen da: gizabanakoa familia jabetzako ondasun batzuen erabiltzaile bezala agertzen da, eta ez jabe oso gisa (ondasunak familiatik ateratzeko mugak jartzen ziren). Beste foru erakunde garrantzitsu bat “kaparetasun unibertsala” edo “kolektiboa” izan zen, gutxienez mendi ere-

¹⁰ Caro Barojak honela deskribatzen ditu Euskal Erdi Aroko pertsonen arteko harremanak: “(...) gizakiak oso modu indartsuan erlazionatzeko moduak geratzen ziren, eta horiek dira agian gaur egun, gaur arte, gehien iraun duten formak. Auzotasunaren nozioa aurkituko duzue, baserriko bizitza tradizional osoan funtsezkoa dena; auzotarren ideia, auzoak, auzolana, eta bizilagunek hainbat erritu bete behar dituztela, elkarrengandik urrun egon arren, mende hasierara arte” (Caro Baroja, 1986: 24).

muetan; Nafarroako hegoaldean, berriz, egoera bestelakoa da, batez ere feudoen eraginez. Eremu bateko bizilagunek leinuen aurrean duten askatasunaren idealak asko egiten du aurrera XV. mendetik aurrera, eta kaparetasun horiek sortzen ditu.

Bigarren eta hirugarren mailako jardueretan oinarritutako euskal garapen ekonomikoaren inguruko hainbat tesi daude. Alde batetik, M. Montero bezalako autoreak ditugu. Monterok (1993) proposatu zuen, nahiz eta elikagaien produkzioan defizitario den nekazaritza lurralde pobrea izan, kostako probintzien dentsitate handiak posible egiten zuela ekonomia konplexu bat, bigarren eta hirugarren sektoreko jardueren garapen handiarekin. Gipuzkoako eta Bizkaiko nekazaritza defizitak urtero elikagaien inportazio handia eragiten zuen, eta horrek kanpoko hornidura horiek ordaintzeko baliabideak eskatzen zituen. Horiek industria ondasunen esportazioak eta merkataritza zerbitzuak sortzen zituzten errenten bidez lortzen ziren: burdin industria zabaltzeko aukera eman zuen burdinaren oparotasunak eta ekoizpen horretatik eratorritako jarduerak; eta kokapen geografikoak penintsularen eta Europako portuen arteko merkataritzan parte-hartze handia eskaini zion.

Bestalde, Barcenillak (1999) eta beste autore batzuek ez dute uste euskal landaren antzutasuna eta pobrezia pizgarriak zirenik industria eta merkataritza jarduerak garatzeko. Argudio hori berrikusi egin behar da, izan ere, “demografia dentsitate altuak, eta, horiekin batera, nekazaritzako barne ekoizpen nahikoa ez izatea, industria sektoreen garapenaren ondorio izan ziren, haien kausa baino gehiago”. Arrazoia egia bihurtu ondoren, auzia honela planteatu da: “Non aurkitu Herbehereetako euskaldunak industria jarduerara bultzatu zituen pizgarria? Non aurkitu Erdi Arotik gizartea ordura arteko teknika marjinalak sustatzera bultzatu zuten arrazoiak, baliabide naturalen balorazioa berrosatu eta ekonomiaaren produktibitate orokorra, hau da, industria- eta merkataritza-teknikak, areagotu zituzten teknikak? Gai horri egileak honako hipotesi edo arrazoi desberdinak iradokitzen dizkio: baliabide naturalak industria eta nabigaziorako pizgarri handiak dira; biztanleriaren eta baliabideen arteko tentsioak (nekazaritza oinarriko euskal ekonomia tradizionalak industriaren eta merkataritzaren bidez baliabide erabilgarriak handitu zituen); gizarte tentsio inter eta intraklasistak; Espainiako hedapen inperialak merkatu monopolioa eman zion euskal industriari (Barcenilla, 1999).

1.2. Euskal ekonomia kapitalistaren lehen urratsak

Ekonomia kapitalistaren aurrerapenak ekonomia monetarioa hedatzea ekarri zuen, edo truke balioa erabilera balioaren gainetik lehenestea (trukeak orokortzea eta autokontsumo erregimena amaitzea), eta horrekin espekulazioa. Bestalde, artisauek, meatzariak eta burdinolak espezializatu egin ziren, eta lurraren lana utzi egin zuten. XVIII. mendearen bigarren erdian, azokak eta merkatuak

agertu ziren, eta horrek barne merkatuaren eraketa sinbolizatzen zuen. Merkaturako nekazarien ekoizpenak eta horren ondoriozko espezializazio sektorialak trukeekiko mendekotasuna areagotu zuten, eta horren ondorioz, nekazariak gero eta gehiago zorpetu ziren, eta horrek, kasu askotan, jabetza galtzea eta mendeko eskulan bihurtzea eragin zuen. Burdingintza sektorean maileguak ugaritzeak merkatariak aberastu zituen, eta ez hainbeste industrialari txikiak. Pixkanaka-pixkanaka, oinarri kapitalisten zabalkunde gero eta handiagoak areagotu egiten zituen artisauen eta nekazarien dependentziak.

XIX. mendetik aurrera, iraultza liberalarekin eta industria iraultzarekin, ekonomia kapitalista erabat nagusitu zen. Pixkanaka, herri lurrak eta herri basoak pribatizatu ziren. Mende honetan zehar, hainbat gatazka eta krisi izan ziren, eta zor ikaragarriak sortu zituzten udalentzat. Zor horiek, era berean, herri lurren salmenta ekarri zuten, haiek kitatzeko. Gerrek eragindako salmenta horiez gain, desamortizazio politikarekin lotutakoak ere gehitu behar dira. Honek ondarea eta errenta handitzea eta kontzentratzea bultzatu zuen landa eremuko oligarkia-
ren esku.

Ekonomia jardueraren kapitalizazio urria izango da joera nagusia harik eta Bizkaiko burdinaren esportaziotik sortutako meatze burgesia agertu arte. XIX. mendean Bizkaiko burdin mineralaren eskaria handitzeak onura handiak ekarri zituen, eta horrek lagundu egin zuen mende amaierako Bizkaiko industria garapenean, ikatz begetaleko labe garaiak (burdinolen ordezkooak) funtsezko eragile ekonomiko bihurtu zirelarik. Bizkaia penintsulako siderurgia ekoizle nagusiena izatera igaro zen. Espazioan (Bilboko itsasadarra, Ibaizabal Beherea) eta denboran (1870eko eta 1880ko hamarkadak), kapitaletan, mineralean, teknologia egokian eta ekoiztiko burdinarentzako kanpoko eta barneko merkatu baten existentzian izandako konbergentziak bultzatu zuten euskal siderurgia modernoaren eraikuntza. 1870eko hamarkadatik aurrera, euskal bankuek etengabeko hazkundea izan zuten, industria garapenari oso lotua, garapen horretarako behar ziren kredituak ematen baitzituzten. Espainiar Estatuko plaza ekonomiko eta finantzariorik aktiboena zen Bilbo, eta kapital kontzentrazioarako ahalmen handiena zuen.

1.3. Estatuaren esku-hartzea eta industria politika

XX. mendeko lehen hamarkadetek euskal industria sendotzeko balio izan zuten. I Mundu Gerra boom-a izan zen euskal ekonomiarentzat, bereziki bankuentzat eta ontzi-enpresentzat, eta hornitzaile garrantzitsu bihurtu ziren gatazkan parte hartu zuten herrialdeen orde. Gerraren amaierak krisia ekarri zuen, baina Primo de Riveraren herri lanen politikak egoerari aurre egitea ahalbidetu zuen. 1929ko mundu krisiarekin, atzerakada eta atonia zabaldu egin ziren. Ondoren, Espainiako Gerra Zibilak eta II Mundu Gerrak haustura erabakigarria eragin zuten ordura arteko dinamika ekonomikoarekin.

Gerra Zibilaren ondoren, Espainiako barne merkatuaren mugak ixteak eta inportazioen eta berreraikitze beharrek Estatuko merkatu osoa jarri zuen euskal industriaren esku, kanpoko lehiarik gabe. Transformatu metalikoen industria, sektore kimikoa eta ontzīgintza sustatu ziren. Protekzionismo erabatekoak makina erremintaren sektorea sortzen lagundu zuen. Gainera, 1954tik aurrera, Estatuan autoak fabrikatzeko prozesua hasi zen. Automobilaren industria laguntzaileak osagaien hornidurarako egokia den azpiegitura produktiboa aurkituko du Hego Euskal Herrian. Eta, automobilarekin batera, etxetresna elektriko eta etxeko ekipamendu edo tresneria ekoizten zuten enpresa asko agertu ziren Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroan (Lizarra eta Iruñean) enpresa asko agertu ziren.

1950eko hamarkadatik aurrera, enpresak, bereziki enpresa handienak, kome-nigarritzat jotzen hasi ziren egoitza sozialak Madrileramatea, diktaturako botere guneetatik ahalik eta gertuen kokatu nahian. Kasu askotan, Hego Euskal Herriak ekoizpen zentroaren kokapena eta eskulana besterik ez zuen ematen. Erabaki eta zerbitzu erantsiak beste latitude batzuetan hartu eta gauzatu ziren.

Ekonomia eta Gizarte Garapenerako Planak edo 1959ko Egonkortze Planak Espainiako ekonomiaren garai autarkikoaren amaiera adierazten du. Euskal industriaren fenomeno Bizkaia eta Gipuzkoa osora zabaldu zen, eta Araban eta Nafarroan garrantzi pixka bat hartzen hasi zen. Euskal industrian inbertsioa handitu egin zen, batez ere, transformatu metalikoen sektorean eta sektore kimikoan. Hala, industriaren pisua erabakigarria den egitura ekonomikoa eratu zen, eta esportazioek gero eta garrantzi handiagoa hartu zuten. Autogintza eta ontzīgintzak ahalmen handiko bultzatzaile gisa jokatu dute. 1960ko hamarkadan etorkinen etorrera masiboa izan zen, hazkunde neurrigabea eta, batzuetan, kaotikoa, hirietan eta industrialdeetan.

1970eko hamarkadako krisi ekonomiko kapitalistak, jakina, eragina izan zuen euskal ekonomian eta industrian. Makina erremintaren sektorea izen zen krisia jasaten lehena. Egoera horren ondorioz, sektoreak berrantolatu, enpresak itxi edo, kasurik onenean, plantillak murriztu behar izan zituzten lan sozietate anonimo bihurtu ziren. 1985etik aurrera, egoera areagotzen hasi zen, nahiz eta enplegu sorkuntzak zailtasunak izan eta langabezia tasak handiak izan. Aurreko etapetako enpresa ekimen bereizgarria desagertu egin zen neurri handi batean edo beste leku batzuetan agertu zen. Erabaki eremuek beste gune batzuetan kontzentratzen jarraitu zuten.

1.4. Hego Euskal Herriko ekonomia kapitalistaren lurralderatzea: hurbilketa

Euskal eredu sozioekonomikoak ez du eragin homogeneoa izan Hego Euskal Herriko eremu edo gunetan. Beraz, interesgarria da euskal eremu geografikoei dituzten berezitasunak aztertzea. Hori bai, lurralde osorako kohesioa eta kapitalismo eredu baten existentzia zalantzan jarri gabe. Bere gune guztietan Hego Euskal Herriko sozioekonomiaren ezaugarria da inguruko beste sozioekonomia

batzuek baino polarizazio txikiagoa eta berdintasun maila handiagoa izatea, eta industrializazio prozesu bati heldu izana, hein handi batean jendearen bizitza aldatu zuena.

Euskal eredu ekonomikoaren lurralderatzeari esker, “eremu geografiko” batzuk bereizita azter daitezke: 1) kostaldea edo isurialde atlantikoa; 2) erdialdekoa (Gasteizko eta Iruñeko lautadak); eta 3) Mediterraneoko isurialdea. Pixka bat gehiago finduz, eremu hauek bereiz daitezke: 1) kostaldeko hiri eremuak; 2) barneko hiri eremuak; 3) kostaldeko ibai-haranak; 4) barneko mendiak; 5) lautadak (Araba eta Nafarroako erdialdea eta Nafarroako hegoaldea edo isurialde mediterranea). Eremu horietako bakoitzak Hego Euskal Herriko herri guztiak biltzen dituzten eskualde mailako espazio ekonomikoak biltzen ditu. Gaindegiak egindako eskualde banaketatik abiatuta¹¹, eremu geografikoak eta horiek osatzen dituzten eskualdeko espazio ekonomikoak jaso dira¹².

Eremu geografikoak eta eskualdeko eremuak:

Eremu geografikoa		Eskualdeko guneak
Hiriguneak	Barrualdea	Araba-Gasteiz; Arga-Iruñea
	Kostaldea	Bilbo Handia; Donostia; Bidasoa Beherea; Plentzia-Mungia
Mendiak	Kostaldeko ibai haranak	Urola Kosta; Debabarrena; Gernika-Bermeo; Markina-Ondarroa
	Barrualdea	Debagoiena; Goierri; Tolosa; Enkarterri; Durangaldea; Arratia-Nerbioi; Arabako Mendialdea; Gorbeia inguruak; Kantauri Arabarra; Bidasoa; Larraun-Leitzaran; Pirinioak; Aurrepirineoak; Sakana
Lautada / Ebro	Erdialdea	Arabako Errioxa; Trebiñu-Ega konderrria; Izarbeibar; Erdialdea; Zangoza
	Isurialde mediterranea	Erribera; Erriberagoitia

Iturria: geuk egina, Gaindegiak egindakotik abiatuta.

Hego Euskal Herriko egitura demografikoa industrializazio historikoaren kokagunetik eta Bilboren hedapenetik eratorritako kontzentrazioak baldintzatzen du. XXI. mendeko lehen hamarkadan aldaketak intentsifikatu egin ziren lurralde egiturari. Periurbanizazio prozesua Bilboko, Donostiako eta Iruñeko metropoli guneak urrunago dauden inguruetara zabaldu zen (Gasteizek udalerriaren barruan kontzentratu zuen hazkunde demografikoa). Oro har, Hego Euskal Herriko

¹¹ <https://gaindegia.eus/es/node/11326>. Iturria: https://atlasak.datuak.net/eskualdeak_EH/.

¹² Puntu hau landuago Eranskinetan dago.

biztanleria, guztira, 911.265 pertsonatik 2.826.657 pertsonara igaro zen 1900 eta 2011 artean, hau da, %210 hazi zen. Azken urteetan, 2005 eta 2020 bitartean, %5,41eko hazkundera izan da. Hazkunde handiena Nafarroan (%12,34) eta Araban (%10,38) gertatu da; pisu demografiko handiena duen lurraldean, Bizkaian, %0,95 baino ez da hazi, eta pisu handiena duen bigarrenean, Gipuzkoan, batez bestekoaren azpitik hazi da (%4,71).

Biztanleriaren banaketa (biztanle kopurua) eta pisu demografikoa (%):

Lurraldea	1975		2005		2020		Ald. tasa %
	Guztira	%	Guztira	%	Guztira	%	05-20
Araba	240.267	9,39	298.830	11,07	329.857	11,59	10,38
Bizkaia	1.152.141	45,03	1.132.163	41,94	1.142.923	40,16	0,95
Gipuzkoa	682.507	26,67	684.269	25,35	716.530	25,18	4,71
Nafarroa	483.867	18,91	584.367	21,65	656.487	23,07	12,34
Guztira	2.558.782	100	2.699.629	100	2.845.797	100	5,41

Iturria: EUSTAT eta Gaindegia.

Kokapen fisikoa, populazioaren bilakaera, ekoizpenaren espezializazioa eta ekonomia-sarearen bilakaera oinarri hartuta, tipologia hau proposatzen da euskal eskualdeetarako:

Eskualde motak eta azpimotak:

Motak	Azpimotak	Eskualdeak
1. Metropolia	1.1. Hirikoak	Arabako lautada; Arga; Donostia; Bilbo Handia
	1.2. Hiri ingurukoak	Bidasoa Beherea; Plentzia-Mungia; Gorbea inguruak; Enkarterriak; Aurrepirineoa
2. Industriala	2.1. Bilakaera positiboa	Arratia Nerbioi; Durangaldea; Tolosa; Urola Kosta
	2.2. Bilakaera negatiboa	Kantauri Arabarra; Markina- Ondarroa; Gernika-Bermeo; Debarrena; Debagoiena; Goierri; Sakana; Ega; Erdialdea; Erribera Garaia; Zangoza
3. Landakoa	3.1. Egonkortzea	Arabako haranak; Bidasoa; Larraun; Arabako Errioxa; Izarbeibar
	3.2. Despopulaz.	Pirinioak; Arabako mendialdea

Iturria: geuk egina.

1. Metropolia eskualdeak: Metropolia eskualdeak hiriguneak dira, edo bertan kokatzen dira lau hiriburuak eta hiriburuak eragina duten eta hiri inguruko

prozesuak gertatzen diren inguruko beste eskualde batzuk. Biztanleria hazkundera handiena duten lau eskualdeak mota horretakoak dira. Biztanleria dentsitate handiko eskualdeak dira gehienak, eta ekoizpen egitura dibertsifikatua dute. Horietan, bai industria sektoreak bai hirugarren sektoreak protagonismo nabarmena dute enpleguan. Lehen sektoreak, aldiz, eragin txikia du.

2. Eskualde industrialak: Industria eskualdeetan, industria sektoreak eragin nabarmena izan du bere sozioekonomian eta oraindik ere badu. Mota horretakoa da Hego Euskal Herriko eskualdeen erdia (16). Bilakaera positiboa izan duten industria eskualdeak industria sektorean garrantzi handia izan dutenak dira, 2008 eta 2018 artean batez bestekoaren gainetik egon den biztanleria bilakaera positiboa izan dutenak. Bilakaera negatiboa izan duten industria eskualdeak industria jardueraren pisu nabarmena dutenak dira, eta, 2008 eta 2018 bitartean, biztanleria bilakaera negatiboa izan dutenak edo Euskal Herriko batez besteko hazkundera baino txikiagoa izan dutenak (% 3,1).

3. Landa eskualdeak: Landa eskualdeak dibertsifikazio produktiboko eremuak dira, industria sektoreak pisu txikia du eta, normalean, lehen eta hirugarren sektoreek pisu handiagoa dute. Kasu guztietan, nekazaritzako lurzorua batez bestekoa baino askoz handiagoa da. Horietatik bost mendi edo barnealdeko eremu geografikoak dira (bi arabar eta hiru nafar), eta beste biak, berriz, erdialdekoak (bat arabarra eta bestea nafarra). Gipuzkoan eta Bizkaian ez dago horrelako eskualderik. Kasu guztietan, populazioaren bilakaera ez da ona, baina bi mota bereizten dira aldagai horren arabera: biztanleria egonkortzen duten landa eskualdeak eta biztanleriaz husteko arriskua dutenak.

2. EKOIZPENA ETA INDUSTRIA: HEGO EUSKAL HERRIKO EKONOMIA KAPITALISTAREN EZAUGARRIAK

2.1. Hazkundera eta ekoizpena Hego Euskal Herrian: aberastasunak eta pobreziak aldi berean gora

Ekonomia kapitalista neoliberalaren esparru horretan, koronabirusaren krisiaren aurreko egoeraren azterketek (2019 eta 2020aren hasiera) erakusten zuten ekonomiaren desazelerazioak eragina zuela bai Hego Euskal Herrian baita ekonomia globalean ere. Nazioarteko Diru Funtsak ohartarazi zuen 2019an ekonomia globala 2008ko krisiaz geroztiko erritmo motelenean haziko zela. Ekonomia ingurune globalak zuzenean eragiten dio Hego Euskal Herriko ekonomiari. Bai Euskal Autonomia Erkidegoan (EAE), bai Nafarroako Foru Erkidegoan, hazkundera ekonomikoa inguruko herrialdeena baino handiagoa izan da, baina kontuan hartu behar da dezelerazio prozesua argia dela (Manu Robles-Arangiz Institutua Fundazioa, 2019).

XXI. mendearen lehen bi hamarkadetan, Hego Euskal Herriko biztanleria 201.156 pertsonatan hazi da (%7,64) eta BPG %78,24. 2008ra arte, Hego Euskal Herriak dinamismo ekonomiko handia erakutsi zuen, batez-beste urteko %3,0 inguruko hazkundearekin, eraikuntza eta zerbitzuak hazkunde motor nagusi zirela. 2008tik aurrera moteldu egin zen ekonomia.

Epealdia hiru fase hauen arabera azter daitezke: lehenengoa, hazkunde handikoa 2008ra arte; bigarrena, krisiarena, 2008tik 2015era bitartean; hirugarrena, berreskuratze fasekoakoa eta BPGaren hazkundearena, 2015etik 2018ra bitartean. 2018an EAEko BPG 72.170 milioi eurokoa izan zen, hau da, biztanleko 33.223 euroko errentakoa. Nafarroako Foru Erkidegoari dagokionez, BPGA 20.282 milioi eurokoa eta pertsonako 31.389 eurokoa izan zen. Kalkuluen arabera, hazkundea 2020ko bigarren hiruhilekora arte mantendu zen, hau da, koronabirusaren krisiaren datara arte.

Biztanleria, per capita BPG 2000-2010:

	Herria		BPG biztanleko (€)	
	2000	2019	2000	2018
EAE	2.083.300	2.181.919	19.542	33.233
Nafarroa	549.989	652.526	20.287	31.389
Hego Eusk. H.	2.633.289	2.834.445	19.697	32.617

Iturria: Makro datuak.

BPG bilakaera:

	BPG EAE		BPG Nafarroa		Hego E. H. BPG	
	Urteko m€	Per capita €	Urteko m€	Per capita €	Urteko m€	Per capita €
2018	72.170	33.223	20.282	31.389	92.452	32.617
2015	64.990	30.046	18.146	28.520	83.136	-
2010	64.680	29.655	17.974	28.306	82.654	-
2008	66.779	30.819	18.517	29.772	85.296	-
2005	55.667	26.245	15.517	26.384	71.184	-
2000	40.711	19.542	11.157	20.287	51.868	19.697

Iturriak: <https://datosmacro.expansion.com/pib/espana-comunidades-autonomas/navarra>

<https://datosmacro.expansion.com/pib/espana-comunidades-autonomas/pais-vasco>

Bizitza erdian jartzen denean, pertsonak lehentasun direnean eta funtsezko he-
lburu sozioekonomikoa pertsonen beharrak asetzea denean, hazkunde ekono-
mikoa eta gainerako aldagai ekonomiko konbentzionalak behar bezala balioetsi

behar dira. Azterketa mota horretarako ezinbestekoa da pobrezia, desberdintasunari eta beharrak asetzeko adierazleei buruzko datuak ezagutzea. Ildo horretatik, Eusko Jaurlaritzak 2019ko abuztuan argitaratutako Pobrezia eta Gizarte Desberdintasunari buruzko 2018ko Inkestak (PGDI 2018) pobrezia aztertzen du hamar urteko epean pobrezia eta ongizate gabeziaren adierazleen ikuspegitik, (2008-2018).

“Pobrezia arriskua” da oinarrizko beharrei (elikadura, arropa, oinetakoak, etxea, etab.) aurre egiteko etxeetan behar adina diru ez egotea. 2018an, 172.307 pertsonak ez zuen oinarrizko beharrak asetzeko adinako diru-sarrerarik, biztanleen %8k. Pobrezia arriskuan dauden etxeetan bizi diren pertsonen kopurua %14 hazi zen 2016 eta 2018 artean, eta %41,4, 2008tik.

“Ongizaterik ez izateko” arriskua da diru-sarrera aski ez izatea gure gizartean espero den gutxieneko ongizate eta erosotasun mailari eusteko behar diren gastu-beharrei aurre egiteko. Ongizaterik ez duten etxeetan 484.571 pertsona bizi dira, guztizkoaren %22,4. Kopuru hori %22,9 hazi da azken bi urteetan, eta %37,4 hamarkada batean.

“Pobrezia larria” daude biztanleko diru-sarrera garbier medianaren %40tik beherako diru-sarrerak dituzten pertsonak edo etxeak. 2018an 130.965 pertsona ziren, biztanleen %6,1. 2016an baino %6,9 handiagoa, eta 2008an baino %46 handiagoa.

Pobrezia arriskuaren bilakaera: ongizaterik eza eta pobrezia larria:

Adierazleak	2008	2016	2018	2016/2018	2008/2018
Pobrezia arriskua	121.875	151.112	172.307	%14,0	%41,4
Ongizaterik eza	352.550	394.266	484.571	%22,9	%37,4
Pobrezia larria	89.706	122.566	130.965	%6,9	%46,0

Iturria: Eusko Jaurlaritzak (2019).

Hazkunde ekonomikoa guztiz bateragarria da pobrezia egoeren hazkunderekin. Asko dira baieztapen hori berresten duten 2018ko PGDIren adierazleak. Hauek dira aipagarrienak:

- 2008tik 2018ra, oinarrizko gastuak ordaintzen ez dituzten etxeetan bizi ziren pertsonak ia bikoiztu egin ziren. 66.241 (%3,1) izatetik 121.659 izatera pasa ziren (%5,6). Gainera, 4.400 pertsona gehiago daude 2016. urteaz geroztik.
- Alokairuak, kredituak, hipotekak eta ordainagiriak ez ordaintzea areagotu egin da: 2008an 63.411 pertsona ziren (biztanleen %2,9), eta 2018an 141.092 pertsona (biztanleen %6,5).

- Neguko hilabeteetan pobrezia energetikoa edo tenperatura egokia izateko arazoak dituzten pertsonak: 199.854 2018an, 2016an baino 10.000 gehiago, eta 2008an baino 111.243 gehiago.

Datuek erakusten dutenez, 2018an, benetako pobrezia egoeren %66,4, funtsean, lau elkarbizitza unitate motari dagozkie: 1) atzerritarrak buru dituzten pertsonen etxeak (%30,7), 2) enplegu egonkorrik ez duten 45 urtetik gorako familia burua duten unitateak (%13,6); 3) enplegu okupazio egonkorrik gabeko 45 urtetik beherako familia burua duten unitateak (%12,4); 4) okupazio egonkorrik gabeko eta 45 urtetik beherako emakumeak buru dituzten guraso bakarreko familiak (%10,7).

Pobrezia datuei dagokienez, lan merkatuko posizioaren arabera (jarduera, okupazioa eta langabezia), ondorio nagusiak hauek dira: lehenik eta behin, 100 pertsona pobreetatik 15,4 lan merkatutako pertsona aktibo diren pertsona guztiak modu egonkorrean okupatuta dauden familietakoak dira; 7,3, familian enplegu egonkorra duen kideren bat duten unitateetakoak; eta 16,4, lan merkatuan modu ezegonkorrean lan egiten duten pertsonak dituzten unitateetakoak. Bigarrenik, pobrezia egoeran dauden 100 pertsonatik 39 enplegua duten pertsonen bizikidetzak unitateetakoak dira; 37 kide guztiak langabezia dauden familietakoak; eta gainerako 24ak lan merkatuan pertsona aktiborik ez duten familietakoak. Azkenik, inkestak berresten du pobrezia talde ahulenetan kontzentratzeko joera dagoela.

Laburbilduz, Eusko Jaurlaritzak eskaintzen dituen datuek erakusten dute pobrezia zabaltzen ari dela, hazkunde ekonomiko eta enplegu handiko garaietan ere hazten dela, eta gizarte desberdintasunak gero eta handiagoak direla. Beraz, euskal ekonomia kapitalistan, pobrezia handitu egin da, aberastasuna gero eta handiagoa den arren; helburua pertsonak ez direnean, kapitalaren metaketa baizik, aberastasuna handitzeak ez du eragozten pertsona pobreen kopurua handitzea. Gorago azaldu den bezala, Hego Euskal Herriko ekonomia kapitalistaren garapenak kapitalaren metaketa eta kontzentrazioa jotzen du ezinbestean (Etxezarreta, 2015), eta horrek, aldi berean, aberastasuna eta pobrezia handitzea dakar.

2.2. Ekoizpenaren berregituraketa eta desindustrializazio prozesua Hego Euskal Herrian

Hego Euskal Herriko sektore ekonomiko handien 2010etik 2020ra bitarteko bilakaerara hurbiltzeko, 2010eko eta 2020ko lehen hiruhilekoko okupazio datuak erabiliko ditugu, sektore ekonomikoaren arabera. 2020an, Hego Euskal Herriko lehen sektoreak oso pisu txikia zuen (%1,7), industrian biztanleria okupatuaren %21,6 zegoen, eraikuntzan %5,7 eta zerbitzuen sektorean %71. Hego Euskal Herrian nekazaritzak oso pisu txikia zuen EAEn (%1,1), eta zertxobait handiagoa Nafarroan (%3,6). Industriaren pisua handiagoa da Nafarroan, %27ko okupazioa EAeko %20aren aldean. Eraikuntzak, aldiz, okupazio handiagoa sortzen

du EAEn Nafarroan baino (%5,9 lehenengoan eta %4,9 bigarreanean). Azkenik, zerbitzuen sektoreak pisu handiagoa du EAEn (%73) Nafarroan baino (%64,5).

Emakumeen okupazioa, batez ere, zerbitzuen sektorean kokatzen da, %90,1 EAEn eta %82,1 Nafarroan. Bai nekazaritzan, baita eraikuntzan ere, ia %1 inguru; eta azkenik, enplegua duten Hego Euskal Herriko emakumeen %9,6ak industrian dihardu,, EAEn %8ak eta Nafarroan %15,2ak.

2010etik 2020rako Hego Euskal Herriko bilakaerak adierazten du biztanleria okupatuaren ehuneko jaitsi egin dela sektore guztietan, hirugarren sektorean izan ezik. Lehen sektorean, %2,1etik %1,7ra igaro da; industria sektorean, 2010eko %23,4tik 2020ko %21,6ra jaitsi da eta eraikuntzan %7,6tik %5,7ra. Zerbitzuen sektorearen pisua handitu egin da, 2010ean %67 izatetik 2020an %71 izatera. Oro har, XXI. mendearen bigarren hamarkadak Hego Euskal Herriko ekonomiaren tertziarizazio handiagoa ekarri du, baita lehen sektorearen eta industria sektorearen pisua galtzea ere.

Lehen sektorearen pisua jaitsi egin da, bai EAEn bai Nafarroan, %1,4 izatetik %1,1 izatera igaro baita EAEn, eta %4,6tik 3,6ra Nafarroan. Industria sektorearen pisua EAEn Nafarroan baino gehiago jaitsi da; lehenengoan bi puntu baino gehixeago (%22,2tik %20ra), eta bigarreanean puntu erdi (%27,5etik %27ra). Aldiz, eraikuntzaren jaitsiera handiagoa da Nafarroan (%7,9tik %4,9ra) EAEn baino (%7,5tik %5,9ra). Zerbitzuen sektorea lau puntu inguru hazi da bi erkidegoetan, baina EAEn %73koa den bitartean Nafarroan %64,5da.

Hego Euskal Herriko sektore ekonomikoan lanean ari diren emakumeen ehunekoaren bilakaeraren ezaugarri nagusia tertziarizazioa da, %86,2tik %88,3ra igarota. Prozesuak gora egin du EAEn (%87,4tik %90,1era), eta egonkor eutsi dio Nafarroan (%82,1). Gainerako sektoreetan, Hego Euskal Herriko biztanleria okupatuan emakumeen parte-hartzea jaitsi egin da: %1,2tik %0,7ra lehen sektorean, %10,9tik %9,6ra industrian, %1,6tik %1,3ra eraikuntzan.

Sektore ekonomikoaren eta sexuaren arabera okupatutako pertsonak. 2010eko eta 2020ko lehen hiruhilekoak. %:

		EAE		Nafarroa		Hego E. H.		Espainiar Estat.	
		2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020
Primarioa	Guztira	1,4	1,1	4,6	3,6	2,1	1,7	4,4	4
	Gizonak	1,8	1,4	6,2	5,8	2,8	2,5	5,7	5,7
	Emak.	0,8	0,6	2,5	1,0	1,2	0,7	2,8	2
Industria	Total	22,2	20,0	27,5	27,0	23,4	21,6	14,1	14,1
	Gizonak	32,0	31,1	38,1	37,0	33,3	32,5	19,1	18,9
	Emak.	10,0	8,0	14,2	15,2	10,9	9,6	7,9	8,4
Eraikuntza	Guztira	7,5	5,9	7,9	4,9	7,6	5,7	8,9	6,5
	Gizonak	12,1	10,3	13,3	7,7	12,4	9,6	14,6	11,0
	Emak.	1,7	1,2	1,2	1,7	1,6	1,3	1,9	1,2
Zerbitzuak	Guztira	69,0	73,0	60,0	64,5	67	71,0	72,5	75,4
	Gizonak	54,1	57,2	42,4	49,5	51,5	55,3	60,5	64,4
	Emak.	87,4	90,1	82,1	82,1	86,2	88,3	87,5	88,5
Guztira	Guztira	100	100	100	100	100	100	100	100
	Gizonak	100	100	100	100	100	100	100	100
	Emak.	100	100	100	100	100	100	100	100

Iturria: INE Espainiako Estatistika Institutua.

Gero eta ahots gehiagok adierazten dute 2020ko krisia inflexio puntua izan daitekeela aspalditik ahultzen ari den industria batentzat (Zubiri eta Algans, 2019). Herrialdearen desindustrializazioa honela laburbiltzen da: Bizkaiko, Gipuzkoako eta Arabako industria 1977an Barne Produktu Gordinaren %49 izatetik 2007an %29 izatera pasatu da, eta 2018an %24 izatera. Euskal industria 1975ean zeuden 423.000 enplegutik 194.000 enplegura igaro zen 2019an, %54ko galera. BPGari dagokionez, Bizkaiko, Gipuzkoako eta Arabako industria 1977ko Barne Produktu Gordinaren %49 izatetik 2007an %29 izatera igaro zen, eta 2018an %24 izatera iritsi zen¹³.

Beraz, pandemiaren hasieran, euskal industria desindustrializazio prozesu nabarian zegoen. Azken hamarkadan, 24.000 pertsona gutxiago ari dira lanean Gipuzkoako industrian, 20.000 Bizkaian, 10.000 Araban eta 12.000 Nafarroan. 2014ra arte enplegu galera handiagoa izan zenez, industria lanpostuen erdiak be-

¹³ Estatistikako Espainiako Institutuaren (INE) 2018ko azken hiruhilekoko datuen arabera.

rreskuratu egin ziren 2015 eta 2016 urteetan. 2017an eta 2018an, ordea, Bizkaiko industriak 16.000 lanpostu galdu zituen berriro (INERen arabera), bi urtean errekupeazioaren zati handi bat ezerezean utziz; Nafarroan, berriz, ia 8.000 industria lanpostu gehigarri izan zituen aldi berean. Gipuzkoan eta Araban azken erorikoak moderatuagoak izan dira, aurreko hobekuntza izan zen bezala.

2.3. Azpikontratazioak eta ekoizpen kateak Hego Euskal Herrian

Deszentralizazioa, kanpora ateratzea edo azpikontratazio produktiboa funtsezko estrategia izan da ekonomia kapitalistek 1970eko hamarkadako krisiaren ondoren izandako berregituratze produktiboan. Ekoizpen kateen tipologia ekoizpen deszentralizazio motarekin edo ereduarekin erlaziona daiteke. Alde batetik, deszentralizazio eredu endogenoa dago; eredu horretan, ekoizpen unitate bakoitzaren negoziazio ahalmena antzekoa da, “industria barrutia” deritzonaren barruan¹⁴. Bestalde, deszentralizazio eredu induzitua dago, non kanpora ateratzea enpresa zentral batetik sortzen den. Azpikontratazioa botere hegemonikoa duen enpresa batek eragiten du, eta botere horren menpe daude gainerako enpresa hornitzaileak.

Ekoizpen kate baten eragina aztertzeko, erabilgarria da kontuan hartzea ekoizpen unitateen eta haien lurralde ingurunearen arteko harremanak. Alde horretatik, bi logika desberdin bereiz daitezke. “Lurralde logika” dago ekoizpen unitateak ingurunearekin sendo integratuta badaude. Hori da lurraldeetako ekoizpen kateen kasua, non haiek osatzen dituzten ekoizpen unitateek beren arteko lotura sare trinkoa artikulatu duten, azpikontratazio harreman askorekin eta zereginen kanpora ateratzearekin. Bestalde, logika “funtzional” bat dagoela ulertzen da inguruko enpresen artean harreman gutxi dagoenean, eta, beraz, lurraldeak bere jardueraren euskarri gisa baino ez du jarduten. Gainera, lurraldeko inpaktua ekoizpen eta merkataritza egituraketaren (bertikala edo horizontala) barruko botere, negoziazio edo kontrol harremanen mende dago (bertikala edo horizontala), baita pisu edo kontrol ahalmen handiena duten agenteak lurraldean kokatutako gizarte oinarrietan bertan dauden edo, aitzitik, kanpoko kapitalaren agenteak diren ere.

Hego Euskal Herriko ekoizpen kate garrantzitsuenak jarduera multzo nagusietatik ondorioztatzen dira, ekoizpenen balioaren arabera. Hala, EAEn, hauek nabarmentzen ziren 2019an: 1) Garraio materiala; 2) Koke lantegiak, finketa, kimika eta farmazia produktuak; 3) Produktu metalikoak; 4) Metalen ekoizpen, lehen eraldaketa eta galdaketa. Nafarroan, berriz, hauek ziren 2019ko jarduera

¹⁴ Komunitatea eta enpresa txikien multzo bat modu aktiboan erlazionatzen diren lurralde erakunde bazkide gisa deskribatzen da. Eredu hau oinarri ezin hobea izan da lurralde neoliberalismoko neurriak ezartzeko. Neurri horiek, oro har, “Toki Garapena” deitzen dira, eta 8. kapituluaren sakonduko dugu.

talde nagusiak: 1) Garraio materiala; 2) Elikagaiak, edariak eta tabakoa; 3) Produktu metalikoak; 4) Makineria eta ekipamendua. Hortik lortzen dira lurraldeko ekoizpen kate nagusiak (LEK). Autogintza eta produktu metalikoen LEKa, bai EAEn, bai Nafarroan, Nafarroarako nekazaritzako elikagaien LEKa eta EAERako finketaren eta kimikaren LEKa.

Alde horretatik, hainbat azterketek “klusterrak identifikatzeko” proposamenak egin dituzte (Aranguren Querejeta, M.J., 2008)¹⁵. Hala, esportazioen garrantziaren arabera, hauek dira EAeko kluster nagusiak: metalak eta manufaktura; autogintza; ekoizpen teknologia. Lurraldeka, beste kluster garrantzitsu, lehiakor eta dinamiko batzuk hauek dira: Bizkaian, petrolio eta gasa, eta eraikin prefabrikatuak; Gipuzkoan, makineria astuna eta basogintza; Araban, ibilgailu aeroespazialak eta nekazaritza. Nafarroaren kasuan, “klusterren identifikazioaren”¹⁶ analisisiek honako hauek adierazten dituzte nagusiki: elikadura, makineria eta, batez ere, garraio ekipoak. “Garraio materialaren” sektoreak Nafarroako esportazioen %45 biltzen zuen 2014. urtean.

Hego Euskal Herrian dauden lurraldeko ekoizpen kateak, oro har, enpresa oso desberdinek osatutako jarduerak edo sektoreak dira, baina beti daude konpainia handiak, kasu askotan kapital multinazionalakoak, lurralde ekonomiak sortutako Balio Erantsi Gordinean (BEGean) parte-hartze handia dutenak eta enpleguan parte-hartze handiagoa dutenak. Azpisektore horietako enpresen arteko harreman intraindustrialak oso garrantzitsuak izaten dira, eta, beraz, lurralde logika bat dago.

Beraz, esan daiteke, oro har, kate edo kluster horien ekoizpen eredu ezaugarria dela ekoizpen deszentralizazioa, kasu askotan Hego Euskal Herritik kanpo dauden zentro neuralgikoen bultzatua edo eragindakoa. Kanpoko jabetza duen ekoizpen unitateak ekoizpen unitate “buru” gisa dihardu, espezializazio maila ertainarekin edo handiarekin eta negoziazio ahalmen handiarekin. Gainerakoak ekoizpen unitate “periferiko” edo “esku” gisa eratzen dira, edo espezializazio maila ertain edo handiko eta negoziazio ahalmen txikiko ekoizpen unitateak osatzen dituzte. Lurralde kate produktibo bat da, ekoizpen unitateen pisan edo dimentsio ekonomikoan alde handiak dituena eta haien arteko harreman maila handiarekin. Azken batean, lurraldean kokatzen diren ekoizpen kateak lurralde motakoak dira, enpresa harreman bertikalak dituzte eta kanpoko kapital nabarmena dute.

¹⁵ Lan honetan ulertuko da lotura argia dagoela lurralde kate produktibotzat hartzen denaren eta hainbat erakunde eta unibertsitate eremutatik erabiltzen den klusterren terminologiaren artean.

¹⁶ Iturria: <https://www.sodena.com/index.php/es/navarras3-clusteres/navarras3/diagnostico-navarra-2016.html>.

Azpikontratazio, kanpora ateratze edo deszentralizazio prozesu horien bidez lortu nahi den helburu nagusietako bat da enpresa handiei ahalik eta plantilla malguenak eskaintzea, hau da, enpleguaren behin-behinekotasuna handitzea. Aldi berean, enpresa laguntzaileen azpikontratazioa handitu egiten da enpresa eskatzaile edo azpikontratatzzaileen langileek ezin bete ditzaketan jarduera edo zerbitzuetarako. Hala, azken hamarkadetan, industria osagarriko lanpostu kopuruaren proportzioa handitu egin da enpresa nagusien barne lanpostuekiko, eta, ondorioz, handitu egin da bigarren mailako lan merkatua (behin-behineko enplegua, autoenplegua edo ABLE Aldi Baterako Laneko Enpresa bidezko enplegua). Ekoizpen katean behera egin ahala, desorekak eta kalitate txikiagoko kontratuak areagotu egiten dira. Deszentralizazioak eta sare egiturako berreraikitzeak berarekin dakar kalitate eskaseko edo enplegu prekarioaren hazkundera.

Tipologia hau egin daiteke ekoizpen kate horien lan egoera konplexua irudikatzeke, nahiz ziurrenik gehiegizko sinplifikazioa egin:

A. Nukleo egonkorra: Lurraldeko ekoizpen kateko ekoizpen unitate handietako kontratu egonkorrak dituzten langileek osatzen dute. Egonkortasun handia dute, barne malgutasun nabardurekin (funtzioetan, kopuruan edo soldatetan). Lan baldintzen ezaugarri dira, beraz, errotazio eskasa, lan baldintzak ezartzeko negoziazio kolektiboa erabiltzea, soldata maila ertain-altua eta egonkortasun handia.

B. Talde periferikoa: Enpresa hornitzaile nagusietan egonkortasun handiko kontratuak dituzten enpleguak. Lan harremanen kalitate maila handiagoa edo txikiagoa azpikontrataturiko enpresak duen lan kargaren arabera da. Azken batean, lan malgutasunerako barne eta kanpo estrategien eraginpean dauden pertsonak dira. Aurreko taldeari dagokionez, txandakatze maila handiagoa izaten dute, eta soldata eta egonkortasun txikiagoak.

C. Kanpoko koroa: Segmentu horretan daude bai autoenplegatzen diren profesional kualifikatuen kopuru txikia, bai lan deskualifikatuagoak eta azpikontratatuagoak egiten dituzten behin-behineko langileen kopuru gero eta handiagoa, kalitate eskaseko lan-kontratuak soilik lor ditzaketanak eta aldi behin langabezia zerrendetan sartzen direnak.

Lurraldeko ekoizpen katea eta lan segmentazioa:

	Langile motak
Nukleo egonkorra	Enpresa "buru"ko negozio-unitateetako kontratu mugagab.
Talde periferikoa	Enpresa "buru"ko enpresa hornitzaile nagusietako kontratu mugagabedunak
Kanpoko koroa	Azpikontrataturako ETEetako kontratu mugagabedun eta behin-behinekoak eta kateko autoenpleguak

Iturria: Geuk egina.

3. KAPITAL-BIZITZA GATAZKA HEGO EUSKAL HERRIAN

3.1. *Aldez aurreko oharra: ikusi nahi dena eta ikusi nahi ez dena*

Ekonomia feminista eta ekofeministaren irakaskuntzetatik eta “katebegien” proposamenetik (lehen kapituluan jorratua) abiatuta, bi azterketa-eremu handi ezar daitezke Hego Euskal Herrikoa bezalako ekonomia batean. Alde batetik, ekonomia kapitalistaren esparruan “ikusi nahi den” guztia dago, hau da, produkzio kapitalistaren esparrua edo merkatuaren eta lan merkatuaren espazioa. Produkzio kapitalistaren edo merkatu kapitalistaren produkzioaren espazioari dagokionez, enpresek merkatuarentzako ekoizten dituzten ondasunak eta zerbitzuak (edo sektore publikoak eskainitakoak, merkatua helburu dutenak) ekoizten dira, eta haien helburu bakarra ahalik eta etekin handiena lortzea da. Ekoizpen eremu horri oso lotuta dago lan merkatua, eta merkatu hori gabe ezin izango da ekoizpen kapitalista “giza baliabideez” edo lan indarrez hornitu.

Bestalde, ekonomia kapitalisten ohiko analisisetan “ikusi nahi ez diren” funtsezko katebegiak edo elementuak daude. Mailarik oinarritzkoenean natura dago, haren mende baitago beti bizitza. Bigarrenik, erreprodukzioaren edo zaintzaren eremua dago, pertsonak hazi, sozializatu, identitate bat hartu eta abar egiten diren lekua, batez ere emakumeek artatutako ondasun, zerbitzu eta zaintza emozionalen bidez. Patriarkatuak eta ekonomia kapitalistak lan horiek debaluatu eta ikusezin bihurtu dituzte.

3.2. *Natura metaketaren zerbitzura: euskal ekonomiaren metabolismoa eta bere ingurumen inaktuak*

Gaur egungo produkzio eta kontsumo modalitateak, batez ere ekonomia kapitalista garatuenetan, mehatxu larria dira ingurumenerako. Benetan iraunkorra den ekoizpen eta kontsumo eredu baterantz aurrera egiteko, baliabide naturalen (ura, materialak eta energia) eta zerbitzu ekologikoen (naturak hondakinak eta emisioak xurgatzeko duen gaitasuna) erabileraren eta jarduera ekonomikoaren arteko erlazioa aztertu behar da. Alde horretatik, garrantzitsua da gizartearen metabolismoa ezagutzeta, nola funtzionatzen duten eta biosferarekin zer elkarreagin dituzten ulertzea. Interesgarria iruditzen zaigu Iñaki Artok 1996-2010 epean Euskal Autonomia Erkidegoko ekonomia jardueraren maila dagokienez egindako material fluxuen azterketari erreferentzia egitea eta ondorio nagusiak ateratzea (Arto, I., 2015).

Azterlan horretatik ondorio hauek atera daitezke: euskal ekonomiaren ezauzgarri nagusia oraindik ere industria izaera da. Euskal industria sektorearen

barruan, garrantzia berezia dute materialetan intentsiboak diren sektoreek¹⁷. EAEko materialen fluxuen konposizioa egitura ekonomikoaren isla zehatza da, eta mineral metalikoek, ez-metalikoek eta erregai fosilek garrantzi berezia dute. Gainera, euskal ekonomiaren ezaugarria da prozesatze maila apaleko material ugari erabiltzea, gero prozesatze maila handiagoko produktu bihurtzen direnak

Tamainari, biztanleriari, BPGaren mailari eta egitura produktiboari dago-kienez baliabide gutxi dagoenez, euskal ekonomia kanpotik datozen materialen mende dago¹⁸. Bestalde, izaera esportatzaile nabarmena du, eta materialen esportazioetan islatuko da. Beste ekonomia batzuekiko material fluxu horiei dago-kienez, EAEk defizit kronikoa du merkataritza fisikoaren balantzan. Bestalde, material horien metabolizazioak energia kantitate handiak eskatzen ditu, batez ere iturri fosiletatik datozenak, eta iturri horiek erretzeak kutsatzaile atmosferiko batzuk sortzen ditu. Era berean, industria sarearen osaerak eta jarduera mailak hondakin multzo bat sortzea eta ezaugarri fisiko-kimikoengatik giza osasunerako eta ekosistemetarako arriskutsuak izan daitezkeen substantzia batzuk isurtzea dakar.

Azken finean, EAEko materialen fluxuen bilakaera egitura ekonomikoaren isla garbia da, kanpora irekitze maila handia du, tradizio industrialekoa, materialetan eta energian oso intentsiboak diren sektoreek garrantzi berezia dute, eta ez dute baliabide naturalik beren ekoizpen sistema elikatzeko. Oro har, esan daiteke EAEk zeregin metabolizatzailea duela ekoizpenaren lurraldekako banaketaren barruan. Ekonomia horrek lehengai kantitate izugarriak eta beste batzuetatik datozen erdilandutakoak erabiltzen ditu tarteko eta amaierako produktu bihurtzeko, eta prozesu horretan balio erantsi handia eta industria hondakin ugari sortzen ditu. Beraz, EAE eraldaketa eta bitarteko ekonomia izateaz gain, hondakinak isurtzeko gunea ere bada.

3.3. Metaketaren zerbitzura dauden pertsonak: lan merkatua, enpleguaren kalitatea eta lan ikusezina Hego Euskal Herrian

Kapitalaren metaketa lan indarraren eta baliabide naturalen erabileran oinarritzen da, eta erabilera horrek produkzio oinarriak eta soldata harremanak ditu ardatz. Indarrean dauden ingurumen eta lan legeek baliabide horien erabilera eta, beraz, sortutako enpleguaren kalitatea eta jarduera ekonomikoak eragindako ingurumen eragina markatzen dituzte neurri handi batean. Lan indarra eta ekoizpen prozesuetako baliabide naturalak erabiltzea kontuan hartzen ez duten

¹⁷ Inguruabar horiek guztiak argi eta garbi islatzen dira materialen fluxuen mailan eta bilakaeran. Euskal Materialen Input Zuzenak (MIZ) 64,8 Mt lortu zituen guztira 2010ean. 2010. urtean Euskal Autonomia Erkidegoko biztanleko OMiA (29,8 t/cap) Espainiako Estatukoaren (15,2 t/cap) ia bikoitza zen.

¹⁸ 2010ean, MIZen % 76 inportatu ziren.

azterketek alde batera uzten dituzte egungo sistema ekonomikoaren gizarte eta ingurumen kostuak.

Aberastasunaren sorkuntza edo hazkunde ekonomikoa bezain garrantzitsua da haren banaketaren azterketa. Ezer gutxi balio du hazteak eta aberastasuna sortzeak, gero eta pertsona gutxiagok bereganatzen badute. Hego Euskal Herrikoa bezalako ekonomia kapitalista betean aberastasuna nola banatzen den azter-tzeko, funtsezkoa da soldatapeko enplegua edo lana eta haren kalitatea azter-tzea. Langile eta herritar xumeek enplegua izan dute legezko diru-sarrereren iturri nagusi. Helburu bat lortzeko bidea izan da: pobre izateari uztea. Gaur egun, enplegu bat izateak gero eta gutxiago esan nahi du helburu hori lortzen dugula, izan ere enplegua geroz eta gehiago ari da galtzen kalitatea. Beraz, gizarte batean sortutako aberastasunaren banaketa gizarte horretan dagoen enpleguaren kantidadaren eta kalitatearen arabera da. Langabezia handitzeak edo kalitate eskaseko enplegu gehiago sortzeak esan nahi du guztiek sortutako aberastasun eta errenta gutxiago geratzen dela herritar xume eta langileen esku. Langabeziak eta prekaritateak aberastasuna klase pribilegiatuen alde birbanatzea dakar.

Estatistika institutuek emandako datuetatik ondorioztatzen da enpleguaren kalitate-galera edo lan prekaritatea handitu egin dela¹⁹. 2019ko hirugarren hiru-hilekoan egin ziren 369.358 kontratuetatik, 131.956 (%35,7) lanaldi partzialekoak izan ziren eta 341.851 aldi baterakoak (%92,6). Behin-behinekotasunari dagokionez, EAEko eta Nafarroako datuak antzekoak dira. Nahiz eta azken urtean 15.100 pertsona gehiago aritu diren lanean, lanaldi partzialeko lana dutenen kopurua asko igo delako gertatu da hori, 11.100 gehiago baitira. Kontratu partzialak %0,7 gehitu dira azken urtean, eta %15,5era iritsi dira.

Behin-behinekotasunari dagokionez, Hego Euskal Herrian 246.200 pertsonak izan dute aldi baterako kontratua (%23,6), duela urtebete baino 13.000 gutxiago. Behin-behinekotasunak gora egin du Nafarroan, 56.400 pertsonatik 61.500 pertsonara, eta EAEn 202.800 pertsonatik 184.700 pertsonara jaitsi da. Sexuka, kontratu okerrenak dituztenak emakumeak dira. Alde batetik, emakumeak dira behin-behinekotasuna gehien pairatzen dutenak, emakumeen %25,4k aldi baterako kontratua izan baitu. Gizonen artean, aldi baterako lana dutenak %21,9 izan dira.

Lanaldi partzian erregistratutako kontratuen datuak aztertzean, lan merkatuan dauden genero diskriminazio askoren azalpena ageri da, hala nola soldata alde. Emakumeei egindako kontratuen %48,2 lanaldi partzialekoak izan dira, eta gizonei dagokionez, berriz, datu horren erdia (%24,1). Diskriminazio hau bai EAEn, bai Nafarroan gertatu da. EAEn proportzio handiagoan.

¹⁹ Enpleguaren kalitatearen ezaugarriak: ordainsaria, behin-behinekotasuna, intentsifikazioa eta enpleguari lotutako gizarte eskubideak.

Langabetuen %55ek ez zuen langabezia prestaziorik 2019ko irailean. 144.071 langabetatik 64.790 pertsonak jaso dute prestazio bat; horietatik 39.016k (%27,1) kotizaziopeko prestazioak jaso dituzte eta 25.774k (%17,9) kotizazio gabeko prestazioak. Kopuruak okerragoak izan dira EAEn (%43,8k bakarrik jaso du prestazioa) Nafarroan baino (%49,3). Hego Euskal Herriko errealitatea Europako herrialdeekin konparatzean, HEH azken postuetan agertzen da. Hala, behin-behinekotasunari dagokionez, hirugarren mailarik altuena dugu HEHn (%25,4), Espainiako Estatuaren (%26,4) eta Montenegroren (%36,2) atzetik. Europar Batasuneko batezbestekoa %13,7 da, Hego Euskal Herrian baino 11,7 puntu gutxiago²⁰. Europar Batasuneko langabezia tasaren batez bestekoa %6,2koa izan zen 2019ko ekainean, HEHn handiagoa, %8,4 (%7,7 Nafarroan eta %8,6 EAEn). Langabezia gutxien izan zuen herrialdea Txekiar Errepublika izan zen, %1,9ko tasarekin; Alemania (%3,1) eta Polonia (%3,2) hurbil zeuden. Aldiz, maila okerreneko herrialdea Iparraldeko Mazedonia izan zen, %17,5eko tasarekin, eta atzetik Grezia (%16,9), eta Espainiako Estatua okerrenen artean egon zen, %14ko tasarekin. Hego Euskal Herriko gazteen langabezia tasa ere seigarren txarrena da (%23), Europako batez bestekotik urrun (%14,1). Maila altuenak Greziakoak (%33,6), Espainiako Estatukoak (%33,1) eta Italiakoak (%28,4) dira.

Lan ordaindua, normalean kontabilizatzen den bakarra eta ikusgarritasun eta ospe handiena duena, egiten diren lan guztien erdia baino gutxiago da. Hortik ondorioztatzen da komenigarria dela enplegu nozioa lehenesteari uztea lanaren eraldaketan pentsatzeko orduan. Eraldaketa ekosozialaren testuinguruan gizarte jarduera zuzen nola banatu hausnartu nahi bada, hobe da lana produkzio eta erreprodukzio jardueretan emandako orduen arabera neurtzea. Horrela, sostengu sozialerako beharrezkoak diren lan guztiak berdintasunez azter daitezke (González et alia., 2019).

Bizitzaren zaintza edo sostengu lana sistematikoki ikusezin bihurtzen da, eta ez da berdin banatzen. Lan ordainduak eta ordaindu gabeak batuta, lan egindako ordu gehienak lortzen dira. Aipatutako azterlanaren arabera (Luis González et alia., 2019) Espainiako Estatuan, lanorduen %8 ordaindutako zaintzari dagokio, eta %53 ordaindu gabeko zaintzari. Azterlan horretan, lan egindako urteko orduen kuantifikazioa egiten da, 2017. urteko kopuruen arabera. Emaizten arabera, garrantzi handia dute ordaindu gabe egiten diren zaintzekin lotutako jarduerak: urtean lan egindako ordu gehiago dira (43.000 milioi) ordaindutako enpleguetan erregistratutakoak baino (38.000 milioi). Bestela esanda: lan egindako orduen erdia baino gehiago (%53) lan merkatuaren orbitatik kanpo egiten dira²¹.

²⁰ Iturria: Eurostat, INE.

²¹ Garrantzitsua da kontuan hartzea ordaindutako orduak 19 milioi pertsonak bakarrik egiten dituztela, eta zaintza lanak 16 urte edo gehiago dituzten 39 milioi baino zertxobait gehiagok hartzen dituztela bere gain. Iturria: geuk egina, INEn oinarrituta (2019a; 2019d).

Ordaindu gabeko zaintza lanen segmentuaren barruan, erabakigarria da, argi eta garbi, etxeak mantentzeko eta kudeatzeko jardueren garrantzia (36.700 milioi ordu urtean), adingabeak (6.000 milioi) edo helduak (260 milioi) zaintzeko jardueren aurretik. Hala ere, ordaindutako enpleguen artean, merkatuko zaintzaren sektoreak (hezkuntza, osasuna, gizarte zerbitzuak, farmazia, besteak beste) bakarrik gainditzen du adingabeak zaintzeko behar den denbora.

Merkatuan eta merkatutik kanpo zaintza lanetan emandako orduen batura urtean egindako lanorduen %61 da. Azken finean, zifrek agerian uzten dute gaur egun etxeetan egiten diren zaintza jarduerak garrantzi handia dutela, eta larria da ez aintzat hartzea gure gizarteko lanen antolaketaren etorkizuna aztertzeko eta planifikatzeko orduan.

INEk egindako Denboraren Erabilerari buruzko Inkestako azken datuak 2009-2010 urtekoak dira, eta Hego Euskal Herrirako datu hauek aurki daitezke.

“Zaintza pertsonalean” 11 ordu eta erdi inguru ematen dira, eta Nafarroako Foru Erkidegoan Euskal Autonomia Erkidegoan (EAE) baino gehiago. Gizonek denbora gehiago ematen dute zaintza pertsonalean EAeko emakumeek baino; egoera, berriz, alderantzizkoa da Nafarroan.

“Ordaindutako lana” 7 ordu ingurukoa da. Bi erkidegoetan, denbora gehiago ematen dute jarduera honetan gizonek emakumeek baino, eta alde handiagoa dago Nafarroan.

Gainerako jardueretan, “etxea eta familia” atalean dago alderik handiena; emakumeek gizonek baino bi aldiz denbora gehiago ematen dute lanean. Nabarmenezkoa da, halaber, bi erkidegoetan “aire zabaleko kirolak eta jardueretan” gertatzen diren desberdintasunak, gizonek denbora gehiago eskaintzen baitiote. Azkenik, nabarmendu behar da EAEn gizonek eta emakumeek “bizitza sozialean eta aisialdian” ematen duten denboran dauden aldeak. Gizonek 2,14 ordu eta emakumeek 1,48 besterik ez dute egiten jarduera horretan.

Labur esanda, Hego Euskal Herri osoan gizonek emakumeek baino denbora gehiago ematen dute lan ordainduan, bizitza sozialean eta aisialdian, aire zabaleko kirol eta jardueretan eta komunikabideetan. Aldiz, emakumeek gizonek baino denbora gehiago ematen dute etxean, familian eta borondatezko lanean.

Denboraren erabilerari buruzko inkesta. 2009-2010. Orduak, minutuak:

	EAE			Nafarroa		
	Guzt.	Gizonak	Emak.	Guzt.	Gizonak	Emak.
Zaintza pertsonala	11,27	11,32	11,22	11,32	11,31	11,33
Lan ordaindua	7,08	7,33	6,30	7,12	7,53	6,23
Ikasketak	5,58	5,33	6,21	5,24	5,36	5,12
Etxea eta familia	3,35	2,37	4,30	3,28	2,37	4,11
Borondatezko lana eta bilerak	1,45	1,45	1,45	1,26	1,22	1,28
Bizitza soziala eta aisialdia	2,01	2,14	1,48	1,50	1,51	1,50
Aire libreko jardueren kirolak	2,06	2,20	1,50	1,51	2,50	1,36
Zaletasunak eta informatika	1,34	1,32	1,37	1,54	2,60	1,39
Komunikabideak	2,48	2,51	2,46	2,57	3,80	2,46
Desplazam. eta zehaztu gabeak	1,27	1,31	1,02	1,17	1,17	1,16

Iturria: INE.

EAerako, azken hamarkadetako denboraren erabilerari buruzko inkestaren azterketa zehatzagoa egin daiteke.

Lanarekin zuzenean lotutako jarduerak aztertuko ditugu, ageriko lana zein ezkutukoa, hau da, lana eta prestakuntza (ageriko lan ordaindua), etxeko lanak (ordaindu gabeko lana) eta etxeko pertsonak zaintzea (bai etxekoa, bai zaintzako ikusezina da, eta ez da kontuan hartzen lan merkatuaren azterketan, ez baita merkatu lana). Beste jarduera batzuk bezala, honako hauek ulertzen ditugu: beharrian fisiologikoak, bizitza soziala, aisia aktiboa eta kirolak, aisia pasiboa eta desplazamenduak. “Batez besteko gizarte denbora” 16 urteko eta hortik gorako biztanleek jarduera jakin batean ematen duten batez besteko denbora da. “Parte-hartzaileko batez besteko denbora” jarduera jakin batean 16 urteko eta hortik gorako biztanleek egiten duten batez besteko denbora da. “Partaidetza tasa” jarduera jakin bat egiten duten 16 urtetik gorako pertsonen ehunekoa da. Tasa hori kalkulatzeko, batez besteko gizarte denbora zati parte-hartzaile bakoitzaren batez besteko denbora egiten da.

Denboran zehar, beharrian fisiologiko, lana eta prestakuntza, etxeko pertsonen zaintza, aisia aktibo eta desplazamenduetan emandako denbora hazi da. Etxeko lan, bizitza sozial eta aisia pasiboan emandako denbora gutxitu da. Lana eta prestakuntza denbora gutxi hazi dira, 0,04, eta etxeko lanen eta zainketa denboren baturak, berriz, gora egin du (0,11).

Sexuaren arabera, gizonak denbora gehiago kontsumitzen dute jarduera hauetan: lana eta prestakuntza, bizitza soziala, aisia (aktiboa eta kirolak zein pasiboa) eta desplazamenduak. Emakumeek, aldiz, etxeko lanetan eta zaintzan

egiten dute denbora gehien. Datu horien bidez, argi eta garbi ikusten da sexuaren araberako lanaren banaketa; emakumeek arreta handiagoa eskaintzea zaintzari, ordaindu gabeko ezkutuko lanei, eta aisiarako eta gizarte-bizitzarako denbora gutxiago dute.

EAEko batez besteko gizarte denbora, jarduera, eguna, sexua eta epealdia:

		1993	1998	2003	2008	2013	2018
Behar fisiologikoak	Guztira	11,25	11,34	11,50	11,41	11,56	12,18
	Gizona	11,24	11,30	11,51	11,43	11,53	12,12
	Emak.	11,27	11,37	11,48	11,38	11,59	12,24
Lana eta prestakuntza	Guztira	3,09	3,21	3,23	3,23	2,48	3,13
	Gizona	4,15	4,16	4,14	4,00	3,16	3,37
	Emak.	2,04	2,26	2,35	2,49	2,22	2,5
Etxeko lanak	Guztira	2,40	2,25	2,23	2,24	2,24	2
	Gizona	1,03	1,10	1,10	1,19	1,37	1,21
	Emak.	4,16	3,37	3,31	3,25	3,08	2,35
Etxeko pertsonak zaintzea	Guztira	0,19	0,20	0,21	0,28	0,29	0,34
	Gizona	0,12	0,14	0,12	0,19	0,21	0,23
	Emak.	0,27	0,26	0,29	0,36	0,36	0,45
Bizitza soziala	Guztira	1,10	1,03	0,58	0,38	0,44	0,43
	Gizona	1,16	1,08	1,04	0,41	0,45	0,46
	Emak.	1,04	0,58	0,52	0,36	0,44	0,42
Aisia aktiboa eta kirolak	Guztira	1,10	1,12	1,17	1,21	1,28	1,37
	Gizona	1,22	1,23	1,27	1,38	1,47	1,57
	Emak.	0,58	1,02	1,08	1,05	1,11	1,18
Aisia pasiboa	Guztira	3,06	2,54	2,39	2,58	2,58	2,33
	Gizona	3,22	3,03	2,46	3,10	3,05	2,41
	Emak.	2,49	2,45	2,33	2,48	2,52	2,27
Desplazamenduak	Guztira	0,58	1,10	1,08	1,06	1,13	1,01
	Gizonae	1,03	1,15	1,14	1,09	1,18	1,03
	Emak.	0,52	1,05	1,03	1,03	1,08	0,59

Iturria: Eustat.

EAEko parte-hartzearen tasa (%), jarduera, eguna, lurralde historikoa, sexua eta epealdia:

		1993	1998	2003	2008	2013	2018
Behar fisiologikoak	Guztira	100	100	100	100	100	100
	Gizona	100	100	100	100	100	100
	Emak.	100	100	100	100	100	100
Lana eta prestakuntza	Guztira	47,3	47,0	48,5	46,1	41,4	44,8
	Gizona	58,3	55,4	57,4	50,9	45,2	49
	Emak.	36,6	38,8	40,2	41,6	37,9	41
Etxeko lanak	Guztira	76,9	81,0	78,6	92,5	87,1	80,5
	Gizona	59,7	68,5	65,6	88,3	81,1	72,1
	Emak.	93,8	93,2	90,7	96,4	92,7	88,2
Etxeko pertsonak zaintzea	Guztira	20,7	20,0	19,7	22,8	24,0	24,4
	Gizona	15,4	16,6	14,7	19,2	19,5	20,9
	Emak.	25,9	23,4	24,4	26,1	28,2	27,7
Bizitza soziala	Guztira	57,1	58,4	52,7	44,2	47,0	37,5
	Gizona	57,9	58,9	54,9	45,3	46,7	37,7
	Emak.	56,3	58,1	50,6	43,3	47,3	37,4
Aisia aktiboa eta kirolak	Guztira	51,8	56,5	59,7	60,7	64,6	63,1
	Gizona	53,4	57,2	61,0	66,6	71,4	68,5
	Emak.	50,3	55,8	58,6	55,2	58,3	58,2
Aisia pasiboa	Guztira	93,4	93,9	91,5	93,6	93,8	86,8
	Gizona	94,0	94,2	91,5	94,1	94,5	86,4
	Emak.	92,7	93,6	91,5	93,1	93,2	87,2
Desplazamenduak	Guztira	73,5	83,9	79,0	92,0	88,7	87,7
	Gizona	79,3	87,3	84,5	93,3	90,4	88,9
	Emak.	67,7	80,6	73,8	90,8	87,1	86,5

Iturria: Eustat.

3.

HEGO EUSKAL HERRIRAKO AGERTOKI ERALDATZAILE-BURUJABE BATERA

1. EKONOMIA BURUJABEAK ERAIKITZEKO ELEMENTUAK: ALDERDI OROKORRAK

1.1. Zer eta nola ekoitzi eraldaketarako

Gorago esan bezala, dokumentu honetan apustu egiten da gaur egungo agertoki “Kapitalista-Neoliberal”etik agertoki “Eraldatzaile-Burujabea” deritzogunera igarotzeko. Ekonomia kapitalistak, haren merkatuek eta eragile hegemonikoek markatzen dutena gainditzen duten agertokiaren esparruak “burujabetza sozioekonomikoa” izan behar du ezaugarri, eta horrek inplikazio handiko prozesu bat ekarriko du berekin, gizartearen aldatuko duen oinarri erradikalak dituen prozesu bat.

Gaur egungo eta etorkizuneko krisiari eta krisi sozioekonomikoarekin eta ekologikoarekin lotutako erronkei aurre egiteko, ekonomia kapitalista atzean utziko duen ordena globalaren birkonfigurazioa behar da. Horretarako, beharrezkoa da deszentralizazio eta pluralismo maila handiagoak izatea; zirkuitu laburreko merkataritza ekoizpeneko eredu berri bat izatea, pertsonen beharrei erantzun dieten ondasunak eta zerbitzuak sortuko dituen; ekonomia ekofeminista bat izatea, planetaren muga materialak errespetatuko dituen eta zaintza eta lan erreproduktiboak balioetsiko eta demokratizatuko dituen; ekonomia demokratiko bat, non pertsonak erabakiak har ditzaketen oinarriko unitate ekonomikoetan, hala nola enpresetan.

Ez da nahikoa ekonomia kapitalista suntsitzen ari dena berreraikitzea, baidiz eta, gainera, beste oinarri eta printzipio batzuen gainean egin behar da; izan ere, tokiko komunitateen desertrotzea, desegituratzea eta bizi galera ondorio edo agerpen hutsak dira, eta ez arazo nagusia, hori sistema ekonomiko kapitalista bera baita. Horregatik, ekonomia burujabearen egoera eraldatzaileak proposatzen du pixkanaka alternatiba bat sortzea, oinarri eta printzipio desberdin batzuen gainean.

Birkonfigurazio horretara hurbiltzeko eta “eraldatzaile-burujabea” agertokira pasatzeko, bi azterketa kontu edo elementu handi ezar daitezke, eta horietatik abiatuta ezarri transformazio esparru hori.

Alde batetik, “nola sortzen den” da kontua, hau da, ondasunak eta zerbitzuak ikuspuntu demokratiko eta autonomo burujabetik sortzen dituzten unitate sozioekonomiko motak planteatzea. Ikuspegia da, batez ere, ekonomia soziala eraldatzaileko erakundeetan oinarritutako ekoizpen modu baterantz aurrera egitea, lan autogestionatua lehenesten baitute besteren konturako lanaren aurrean, jabetza modu komunak jabetza pribatuaren aurrean, eta erabilera balioa (gizarte beharren asebetetzea) truke balioaren aurrean (balioespen monetario hutsa: salgaia).

Bultzatu beharreko ekonomia sozial eraldatzaileak beharrezko “berrikuntza politikoaren” parte izan behar du, gizartea eraldatzeko eta erabateko burujabetza lortzeko artikulazio sindikal, sozial eta politiko berriaren parte. Eredu sozioekonomiko alternatibo baten aldeko apustua Euskal Herriaren burujabetza eta herritar burujabetzekiko konpromisoaren eskutik doa. Beraz, aukera horrek egitura sozioekonomiko bat ekarri behar du, demokrazia eta burujabetza handiagoa lortu nahi duten ekonomia sozial eraldatzaileko ahalik eta erakunde gehienez osatua.

Bestalde, “zer ekoizten den” dago, hau da, garatu beharreko ekoizpen matrize berri bat aztertu eta ezartzea. Ekoizpen ereduaren edo matrizearen eraldaketa desiragarriak gizartearentzat beharrezkoak diren eta ingurumenaren aldetik iraunkorrak diren jarduerak garatzea eskatzen du, hau da, egungo ekoizpen ereduaren eraldaketa ekologikoa eta soziala bultzatzea, eta burujabetza sektorial estrategikoetan (elikagaiak, energia, teknologia, finantzak) aurrera egitea. Esparru horretan, garrantzi handia du tokiko ekoizpena eta kontsumoa lotzeko gaitasunak, eta autohornikuntzaren eta “subsidiarotasunaren” printzipioei jaramon egiteak: ahal den guztia herrialdetik bertatik hornitzea eta “inportazioetara” jotzea soilik beharrezkoa denean. Ez da sistema autarkiko bat, lurralde ekonomia ireki, autogobernatu eta erresilienteen garapena baizik.

Oro har, proposamen erabilgarriak egin nahi dira eredu sozioproduktibo berri bat bultzatzeko, bai sortzen dituen ondasun eta zerbitzuetan baita sortzen duen moduan ere; hau da, Hego Euskal Herrirako estrategia sozioekonomiko burujabearen oinarriak ezartzeko baliagarriak izan daitezkeen ideiak planteatu nahi dira.

1.2. Burujabetza sozioekonomikoak

Gaur egungo arazo sozioekonomikoak demokratikoki konpontzeko, beharrezkoa da herritarrek erabakiak hartzeko prozesuak bere gain hartzea, dagozkien gaiei buruz erabakitze gaitasunaz jabetzea. Estrategia sozioekonomiko burujabeak edo ekonomia burujabeetara bidean doan estrategiak helburu nagusi bat du: komunitateak kontrola izan dezan pausoak ematea eta komunitateak bizitza sozialaren eta ekonomikoaren hainbat esparruri buruz erabakitze duen eskubidea gauzatzean aurrera egitea. Burujabetza horiek funtsezko arazo sozioekono-

mikoei buruz erabakitzeke eskubidea ematen dute. Alde horretatik, pluralean hitz egiten da, burujabetzez, elikadura burujabetza, energia burujabetza, burujabetza teknologikoa eta abar bultzatzeaz.

“Estrategia sozioekonomiko burujabe” bat ezartzearen helburua da herri burujabetza eraikuntzan aurrera egitea, herri mugimenduak erabakitzeke duen gaitasuna handitzea eta bere burua antolatzea. Autoantolaketa sozioproduktiboak edo burujabetza ekonomikoan egindako aurrerapenek balio behar dute erakundeek autogobernuaren eta nazio aitorenaren arloan eman beharreko urratsak bultzatzeko, baita gizarte antolatuarentzat eta mobilizatuarentzat sustatzaile eta indar sortzaile izateko ere. Bi bulkadek elkar elikatzen dute bai arlo instituzionalean baita sozialean ere.

Burujabetza ekonomikoaz, Manuel Delgado Cabeza-ri jarraituz, “giza garapenerako funtsezko behar material eta espiritualak betetzeko gaitasuna” ulertuko dugu, “kapitala balioesteko zirkuitutik kanpo” (Delgado Cabeza, M., 2018). Ildo horretan, besteren konturako lana, kapitalak bere historia osoan zehar jendea menderatzeko erabili duen funtsezko elementuetako bat den aldetik, aberastasuna sortzeko beste modu batzuekin ordezkatu behar da. Lan ekonomia salgai eta giza baliabide izatetik “lan emantzipatuaren” ekonomia izatera igaro behar da. Hor agertzen da, protagonismo handiagoz, ekonomia sozial eraldatzailea, “lanaren burujabetza” lortzeko tresna gisa.

Lurraldearen garapen edo hobekuntza ekonomikoak burujabetzarekin duen lotura dela eta, “alternatiba komunitarioa” bilatu behar da. Eta hau gai izan behar da autozentratu bide bat sortzeko, ekoizpen indar endogenoak garatuz eta metaketa kontrolatuz, “lurralde burujabetza ekonomikoaz” hitz egin ahal izateko. Horretarako, gauzak egiteko egitura eta modu berriak garatu behar dira. Antolatzeke modu legalak eta alegalak, etorkizuneko ekonomia alternatibo baten elementu bihurtzen direnak, lurraldetik edo komunitatetik sortuak, eta pertsonen oinarrizko beharrei erantzutea helburu nagusi dutenak. Hau da, merkatu kapitalistatik kanpo dauden pertsonen beharrak asetzeko balio duen alternatiba ekonomiko bat.

Esparru orokor gisa, lurralde prozesu sozioekonomikoa edo lurralde garapen eraldatzailea izango da ekoizpen burujabetza edo lurralde burujabetza ekonomikoa helburu duten estrategia politikoen eta elementu teorikoen multzoa. Hau da, lurralde jakin batean bizi diren pertsonen beren arazo ekonomikoak konpontzeko duten gaitasuna hobetzea eta handitzea, beren bizitza mantendu eta aberasteko helburuz. Beraz, kontua da kapital pribatuaren mendeko lurralde garapen batetik garapen autonomo, autogestionario eta autozentratu igarotzea, errealitatearen eremu guztietan botere errealeko espazioak “behetik” sortzen joateke.

Ekonomia kapitalista globalaren hamarkadek gizarte beharrak aldatu dituzte, eta horietako batzuei ezin zaie aurre egin bertoko ekoizpen egituraren bidez.

Hala, bada, beste ekonomia batzuekin trukea elementu garrantzitsua da burujabetza garatzeko, eta, nahitaez, egungo eredu kapitalista gainditzen duten irizpideek eta balioek gidatu beharko dute. Burujabetza sozioekonomikoaren estrategian aurrera egin ahala, ekonomiaren kanpo harremanen logika kolektiboki zehaztutako barne helburuetara egokitu beharko da. Munduko merkatuen dinamikarekiko autonomia irabazten pixkanaka hartzen ari diren eredu autozentratuetan edo endogenoetan pentsatu behar da. Barne ahalmenen ondoriozko hazkunde elementu nagusizat hartu eta kanpo mekanismoetan oinarritutakoa menderatu behar da. Apustu hori autozentratua den eta kanpoko liberalizazioa duen eredu baten alde egingo litzateke, ekoizpen diseinu estrategikoak arautua, eta kanpo sektorea bertan txertatu beharko litzateke.

Ildo beretik, eta aurreko burujabetzaren osagarri gisa, herritarren erabakitze-ko gaitasuna esparru sozioekonomiko estrategikoetara zabaldu beharko litzateke. Sektoreko burujabetzak deritzogu horiei: burujabetza horiek, kasu batzuetan, berreskuratu egin behar ditu jendeak, prozesu eta proiektu batzuen bidez; prozesu eta proiektu horien parte izango dira ESE Ekonomia Sozial Eraldatzaileko erakundeak, oinarritzko unitate sozioekonomiko gisa (hainbat egile, 2018). Hala, burujabetza uler daiteke sektore estrategikoetan herri erabakiak hartzeko gaitasun gisa ere. Kasu honetan, burujabetza pluralean aipatzen da, “burujabetzak” gisa, eta, kasu batzuetan, berreskuratu egin behar dira, herritarrek eta herritarrentzat, prozesuak eta proiektuak garatuz. Burujabetza gehienetan badira prozesu ireki asko abian, kapitalismoaren balioak gainditzea proposatzen dutenak.

Azken helburua “burujabetza erreproduktiboa” lortzea da, bizitzari zentralitatea ematen dioten gizarte harremanen multzoan oinarritutako eraldaketa prozesu gisa ulertuta²². Ekonomia kapitalistaren erreproduktzioa aldatu eta haren ordezkaria mantentzea, ugaltzea eta aberastea da kontua. Burujabetza eta ekoizpena erlazionatzean, produkzioaren eta erreproduktzioaren arteko aldea desegin behar da, eta lan erreproduktiboa merkaturako lana bezain “produktibo” gisa birgaitu.

Ekoizpenaren eta erreproduktzioaren arteko aldea desegitea ekonomia kapitalistak lan kontzeptuari egiten dion murrizketarekin lotuta dago. Kapitalismoan, lana enplegura murriztu da. Sistema horretarako, lan “produktibo” bakarra dago, kapitala metatzeko balio duena. Lana eta enplegua nahasteari utzi behar zaio. Definizio zabalago eta sendoago baten arabera, lana da nolabaiteko esfortzu mental eta fisikoa eskatzen duten zereginak egitea, giza beharrei erantzuteko ondasunak eta zerbitzuak sortzeko. Alde horretatik, oso garrantzitsua da lan erreproduktiboa soldatapeko lanaren edo enplegua bezain “produktibo” balioberritzea. Patriarkatu kapitalistan, salgaien ekoizpenak familia patriarkalerantz kanporatzen ditu bizitzaren sostenguaren oinarritzko zereginak, kapitalaren be-

²² Hori da Josep Manel Busqueta-ren proposamenaren kasua (hainbat autore, 2018).

harren mende eta genero zapalkuntzaren pean. Alde horretatik, kontuan hartu behar da ekoizpen baliabide guztiak giza beharrak asetzearen zerbitzura jarri behar direla, bizitzea merezi duen bizitza posible egiteko (Pérez Orozco, A., 2014).

Hemen aldarrikatutako estrategia sozioekonomiko subiranistaren helburua, beraz, kapitala balioesteko zirkuitutik kanpo giza garapenerako funtsezko beharrak asetzeko gaitasunean aurrera egitea da. Estrategia horrek burujabetza(k) pluralean garatzera garamatza, gure gizarteetan bizitza duina birsor-tzeko ezinbestekoak diren esparru guztietan. Estrategia horrek ahalik eta modurik eraginkorrena, sozialki egokiena eta muga ekologikoetara egokitua bilatu behar du, kapitaletik kanpo giza gaitasun guztiak garatzeko behar den guztia sortzeko.

Laburbilduz, pertsonen lan eta erreprodukzio jardueraren autonomia (lanaren burujabetza) lurralde jakin batean modu kolektiboan egindakoaren osagarria izango da (burujabetza ekonomiko-komunitarioa), bai eta herri erabakimena bereganatzeko eremu estrategikoen osagarria ere (burujabetza sektorialak), behin betiko burujabetza erreproduktiboa lortzeko (bizitzak kapitalaren gainetik ezarriz).

1.3. Krisia eta birlurralderatzea

Hego Euskal Herriari eta ekonomia gehienei eragiten dieten arazo sozioekonomikoen egiturazko diagnostikoa da sozialki gero eta zaurgarriagoak direla eta ingurumenaren aldetik geroz eta jasangaitzagoak. Arazo horri heltzeko, kontuan hartu behar da ekonomia horrek lanaren nazioarteko banaketan duen zeregina. Guztia, beraz ikuspegi orokor eta sistemiko batean kokatzen da eta atal bakoitza bere sistemaren barruan aztertuz soilik uler daiteke.

Ikuspegi horretatik, Hego Euskal Herria krisian dago, sistema ekonomiko globala bezala. Gainera, krisi multidimentsionala edo zibilizazio krisia da (ekonomikoa, politikoa, ekologikoa, soziala, etab.). Kolapsoaren garaian gaude –Kolapsoen garaian, pluralean– (Fernández Durán, 1997; 2011; Riechmann, 2018); kapitalismoaren zahartzaroko etapan, eta orain geratzen zaigun gauza bakarra “basakeria saihestea” da, “hobeto kolapsatzen” saiatzeta, “deskontu denboran” baikaude (Riechmann, 2018).

Gizartean, ingurumenean eta ekonomian hain jasangaitza den sistema horretan atzera egiteko, ekonomia burujabeen proposamenak estrategia bat planteatzen du, Hego Euskal Herrirako baliagarritzat jotzen dena, baita planeta osorako ere. Beste prozesu iraunkorragoei ekiteko, beharrezkoa da honako hauetan atzera egitea: lanaren lurraldekako banaketa, lurraldekako ekoizpen espezializazioa, lanaren antolaketa hierarkiko horrek planeta mailan ahalbidetu duen kapitalaren kontzentrazio eta zentralizazio ikaragarria, burujabetza eta autonomia galzteza, “lurralde ekonomien” mendekotasuna eta ahultasuna.

Kapitalismoaren garaipenaren aurretik zegoen lurraldeko eredu ekonomikoa eredu “bigun” gisa defini daiteke (Fernández Durán, 1997), bere asentamendua sakabanatua zelako, lan banaketa oso txikia zelako, herriguneak (txikiak, oro har) inguruko baliabideetatik bizi zirela eta energia berriztagarriak erabiltzen ziztutelako. Mugikortasun horizontala oso mugatua zen, eta ingurumen iraunkortasuna, tokikoa nahiz globala, bermatuta zegoen. Bere hedatze joeran, kapitalak gero eta espazio gehiago bereganatu ditu (fisikoak, ekonomikoak, sozialak eta abar), beren logika pean jarriz eta ondorio moduan botere ekonomikoaren eta aberastasunaren muturreko kontzentrazioa eraginez. Horren ondorioa sistema ekonomiko oso zentralizatu eta hierarkikoa da, eta, horregatik, oso ahula. Prozesu hori posible izan da energia merkearen (erregai fosilen) fluxu masiboagatik. Fluxu hori gure sistema ekonomiko osoaren bizkarrezurra da, baina, paradoxikoki, agortzearen ondorioz, muga nagusietako bat bihurtu da.

Testuinguru horretan, birlurraldeatzea ez da aukera bat, beharra baizik. Egungo sisteman, modu okerrean, “interdependentziarako”²³ deia egiten bada ere, ekonomia burujabeen proposamenak autonomia eskatzen du. Gero eta globalizatuagoa den gaur egungo ekonomia fluxu ekonomia gisa defini badaiteke (horrek ekonomia gero eta gehiago materiaratzea dakarrelarik), ekonomia burujabeen proposamenak lurraldeak espazio fisiko gisa ez ezik, batez ere gizarte entitate gisa aldarrikatzen ditu. Egungo sistemak urruntzea eta sakabanatzea sustatzen badu, agertoki eraldatzaile horrek hurbiltasuna, sinpletasuna eta naturaltasuna aldarrikatzen ditu. Egungo eredu ekonomikoak deserrotzea sustatzen badu, berriak prozesu ekonomiko guztiak lurraldean errotzea eskatzen du. Birlurraldeatzeak, beraz, lurralde zirkuitu ekonomikoak berriro antolatzea esan nahi du, burujabetza eta autonomia irabaziz, lurralde beharrak asetzeko eta ekonomia, gizarte eta ingurumen arloan mundu iraunkorra goa eraikitzeko.

2. PROZESU EKONOMIKOAREN ERALDAKETA BURUJABETZARAKO

2.1. Sarrera: ekonomia sozialak eta burujabetza

Bi arrazionaltasunen arteko orekatik abiatuta hurbil daiteke ekoizpen moduak eraldatzeko funtsezkoak diren ekonomia sozialetara²⁴. Alde batetik, arrazionaltasun ekonomiko instrumentala dago, helburutzat ekintza ekonomiko enpresariala merkatuko ekonomia kapitalistaren arauetara ahalik eta hobekien ego-

²³ “Interdependentzia” hitzak berdintasunezko mendekotasun harreman simetrikoak adierazten ditu, sistema ekonomiko kapitalista ustiapenean eta desberdintasunean oinarrituta dagoenean eta produkzio prozesuak hierarkia eta botere harreman zorrotzen arabera antolatzen dituen.

²⁴ Hurrengo kapituluak bokazio eraldatzailea duen gizarte ekonomian sakonduko du.

kitzea duena, erakundearen hazkunde ekonomikoa lortzekoko soilik emaitza ekonomikoetan oinarrituz. Arrazionaltasun horri erantzuten diote, funtsean, merkatuko ekonomia sozialeko erakundeek edo merkatu logikara egokitzen direnek. Ekonomia Sozial Eraldatzaileko antolakundeak, bestalde, “balioespen arrazionaltasunak” gidatzen ditu. Arrazionaltasun horren bidez, ekonomia balio eta printzipio demokratiko batzuetan oinarrituta garatu nahi da, etika komunitario batean oinarritzen den etika ekonomikoko batekin. Bigarren arrazionaltasun honetan oinarrituta, ekonomia soziala gizartearen ikuspegi zabalago batean eta bokazio soziala eta eraldatzailea duen ekintza produktibo edo ekonomikoa gisa irudikatzen da (Azkarraga, J., 2007).

Oreka zaila da bi arrazionaltasun horien artean. Ekonomia sozialeko erakunde askok, eskala txikian, arrazionaltasun integrala bilatzen dute, sistema instrumentalen (teknokratiko eta merkataritzakoaren) berezko eraginkortasunaren eta ikuspegi pertsonal eta kolektiboaren arteko oreka edo harmonizazioa. Oreka haustea bi norabideetan gerta daiteke: batetik, oinarri ideologiko sendoa duen ekonomia soziala bat, baina porrot egiten duena egungo sistema kapitalistan bideragarri izateko gaitasunean; bestetik, merkatura egokitzeko helburuak soilik dituen kooperatibismoa edo ekonomia sozialeko eta solidarioko erakundeak daude.

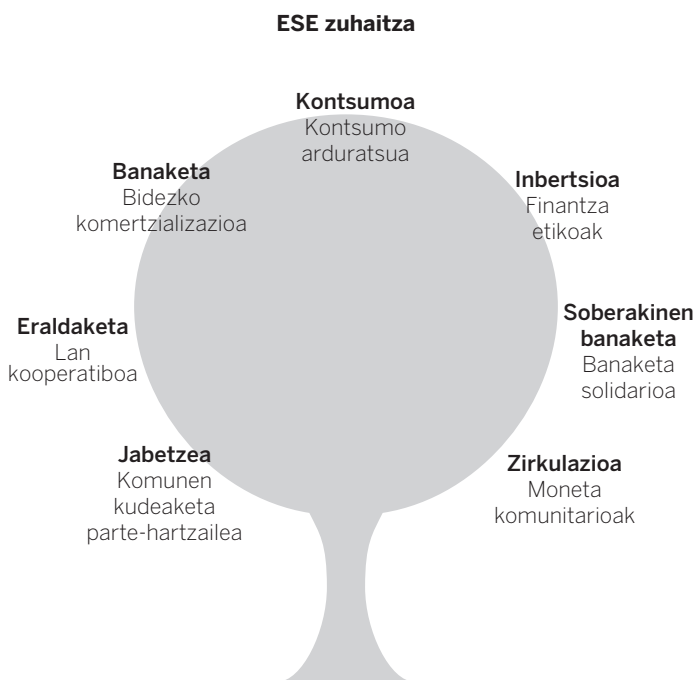
Funtsean, giza burujabetza edo autonomiaren aukera bera dago jokoan; esperientzia sozioekonomiko alternatiboak eraikitzeke benetako aukera, kontzienteki hautatutako balioetan oinarrituta. Kontua da ea ekonomia kapitalistaren hedapenarekin pertsonak eta komunitateak desbidera daitezkeen arrazoi instrumentalaren eta kapitalista-neoliberalaren dimentsio bakarrak ezartzen duten uniformizaziotik; zenbateraino egin daitezkeen aurrera sistema kapitalistaren eraldaketan, barrutik jardunez (baina marjinetan), balio eraldatzaileak, kooperatiboak eta solidarioak dituzten prozesu ekonomikoaren faseen bidez bere arrakalak handituz.

2.2. Lankidetzeta eta “gizarte merkatua” burujabetza sozioekonomikorako

Ekonomia sozial alternatiboek izaera eraldatzailea izan nahi badute, benetako “prozesu ekonomiko” baten eraikuntza bultzatzeko gai izan beharko dute, ekonomia kapitalistaren eragileen helburuetatik, erakundeetatik edo kudeaketa moduetatik kanpo. Hau da, prozesu ekonomiko eraldatzaile hori funtsezko instituzio batzuetan (edo lana, balioa eta jabetza ulertzeko eta definitzeko moduetan) oinarritu beharko da, baita oinarritzeko eragile ekonomikoak (pertsonak, natura eta dirua) erabili, kudeatu eta eskuratzeko moduan ere, ekonomia kapitalistarengandik oso urrun.

Oinarritzeko prozesu edo ziklo ekonomikoaren fase bakoitzean funtzionatzeko beste modu bat ezarri nahi da, lau eremu handitan bana daitezkeena: produkzioa, banaketa, kontsumoa eta aurrezkiak. Gaur egun, ekonomia ekimen alternatiboak

sortzen ari dira fase edo esparru horietako bakoitzean, Hego Euskal Herri barruan nahiz kanpoan. Oro har, ekimen horiek ekonomia kapitalistatik at sistema ekonomiko bat sortzeko balio dezakete. Jordi García Janék ziklo ekonomiko hori “ESS zuhaitza”-ren bidez adierazten du: ondasunen kudeaketa parte-hartzailea (jabetza), lan kooperatiboa (eraldaketa), bidezko merkaturatzea (banaketa), kontsumo arduratsua, finantza etikoak (inbertsioa), banaketa solidarioa (soberakinen banaketa) eta txanpon komunitarioak (zirkulazioa).

Alde horretatik, “zirkuitu ekonomiko eraldatzaile” bat sortu behar da, ekimen ekonomiko eraldatzaileak lotuko dituen, eta, hala, “gizarte merkatu eraldatzaile” bat sortu. Gizarte merkatu eraldatzailea ondasunen eta zerbitzuen ekoizpen, banaketa eta kontsumo unitateen sarea da, baita finantzen ere. Sare horrek jabetza pribatutik, truke balioetik eta besteren konturako lanetik urrun jarduten du, lurralde jakin batean.

Merkatu edo sare horrek parte-hartzaileen beharren zati handi bat betetzeko aukera ematen badu, horiek merkatuetatik eta ekonomia kapitalistatik deskonektatu ahal dira. Gizarte merkatu eraldatzaileak, beraz, lankidetzara eskatzen du, ahal den neurrian, egungo mekanismo ekonomiko hegemonikoetatik deskonektatzeko eta burujabetza sozioekonomikoko prozesuetan aurrera egiteko. Horretarako, beharrezkoa da lurralde jakin batean agente ekoizle, banatzaile, kont-

sumitzaile eta aurrezle eraldatzaileen masa kritiko nahikoa lortzea, eta, hortik aurrera, trukerako lurralde sareak eratzea, ahalik eta pertsona gehienen beharrak modu esanguratsuan asetzeko. Horrela egingo da aurrera prozesu eraldatzaile burujabe batean, hau da, ekonomia kapitalista konbentzionaletik urrun eta kapital metaketatik kanpo erabakiak hartzeko gaitasun handiagoa duen prozesu batean.

Beraz, funtsezkoa da horrelako ekimenen arteko lankidetzeta eta elkar-elikatzeta areagotzea. Salgaiak ekoizten dituzten entitateek agente edo entitate banatzaile alternatiboak beharko dituzte, baita kontsumo talde edo modu alternatiboak, zein esperientzia mota horietan inbertsio handiagoa egiteko finantza tresna egokiak ere. Ekoizpen sektore edo sektore estrategiko burujabe bakoitzean beharrezkoa izango da produkzio, banaketa, kontsumo eta finantzazio unitateak sustatzeko prozesu hori kapitalaren menpekotzatik at garatzea.

2.3. *Beste kontsumo bat, beste banaketa bat*

Ekonomia Sozial Eraldatzaileak bizitza aberasteko eta hobetzeko ekoitzi behar du, ekonomia kapitalistarekin kontrajarriz; izan ere, ekonomia kapitalista horretan, guztia kontsumoa handitzera bideratzen da guztia, kapitalak egokitzat jotzen dituen irabazi eta errentagarritasuna emango dizkion ondasun eta zerbitzuen ekoizpena bultzatzeko. Eraldaketak beste helburu eta dimentsio batzuk bultzatu behar ditu, monetarizaturiko aberastasun edota kontsumo indibidualista oinarri duen merkantilizaturiko zoriontasun baten zerbitzura egon beharrean., Kontsumo ereduak eraldatu behar dira, baita asetze sistema ere²⁵.

Nahitaezkoa da kontsumo eredu bat pentsatzea, kontuan hartuta ingurumen oreken egoera kaskarra eta kapitalismo globalaren berezko kontsumo ereduak milioika pertsonen bizi mailetan duen eragin larria. Kontsumo eredu berria produkzio jardueraren determinatzaileetako bat izanen da, eta lehentasuna eman beharko dio kontsumo indibidualaren ordez kontsumo kolektiborako ondasunei eta oinarrizko beharren eta behar horiek aseko dituztenen arteko harmonia etengabea planteatzeari.

Kontsumo arduratsuak norberaren beharrak eta horiek betetzeko modua zailantzan jarri behar ditu, alferrikako kontsumoak alde batera utzita eta kontsumo erritmoak murriztuta. Gainera, objektuen erabilera balioa lehenetsi behar du, ahal denean partekatuz edo alokatuz, erosi beharrean. Eta, berria erosiz gero, kontuan hartu ingurumen iraunkortasunaren eta gizarte justiziaren irizpideak (ekoizpen ekologikoa, bidezko merkataritza, etab.). Kontsumo arduratsuak hitz egitean, bizitza estiloez ere hitz egiten da, kontua ez baita, soilik, marka edo pro-

²⁵ "Kontua ez da merkatuak eta estatuak estaltzen ez dituzten beharrak asetzea soilik, baizik eta kontsumo ereduak eta gogobetetze sistema [ekonomikoak] eraldatzea" (Coraggio, 2009: 14).

duktu bat beste batez aldatzea, baizik eta bizitza egokia izatea planetaren muga biofisikoen barruan, horrela eguneroko praktikak eta balioak bateratuz. Beraz, errutinak eta kontsumoaren inguruan sozialki eraikita dagoen guztia zalantzan jartzen ditu, eta horrek trebetasun berriak eta ezagutza berriak garatzea eskatzen du. Benetan arduratsua izan dadin, ardura eta eginbeharrek zuzen banatuta egon behar dute, eta, nahiz eta aukera zehatzak testuinguruaren araberakoak izan, gutxiago kontsumitu behar da, gure eragina murriztu eta ingurune hurbilenaekin dugun harremana handitu. Azken batean, kontsumo arduratsuzak hitz egiten denean, pertsoneri eta, oro har, gizarteari eskatzen zaie kontsumo ohitura eraldatzaileak har ditzatela, bai pertsonen osasuna eta bizi kalitatea hobetzen laguntzeko, baita eredu sozioekonomikoan aldaketak sortzen laguntzeko, bizitzaren iraunkortasunarekin bat datozen beste bizi mota batzuk lortzeko ere.

Paul Singerrek gizarte merkatua kontsumo eraldatzailearekin lotzen du, honela: “Enpresa sozialista edo, esan dezagun solidarioa, merkatu kapitalistaren barruan dago oraingoz, baina ez da ezinbestekoa merkatu hori nahitaez kapitalista izatea. Merkatu berri bat sor daiteke, eta, horretarako, oso garrantzitsua da kontsumo taldeak edo kontsumo kooperatibak sortzea. (...) Dena sor dezaket, baita azken kontsumoa ere. Harremanetan demokraziaren eta berdintasunaren balioak nagusi izango diren kateak sor ditzaket. Horren adibide zehatzak daude”.

Kontsumo eraldatzaileari, arduratsuari eta kontzienteari dagokionez, ezaugarri desberdinak dituzten elikagaiak modu kooperatiboan banatzeko proiektuen esperientziak sortzen dira. Kasu gehienetan, gobernantza eredu demokratikoei jarraitzen diete, eta garrantzi handia dute elikagai ekologikoek. Ekonomia sozialeko erakunde gisa (kontsumo elkarte edo kooperatiba gisa, batez ere) antolatu diren pertsona taldeak dira, eta proiektuaren parte diren pertsonen elikadurari eta eguneroko beharrei erantzutea dute helburu nagusi. Hala ere, ez da soilik produktu ekologikoak erostea prezio eta kalitate baldintza onetan; lan duina sortzea ere bada, edo nekazariei eta landa bizitzari laguntzea. Hala, nahiko ohikoa da inguruko produktoreak ere kooperatiba edo elkarteko kide izatea. Hala, “prosumitzaile” kritikoen arteko asoziazionismo formako gizarte merkatuak sortzen dira, hau da, kontsumitzaileen eta ekoizleen arteko erlazio horizontala dutenak.

Azken batean, mozkinak maximizatzeko helburutik urrun dauden ondasun eta zerbitzu eraldatzaileak ekoizteko unitateak sustatzeko, ekonomia kapitalistaren berezko irizpide kontsumistetatik urrun dagoen kontsumoa behar da. Hau da, ez da erreproduktzio eraldatzailearik egongo kontsumo eta banaketa eraldatzailearik gabe.

2.4. Finantza etikoak eta finantza burujabetza

Finantza esparrua egungo sare sozioekonomikoaren zati nagusia da. Eraldaketarako prozesu ekonomiko bat bultzatzeko, beharrezkoa da aurrezkien ahalik eta proportzio handienaren kontrol publiko komunitarioa. Finantza esparruaren

kontrola berreskuratzeko eta ekonomia jarduera eraldatzaile batekin lotzeko, hau da, finantza burujabetza baterantz aurrera egiteko, eragile hauek izan behar ditu, besteak beste: banku publikoa, kreditu kooperatibak, finantza zerbitzuen kooperatibak edo finantza etikoko ekimenak.

Dirua –edo, hobeto esanda, haren erabilera erabakitzeko aukera– botere iturri bat da, eta logikari erantzunez aurrezleena beharko lukeen botere hori, finantza erakundeek erabiltzen dute, beren interesen arabera eta ia kontrolik gabe. Horrek esan nahi du finantza sistema kapitalista ez dela soilik aurrezkiaren errentagarritasun ekonomikoaren zati handi batez jabetzen, baizik eta, bere helburuetarako baliabide horien gaineko kontrolak dakarren boterea erabiltzen duela.

Kredituak eta maileguak emateko irizpideak, nagusiki, bermeak izatean oinarritzen dira, bai norberarenak –ondasunen edo baliabideen jabetza–, bai kanpokoak –abalak–. Irizpide horiek erabiltzea oztopo gaindiezina izaten da askotan hasierako baliabiderik ez duten pertsonentzat, beren egoeragatik edo beren proiektuen izaeragatik. Kreditu hitzak, norbaitengan konfiantza izateak edo norbaiti sinesteak, bere esanahia erabat galtzen du horrela. Horren guztiaren ondorioa da gizartearentzat erabilgarriak eta onuragarriak diren hainbat ekimen eta jarduera finantzaketarako banku zirkuitutik kanpo geratzen direla.

Dirua prozesu sozioekonomiko eraldatzaileak eraikitzeko tresnatzat hartu behar da. Hala ere, prozesu horien aldeko apustua egiten duten erakundeek eta giza taldeek ez dituzte behar adina finantza baliabide, batez ere indarrean dauden banku egiturengatik eta kreditu baldintzengatik.

Egoera horri aurre egiteko, beharrezkoa da aurreztutako diruaren gaineko kontrola eta bestelako erabilera eta azken helburuak izan ditzan zaintzea. Beste era batera aurreztutako diru hori da finantza eta bitartekotza finantzari etiko eta solidarioaren abiapuntua. Horiek ekonomia eraldatzaileen zerbi-tzurako tresna eta jarduerak dira, eta haien ekoizpen eta kontsumo proiektuak finantzatzeko tresna gisa jarduten dute. Hartara, finantzak tresna edo bitarteko bihurtzen dira helburu handiagoa lortzeko, eta, espekulazioaren bidez, irabaziak metatzea helburu bakartzat duen jarduera izateari uzten diote. Horrelako finantzak izateko, banakako aurrezkiak ez den bestelako erabilera eta kudeaketa bat behar da, printzipio eta balio kapitalistetatik urrun. Finantza erantzunkidetasuna ekonomiaren eraldaketarako abiapuntua da; izan ere, aurrezki fluxuaren norabidearen arabera, ekonomia kapitalistari baliabideak eman ala ekonomia eraldatzaileen alde egiten lagunduko da.

1960 eta 70eko hamarkadetatik aurrera, mugimendu anitza sortu zen, eta finantzazio etikoko tresnak sortzea bultzatu zuen. Tresna horiek nahikoak ez zirela uste zenean, banku etikoa sortu zen: gizarte bankaren eta banku alternatiboaren pareko termino herrikoia. Finantza etikoak aukeratzen dituzten pertsonen beren aurrezkiaren erabilera beren planteamendu etiko eta bizi planteamenduekin bat etortzea nahi dute. Aurrezteko eta inbertitzeko mekanismo berriak

dira, jarduteko modu desberdinak dituztenak, beste oinarri batzuetatik abiatzen direnak eta helburu sozialagoa bilatzen dutenak. Oinarrizko printzipio gisa, finantza etikoek komunitatearen eta pertsonen mesedetan jardun behar dute.

Bukatzeko, finantza burujabetza esaten zaio komunitate batek bere aurrezkiak eta soberakinak kontrolatzeko eta erabakitzeko duen eskubideari. Horrela, nahi diren inbertsio aukerei buruzko erabaki demokratikoak har ditzakete komunitateek.

3. BURUJABETZA ESTRATEGIKOAK ETA HEGO EUSKAL HERRIKO EGITURA EKONOMIKO PRODUKTIBOAREN ERALDAKETA

3.1. Alderdi orokorrak: krisi sistemikoa, ekoizpenaren eraldaketa eta burujabetza sektorial estrategikoak

Krisi sistemikoaren testuingurua kontuan hartuta, azter daiteke nola eboluzionatu behar luketen jarduerak eta sektoreek estrategia sozioekonomiko burujabe baterantz. Hau da, zer jarraibide ezarri eta jarraitu behar diren ekoizpen matrizea eraikitzeke, sozialki beharrezkoak diren eta ingurumenaren aldetik iraunkorrak diren jardueretan oinarrituta. Egitura ekonomiko produktiboa, ekoizpen eredua edo ekonomia matrizea aldatzeko, jarduera ekonomiko batzuk murriztu eta beste batzuk bultzatu nahi dira.

Abiaturua edo oinarrizko hipotesia da gizarte kapitalista ingurumen krisi baten aurrean dagoela, energiaren eta materialen eskuragarritasun txikiagoarekin, klima aldaketaren testuinguruan eta ekosistema asko disfuntzioan daudelarik. Ingurumen krisi horrek eta ekonomia eta gizarte krisiak gure ordena sozioekonomikoa kolapsatzen dute. Beharrezkoa da, beraz, ekoizpen, banaketa eta kontsumo sistema aldatzea, eta gizartea eta ekologia aldatzea. Ez da desiragarria eta ezin da jarraitu mugarik gabe planeta sortzeko gai den baino askoz baliabide gehiago kontsumitzen dituen sistema batekin; beraz, ukaezina da egungo ekoizpen eredua aldatu egingo dela. Eztabaidagai dagoena aldaketaren orientazioa da: aukera bat da herritar gehienen eta planetaren interes sozialak lehenesten dituen norabidea bultzatzea; beste aukera da planetaren muga fisikoek desberdintasun handiagoak eragin eta gutxiengo bat aberastea ekarri duten agertokiaren zain geratzea (González Reyes, 2020).

Hego Euskal Herriari dagokionez, aurrez aipatu dugu, materialetan eta energia intentsiboak ziren sektoreen maila eta garrantzia, baita ekoizpen sistema hori elikatzeke baliabide naturalen gabezia ere. Hego Euskal Herriaren egitura produktiboa kanpotik ekarritako input kopuru handiak behar ditu. Gainera, industria hondakin ugari sortzen ditu. Beraz, Hego Euskal Herriaren egitura produktiboa behar baino gehiago kontsumitzen duen sistemaren adibide argia da, eta lehenbailehen eraldatu behar da. Testuinguru horretan, Hego Euskal Herriko

produkzio eta industria espezializazioak jarduera sozioproduktiboaren trantsizio ekologikoa helburu duten neurriak eskatzen ditu; gizartearen beharrei erantzuneko dien industria eta merkataritza jarduera produktiboa, naturaren mugak errespetatuz. Eraldaketa ekologiko eta sozial horrek, enpleguari dagokionez, bideko eraldaketaren kontzeptua sartu behar du²⁶.

Ezin da ingurumen iraunkortasunaren mugetan aritu (eta are gutxiago justizia globalaren irizpideetan sartu), gizarte eta ingurumen aldetik beharrezkoak ez diren edota kaltegarriak diren lanak nabarmen murriztu gabe, eta bizitzarako ezinbestekoak iruditzen zaizkigun lanak gehitu gabe edota giza lanaren intentsitatea areagotu eta bizitza hauskorrak sendotu gabe. Zenbait azterlanen arabera²⁷, iraunkortasunaz hitz egiteko aukera emango duten gutxieneko ingurumen balioetara iristeko, beharrezkoa da desazkunde bat ematea (2030ean emisioak %49-%58 murriztea, baso-xurgapenak kontuan hartu gabe).

Murrizketa hori lortzeko, EAEko ekonomietan egin beharreko funtsezko aldaketa batzuk honako gai hauetan laburbiltzen dira: alde batetik, sektore batzuen tamaina txikitzea (eraikuntza, energia sorkuntza, garraioa edo finantzak) eta beste batzuk bultzatzea edo sustatzea. Alde horretatik, ekonomia lehen sektoreira itzularazi behar da, nekazaritza ekologikoaren hazkunde oso garrantzitsuarekin, baso azalera handitu behar da karbonoa mugatzeko, eta egun ordaindu gabeak diren familia barruko lanak eta lan komunitarioak handitu behar dira. Birprimarizazio horrekin batera, energiaren erabilera nabarmen jaitsi behar da (bereziki automozio pribatua eta klimatizazioan), gizakien eta animalien lan fisikoa eta artisau ekoizpena handitu eta, neurri txikiagoan bada ere, lan elektrifikatua ere. Bestalde, gorago esan bezala, beharrezkoa da ekonomiaren birlurraltzea edo birtokiratzea, inportazioak gutxituz eta bizitzeko beharrezkoak diren ekonomia jardueren ekoizpen sare autoktonoa handituz. Hori guztiz bat dator burujabetza handiagoko estrategia sozioekonomikoekin.

Aurreko guztia kontuan hartuta, puntu honetan Hego Euskal Herriko jardueren ekonomikoa eraldatzeko oinarritzko ildoak planteatzen dira eta sektore ekonomiko konbentzionalak burujabetza sektorial estrategiko batzuekin lotzen dira. Burujabetza sektorialtzat hartzen ditugu ESEko erakundeak oinarritzko unitate sozioekonomiko gisa parte hartuko duten prozesu eta proiektuetatik abiatuta,

²⁶ Trantsizio horretan, enplegu berde eta duinek funtsezko zeregina dute. Ikerketa batek erakusten du 106.000 enplegu berde sor daitezkeela Hegoaldean.

²⁷ Reyes et alia-ren azterlanak (soldatapekoak, zaintzakoak eta komunitarioak) datorren hamarkadan Espainiako Estatuan izango duen bilakaera ikertzen du. Egia esan, hori marraztea ekonomia nolakoa izango litzatekeen konfiguratzeko da, partzialki behintzat. González Reyes, L.; Almazán, A.; Lareo, A.; Actis, W.; Bueno, L. M.; Madorrán, C.; Santiago, E.; de Benito, C. (2019): Escenarios de trabajo en la transición ecosocial 2020-2030. Ecologistas en Acción.

jendeak eta jendearentzat berreskuratu beharreko burujabetzak. Hala, burujabetza herri erabakiak hartzeko gaitasuna da hainbat sektoretan, batez ere estrategikoetan²⁸, kapitala metatzeko prozesuei kontrajarrit. Burujabetza gehienetan badira Hego Euskal Herrian abian diren prozesu irekiak, kapitalismoaren balioak gainditzea proposatzen dutenak.

Funtsezko unitate mikroekonomikoak ekonomia sozial eraldatzaileko entitateak izanen dira, balio, jabetza eta lan kontzeptuek gidatuta. Funtsean, truke balioa erabilera balioaren mende jartzen duten erakundeek jabetza formula alternatiboak bilatzen dituzte pribatuaren ordeztan, eta inoren kontura lan egiten dutenen ordeztan autogestio lana egiten dute²⁹. Planteamendu horiek nahi den norabide eraldatzailean aurrera egin dezaten, garrantzitsua da zenbait irizpideren arabera gidatuko diren praktika sozioekonomikoak sustatzea (Seminari Taifa, 2013):

- Ekoizpenerako eta bizitzarako bitartekoak erabiltzeko modu alternatibo eta kolektiboetara jotzea, jabetza pribatua mugatu eta atzera eginarazteko.
- Esplotatzaileak ez diren ekoizpen prozesuak garatzea (ez lan harreman kapitalistarako, ez patriarkaturik, ez baliabide naturalen espoliaziorik).
- Bidezko birbanaketarako mekanismoak garatzea, ez meritokratikoak.
- Erabaki demokratikoak, ez hierarkikoak, ez despotikoak hartzeko mekanismoak ezartzea.

3.2. *Elikadura burujabetza*

Elikadura burujabetzarekin lotuta, lehen sektoreko ekoizpen matrizearen eraldaketarako elementu nagusietako bat landa mundua eta sektore hori suspertzzea da. Suspertzzea hori nekazaritzako parametro ekologikoen arabera egingo litzateke, eta horrek lurraldearen kudeaketa ekologikoa eta nekazaritzaren eta abeltzaintzaren arteko lotura ekarriko luke (ahal den neurrian, estentsiboa), eta, horrez gain, baso-berritzea eta baso lurrak zabaltzea, ekosistemak birsortzeko funtsezkoa baita.

Helburu nagusia elikagaien burujabetza maila ahalik eta altuenak lortzea izango litzateke, autonomia materiala eraikitze bidean bizitzaren erreproduktzio-

²⁸ Estrategikotzat hartuko da aparteko garrantzia duen sektorea, neurri handi batean haren mende baitago beste sektore batzuen funtzionamendu egokia. Horrela, eta burujabetza estrategikoen mugaketa zorrotzik egin gabe, argi dago elikadurarako, energiari edo teknologiarik gabe, gainerako jardura edo sektore ekonomikoek nekez funtziona dezaketela.

²⁹ Pentsamendu ildo batzuentzat, honako osagai hauek izango lirateke helburu ideala: plangintza komunitarioa, jabetza publiko-komunitarioa eta kudeaketa kooperatiboa.

rako beharrezkoak diren tokiko produktuekin eta politikoki modu autonomoan ase ahal izateko. Elikadura burujabetza horrek, beraz, elikadurarekin zerikusia duen guztiaren tokiko ekoizpena eta kontsumoa ekarriko luke.

Elikadura burujabetzaren proposamena Via Campesina barruan sortu zen. Elikadura Burujabetzaren aldeko Munduko Foroak (2007) honela definitu zuen elikadura burujabetza: “Pertsonak jaki egokiak izateko duten eskubidea, ikuspuntu osasungarri eta kulturaletik, metodo iraunkor eta ekologikoen bidez lortuak, eta beren elikadura eta nekazaritza sistema kolektiboak definitzeko eskubidea”. Herritarren eskubide gisa duen ikuspegiak dimentsio kolektiboa du; izan ere, elikagai eta nekazaritza sistemen definizioak herrien autodeterminazioa eskatzen du, elikatzeko eskubidea baliabide ekologiko, sozial, kultural eta ekonomiko propioetatik gauzatu ahal izateko.

Beste bi kontzeptuk osatzen dute proposamenaren ardatza. Lehenik eta behin, agroekologia egongo litzateke garapen tresna gisa, trantsizio prozesua artikulatu ahal izateko. Bestalde, nekazaritzako ekosistemak daude garapenaren gune nagusi gisa edo elikadura burujabetza eraikitzeke gune gisa.

Komunitate ekoizpen erregimenari dagokionez, elikadura burujabetza, lehenitasunez baina ez bakarrik, ESE proiektuetan oinarritu behar da, langileek erabaki estrategikoetan parte hartuko dutelarik. Gainera, sustatu egin behar dira kontsumitzaileak beraiek erabaki horietan parte hartzen duten subjektu bihurtzeko eta tokiko nekazaritza ekoizpena elkarrekin planifikatzeko ereduak. Gainera, beste eredu batzuk ere hartu behar dira kontuan, hala nola familia ustiapenak, beti ere irizpide sozial batzuk bermatuz eta ingurunea baliabide berriztagarrien birsorkuntza tasaren gainetik ustiatzea ekidinez.

Jabetzari dagokionez, lau eremu hauek bereiz daitezke: bat, baliabide genetikoen jabetzari dagokionez, beharrezkoa da bizitza patenteen mende ez dela egongo ziurtatzea. Bi, luraren jabetzari dagokionez, jabetza komunitarioa eta herri ondasunak berreskuratzea sustatu behar da. Hiru, kultura jabetzari dagokionez, nekazaritza eremuan garatutako ezagutza elementu immateriala da, eta guztion eskura egon behar du. Eraldaketa ekimenek ezagutza demokratizatzeke teknikak berreskuratzea eta aplikatzea bideratu behar dute, kultura jabetzaren sustatzaile den aldetik. Eta, azkenik, beste propietate material batzuei dagokionez (makineria, ureztatzeke azpiegiturak, eraldatze-tresna eta azpiegiturak, etab.), beharrezkoa da lankidetzan eta partekaturiko moduan (lantegiak, hiltze-erakundeak, kontserba lantegiak, etab.) garatu eta erabiltzea, ESE erakundeen bidez.

Balio sistemei eta ondasun komunaren bilaketari dagokionez, erronka handia da kontsumismoari eta gizarte kapitalista patriarkalari aurre egitea. Esparru horretan, kontuan hartu behar da kontsumo kooperatiba mota edo eredu desberdinek elikadura burujabetzarako duten garrantzia.

3.3. Energia burujabetza

Energiari eta energia burujabetzari dagokienez, transformazio ildo nagusiak energia desfosilizazioa eta desnuklearizazioa, kontsumoaren murrizketa eta energia benetan berriztagarriak ezartzea izan behar ditu oinarri. Elikadura burujabetzaren antzera, energia burujabetza honela defini daiteke: pertsonek, komunitateek eta herriek energia sortzeari, banatzeari eta erabiltzeari buruz erabakitzeke duten eskubidea, erabaki horiek komunitate eta herri horien inguruabar ekologiko, sozialei, ekonomikoei eta kulturei egokitzeko. Burujabetza horrek, beraz, herritarren parte-hartzea eta kontrola orokortzea eskatzen du, energia sortzeari eta banatzeari dagokionez, beren burua kolektiboki hornitzeko eta komunitateko helburuak eta beharrak asetzeko.

Garraioaren sektorea burujabetza sektorial horren mende dago, eta gaur egungo jasanezintasunaren aurrean izan daitekeen eta desira daitekeen joera bakarra hura murriztea da. Hori dela eta, emisio gutxiko hurbiltasun eta mugikortasunaren aldeko apustua egin beharko litzateke. Hori erronka handia da, hipermugikortasuna baita egungo ekonomia kapitalistaren oinarria, eta, gainera, ezinbestekoa hiri handietan. Jarduera ildo horiek eragin nabarmena izango dute autogintzan.

Energia berriztagarriak energia burujabetza berreskuratzeko tresna egokiak dira. Libre egoteak mundu guztiak sarbidea izatea ahalbidetzen du. Hala ere, iturriak aldatzeak ez dakar berez eredu aldaketa. Energia trantsizio prozesua aukera bat da politikan eta gizartean parte hartzeko modu berriak egituratzeko eta lurraldeen arteko harremanak berririo definitzeko. Gizarte antolaketa ezinbestekoa da eredia demokratizatzeke. Herritar guztiei energia hornidura bermatzea eta egungo energia eredia zuzentzen duten botere egiturak aldatzea da helburua, eta, hala, erabakiak hartzeko prozesuetan komunitateen parte hartzea erraztea. Energiari buruzko guztia erabakitzeke gaitasuna berreskuratzeaz gain, energia burujabetzarako bidea botere egitura eta ahalduntze kolektiboko egitura horiek birdefinitzeko prozesu bat ere bada.

Komunitatearen ekoizpen erregimenari dagokionez, energia burujabetza ESE proiektuetan oinarritu behar da batez ere, jabetza pribatuaren alternatibak bilatuz. Alde horretatik, funtsezko zeregina dute kontsumo kooperatibek edo kontsumitzaileak produkzio plangintzaren eta erabakien subjektu parte-hartzaile bihurtzen dituzten bestelako ereduak. Beharrezkoa da energia sortzea, gizarte ekoizpeneko eta autogestio komunitarioko irizpideak jarraituz.

Energia sortzeko eta banatzeko instalazioen garapena zehaztuko luketen elementu nagusiak komunitatearen beharrak eta helburuak izango lirateke. Biztanleriari energiaren erabilera bermatuko dioten teknologiak erabili eta prozesuak garatu behar dira. Horretarako, energia desmerkantilizatu behar da, hau da, erabilera balioa truke balioaren mende jarri. Hornidura ezin dute irizpide

ekonomikoek baldintzatu, behar sozialei erantzun behar die. Alde horretatik, ezinbestekoa da energia garraiatzeko eta banatzeko sareen kontrol publiko eta komunitarioa berreskuratzea.

Kontsumoaren ikuspegitik, helburua komunitateen beharrei erantzuten ez dieten prozesuak ezabatzea izan behar du –horien barruan banakako beharrak ere sartuko lirateke–. Premia kolektiboek erantzuten zaien kasuetan, prozesu ez-eraginkorrek eraginkorragoekin ordezkatzeko saiatu behar da.

Energia trantsizioaren finantzazioa gaintitu beharreko muga garrantzitsuetako bat da. Finantziario nahikoa, eskuragarria, bidezkoa eta etikoa lortu beharko litzateke. Finantziario egitura komunitarioek edo finantziario publikoak izan beharko lukete energia erabiltzeko eskubidean eta parte-hartzean arrazoi ekonomikoengatik diskriminazioa galarazten duen alternatiba.

3.4. Industria eta teknologiaren burujabetza

Sektore edo jarduera industrialari dagokionez, beharrezkoa da sektore teknologikoarekin eta burujabetza teknologikoarekin lotzea. Ekoizpen ereduaren eraldaketak tresnen eta erreminten erresistentzia eta iraunkortasuna bermatuko duen diseinu teknologikoa bultzatu behar du, eta, gainera, material eta energia iraunkorrek, lurraldean ugariak eta birziklagarriak erabiltzean oinarritu behar du.

Industria sektoreak biztanleriaren funtsezko eskaria (pertsonentzako erabilera edo ekoizpen balioa) lehenetsi behar du, gizartearen eta ingurumenaren kontura mozkinak maximizatzen dituzten ekoizpenen gainetik (irabazirako aldatzea edo ekoizpen balioa). Manufaktura sektoreak birlurralderatzea jo beharko du, eta, beraz, inportazioak murriztu beharko ditu. Horrek guztiak beste ildo estrategiko batzuk dakartza, besteak beste, nekazaritzako elikagaiak eta zoziosanitarioak. Industria sektoreko aldatetek zerikusi nabarmena dute bai elikadura burujabetzarekin bai teknologia burujabetzarekin.

Informazioaren eta komunikazioaren teknologien (IKT) sektoreari dagokionez, inportazioak murriztearen testuinguruan, IKTak gutxituko lirateke. Zehazki, banakako gailuen erabilera sustatzea mugatu beharko litzateke, gizartean eta ingurumenean eragin kaltegarriak dutelako, eta tokiko sareak eta erabilera kolektiboak eraiki. Funtsezko ardatz bat lehendik dauden aparatuak konpontzea eta mantentzea da. Neurri handi batean, softwareak gutxiago pisatuko luke, eta hori bat dator formatu askeen eta irekien aldeko apustuarekin. Bigarren elementu bat komun digitalen aurrerapena izango litzateke, dagoeneko nahiko zabaldua dagoen eremu bat delako (kode irekia, software librea, p2p sareak).

Burujabetza teknologikoa, Vía Campesinak elikadura burujabetzarako erabiltzen duen definizioari jarraituz, herriek, komunitateek eta herrialdeek beren

sistema eragileak, softwarea, hardwarea, sareak eta azpiegiturak zehazteko duten eskubidea da, beren ezaugarrien arabera ekologikoki, sozialki, ekonomikoki eta kulturalki egokiak diren metodoak erabiliz. Teknologia izateko eta ekoizteko eskubidea barne hartzen du, pertsona guztiek teknologia segurua, bizigarria eta kulturalki egokia izan dezaten, beren burua eta gizartea modu iraunkorrean mantentzeko baliabide teknologikoak izateko eskubidea barne. Burujabetza teknologikoak esan nahi du herriek eta komunitateek zeregin nagusia dutela teknologiaren eta haien ekoizpenaren kontrolean, interes komertzialen gainetik (Julio, Gorka, 2018).

Burujabetza teknologikoko prozesuek apustu argia eta erradikala dute jabetza kolektiboaren eta kontrol demokratikoa duen gizarte erreproduzioaren alde. Gaur egun produkzioarekin zuzeneko zerikusia duten eztabaidak hasi dira. Ideia edo paradigma hori jarduera ekonomiko batera eramaten denean, eredu erreproduzitzeko nola eta zer egin behar den galdetzen da. Horretarako, eta eredu ekonomiko bidezkoagoa zabaltzeko asmoz, berdinen arteko ekoizpen lizentzia berriak lantzen hasi dira (Peer Production License). Lizentzia horiek saiatzen dira bai jardunak berak, baita produkzioaren irabaziak ere esplotaziorik eragiten ez duten ekoizpen unitate edo kooperatibetara bideratzen edo autoantolatutako pertsona eta ekoizleez osatu eta irabazi asmorik gabeko proiektuetara, egituretara edo elkartetara.

Burujabetza teknologikora igartzeko prozesua amaierarik gabeko bidea da, dimentsio anitzeko lana (norbanakoa, komunitatearena eta kolektiboa). Gainera, beste burujabetza prozesu batzuekin batera egin behar da; izan ere, ezin da ildo horretan aurrera egin beste faktore batzuk konpondu gabe, edo dagoeneko martxan dauden burujabetza maila altuagoen aldeko prozesuei atxiki gabe.

4.

ERALDATZEKO BOKAZIOA DUEN EKONOMIA SOZIALA: EKOIZTEKO MODUA ERALDATZEKO OINARRI MIKROEKONOMIKOA

1. SARRERA

Zer ekoitzi aztertu ondoren, ekoizpen modua eraldatzeko, beharrezkoa da ekoizpena antolatzeko, kudeatzeko eta gureganatzeko formula alternatiboak proposatzea. Azterlan honetan aldeztutako proposamenak oinarrizko elementua du Ekonomia Sozial Eraldatzailea (ESE). Funtsezko gida edo premisa jarduera sozioekonomikoaren eragile ekonomiko protagonistaren aldaketaren aldeko apustua da, zentzu argi batean: kapitalaren ordez, lana bihurtu behar da, oro har, jarduera ekonomikoaren eragile ekonomiko hegemoniko eta modu berezian, enpresa-jardueraren eragile nagusi.

Ekonomia sozialak, alde batetik, ekonomiaren beharrezko demokratizazioari buruzko eztabaidan kokatzen dira, alde batetik, eta, bestetik, pribatizazioaren, jabetzearen eta esplotazioaren ekonomiaren aurrean eta, bestetik, irabaziaren gainetik pertsonen beharrei lehentasuna emanaz. Ekonomia soziala esperientzia oso desberdin eta ugarik osatzen duten heinean, proiektuak heterogeneoak dira, antolatzeko moduak desberdinak eta helburu berberak ez dituzten edo lortzeko bideak partekatzen ez dituzten praktikak ere badaude. Hori dela eta, beharrezkoa da “ekonomia sozialez” pluralean hitz egitea eta “kooperatibismo kapitalista” terminoari ere leku egitea. Merkataritza enpresa pribatuak ez bezala jarduten duten eta irabaziak maximizatzea helburutzat (bakarra behintzat) ez duten ekonomia sozial deituriko erakunde eta praktika asko dauden arren, ez dira gutxi ohiko enpresaren ezaugarriak errepikatzen dituztenak. Azken hauen helburua ekonomia kapitalista osatzea edo horrek sortzen dituen arazoetako batzuk arintzea da; besteen helburua, aldiz, ekonomia kapitalista eraldatzea, ordeztea edo kapitalismotik bertatik deskonektatzea.

Nahiz eta errealitatea askotarikoa izan, interesgarria da proposamenak bi alde handitan banatzea: ekonomia sozial osagarria edo aringarria eta Ekonomia Sozial Eraldatzailea (ESE). Gaur egun, lehen ekonomia mota da nagusi herrialde zentraletan, eta gero eta finantzatuagoa eta kontsumistagoa den ekonomia kapitalistaren mendeko edo bazterrean uzten dituen errealitateen egokitzapenean sakontzen du. Ekonomia publikoari, sozialari eta kooperatiboari buruzko Iker-

keta eta Informaziorako Espainiako Nazioarteko Zentroak (CIRIEC) eskaintzen du ekonomia sozial mota horretarako definizio egokia: “Formalki antolatutako enpresa pribatuen multzoa, erabakitzeke autonomia eta atxikitzeke askatasuna dutenak, merkatuaren bidez bazkideen beharrak asetzeko sortuak”. Merkatuan sartzea eta botoa ematea ekonomia hegemonikora egokitzeke eta aringarri izateko ikuspegi horren erreferente dira.

Bestalde, eraldatzeko bokazioa duten ekonomia sozialeko erakundeak ekonomia sozialaren barruan dauden gainerako erakundeetatik bereizten dira, pertsonen beharrak asetzeari lehentasuna emateaz gain, indarrean dagoen ekonomia eta gizartea eraldatzea bilatzen dutelako. Hau da, ekonomia kapitalistaren alternatibari egin nahi du aurrera eta ez hau legitimatzen lagunduko duen ekonomia sozialean.

2. EKONOMIA SOZIALAK

2.1. Ekonomia soziala: oinarrizko alderdiak

Autore askorentzat, ekonomia sozialaren kontzeptua Ingalaterran sortu zen 1840ko hamarkadan, eta, harrezkero, termino garrantzitsua izan da langile mugimenduaren diskurtsoan. Beste ikuspegi batzuek 1970eko hamarkadan jarri zuten indarra, garai hartan Frantzia errotu baitzen eta, handik, Mediterraneoko herrialdeetan zabaldu. Ekonomia soziala, historikoki, herri antolakuntza eta kooperatibei lotua azaldu izan da, baita ekonomia kapitalistak sortutako desberdintasunei eta bidegabekeriei aurre egin eta erantzuteko saiakera moduan gizarte mugimendu, kolektibo, erakunde eta korrante akademikoek egindako proposamen eta ekimenekin ere. Lehen hurbilketa batean, ekonomia sozialak dira irabaziaren gainetik pertsonen beharrak asetzeari lehentasuna ematen dioten ekimen sozioekonomiko, formal edo informal, indibidual edo kolektiboen multzoa.

Egile askorentzat erreferentzia den definizio bat Monzonen eta Chavesen 2012ko azterlanean ageri da, Europako Ekonomia eta Gizarte Kontseiluak berak (CESE) eskatuta. Hona hemen: “Erabakitzeke autonomia eta batzeko askatasuna duten formalki antolatutako enpresa pribatuen multzoa, merkatuaren bidez ondasunak eta zerbitzuak ekoizten, aseguratzen edo finantzatzen beren bazkideen beharrak asetzeko sortuak; irabaziak edo soberakinak bazkideen artean banatzeko eta erabakiak hartzeko aukera bazkide bakoitzak emandako kapitalarekin edo kotizazioekin zuzenean lotuta ez dutenak, bazkide bat bozka bat irizpidearekin, edo erabakiak modu parte-hartzaile eta demokratikoan hartzen dituztenak. Era berean, Ekonomia sozialak erabakiak hartzeko autonomiaz eta bat egiteko askatasunez formalki antolatuta, merkatukoak ez diren zerbitzuak familien alde ematen dituzten erakunde pribatuak ere biltzen ditu, horien sobe-

rakinak, baleude, ezin dituztelarik bereganatu haiek sortzen, kontrolatzen edo finantzatzen dituzten eragile ekonomikoek” (Monzón eta Chaves, 2012:23).

Quebecoko ekonomia sozialaren ikusmoldea, berriz, ekonomia soziala “berri” eta “zahar” baten arteko bereizketarekin lotzen da. Ikuspegi horretatik, ekonomia sozial eta solidariotzat hartzen da garapen eredu berri bat bilatzera bideratutakoa, “neoliberalismoa eta estatismoa ez bezalakoa” (Vaillancourt, 2009).

Ekonomia soziala osatzen duten erakunde multzoak honela sailka daitezke:

- a) **Kooperatibak:** era askotakoak, lan elkartukoak nahiz kontsumokoak.
- b) **Hirugarren sektorea:** elkarteak, fundazioak eta gizarte ekimeneko kooperatibak
- c) Gizarte aurreikuspeneko **mutualitateak**.
- d) **Gizarteratze eta laneratze ekonomia:** Ekonomia horretan sartzen dira gizarteratze enpresak, fundazioak edo enplegu zentro bereziak, eta horien helburu nagusia bazterkeria arriskuan dauden kolektiboak gizarteratzea eta laneratzea da.

Aurreko forma juridikoez irabaziak mugatuak izatea bermatzen dute (kooperatiben kasuan) edo zuzenean ez direla existitzen (hirugarren sektorearen eta mutualitateen kasuan). Ekonomia kooperatiboek barne kudeaketa demokratikoa dute funtsezko elementu, eta hirugarren sektoreko erakundeek, berriz, beren jardueraren eragin sozial positiboa nabarmentzen dute.

2.2. Beste izendapen eta kontzeptu batzuk: ekonomia solidarioa, ekonomia sozial eta solidarioa, ekonomia komunitarioak eta ekonomia herrikoiak

Sektore batzuetan, bereziki Latinoamerikan, “ekonomia solidarioa” izena erabiltzen da. Termino horrek ikuspegi teoriko, errealitate sozioekonomiko eta enpresa praktiken multzo heterogeneoari egiten dio erreferentzia. XX. mendearen azken laurdenetik aurrera, ekonomiak eta prozesu ekonomikoek gizarte garaikideetan duten zeregina ulertzeko beste modu bat garatzen ari da, geroz eta modu zabalagoan. Ekonomia solidarioak hainbat kontzeptu eta ideia biltzen ditu, prozesu ekonomikoaren eremu guztietan agertzen diren praktika multzo heterogeneoekin zerikusia dutenak: ekoizpena, banaketa, finantziarioa eta kontsumoa.

Praktika horiek, oro har, printzipio hauek dituzte gidari: 1) erabakietan parte-hartze demokratikoa; 2) kudeaketaren autonomia; eta 3) gizakiak kapitalaren gainean duen lehentasuna. Helburu nagusiak, bestalde, hauek dira: batetik, pertsonen bizi bitartekoak izatea bermatzea, eta, bestetik, ekonomia eta prozesu ekonomikoak demokratizatzea. José Luis Coraggio autorearentzat, ekonomia solidarioak honako helburu hauek ditu: “autokontsumoa bultzatzea, ekonomia herrikoi eta publikotik abiatuta praktika kooperatiboak, komunitarioak eta soli-

darioak garatzea (konplexutzea), baliabide produktiboak eta ondasun publikoak arian-arian birbanatzearen alde borrokatzea, produkzio taldeen eta arlo publikoaren kudeaketa demokratikoak bultzatzea, kapitalaren zuzendaritzarekiko autonomia irabaziz”.

Gutxienez bi hurbilketa handi daude ekonomia solidarioa: bata politikoa eta bestea unibertsitarioa. Unibertsitateko autore askok beren argudioak antolatzen dituzte ekonomia sozialaren kontzeptuari eta haren bilakaerari buruzko kritika esplizitu batetik abiatuta, gizarte eta enpresa errealtate den aldetik. Horien artean, Jean-Louis Laville autore frantsesaren ekarpena nabarmentzen da. Ekonomia sozialak isomorfismo edo ezerezte prozesuak jasaten dituela kritikatzeko du, ez baitu ekonomia osoari buruzko gogoetarik egiten, ezta merkatuetan dituen instituzionalizazio prozesuei buruzko gogoetarik ere. Haren iritziz, ekonomia sozialeko entitateen helburu nagusia gaur egun merkatuan eraginkorrak izatea da, eta gizarte helburuak beharagoko maila batean uztea. Kritika horietatik abiatuta, ekonomia solidarioa ekonomia soziala berritzeko erreferente gisa proposatzen du autoreak. Bestalde, batez ere Latinoamerikako eta Quebeceko autoreetan gailentzen den korrante politikoa, Frantziako ekonomia sozialaren noziotik hurbil dago hein handi batean, eta, hurbiltasun horretatik, ekonomia sozial eta solidarioaren kontzeptuaren aldeko apustua egiten du, eskualdeko hainbat herrialdeetan sortutako esperientziak eta mugimenduak bilduz, eta “(...) balio solidarioetan eta elkarte lanaren inguruan artikulatuta dagoena” (Guerra, 2011).

“Ekonomia sozial eta solidarioa” da, irabaziak lortzeari baino gehiago, pertsonen (kideen edota gizartearen) beharrak asetzeari lehentasuna ematen dioten jarduera ekonomikoen multzoa. Gainera, proiektuen kudeaketa demokratikoan oinarritutako esperientziak dira. Ekonomia soziala osatzen dutenez gain, horren parte dira, edozein motatako enpresa edo entitate formalak, administrazio publikoaren praktikak, ekonomia informalak edo kontsumo edo aurrezki ardurasuko banakako praktikak.

Ekonomia sozial eta solidarioaren barruan, ekonomia sozialaz gain, ekonomia komunitarioak ere sartzen dira. Hau da, beharrak ase nahi dituzten artikulazio kolektibo guztiak, non, oro har, soldatarik gabeko lanaren garrantzia funtsezkoa den, eta gakoa ez den ordainketa, baizik eta komunitate edo talde bateko kide izatea eta parte hartzea. Ekonomia komunitarioek ondasunak edota zerbitzuak eskaintzen dituzte, eta pertsonen erosteko ahalmena edo dirua komunitatearen jabetzaren eta onarpenaren mende jartzen dute erabat. Ekonomia komunitarioak osatzen dituzten eragile nagusiak honako hauek dira: nekazaritza agroekologikoko kontsumo taldeak, baratze komunitarioak, trukerako sareak eta merkatuak, txanpon komunitarioak, denboraren bankuak, etxebizitza kolektibo esperientziak, hazkuntza partekatuko taldeak, etab. Azken batean, honako ezauzgarri hauek dituen praktika ekonomikoen multzoa da: a) beharrak asetzeko modu kolektiboak, pertsona talde baten elkarlanetik abiatuta; b) ordaindutako lanaren garrantzia oso txikia da (edo ez dago) borondatezko lanarekin alderatuta; c) zer-

bitzua ematen dute taldearen edo komunitatearen kide izatearen eta onarpenaren arabera, erabiltzaileen erosteko ahalmena edo dirua edozein dela ere; eta d) inpaktu soziala handitu edo inguruko eragin negatiboak murriztu nahi dituzte.

Ekonomia komunitarioekin loturan, “herri ekonomia” deritzona dago. Termino horren bidez, truke eta lankidetzaz sorta zabal eta dinamiko bat aipatzen da, munduko populazioaren zati handi batek (batez ere periferietan) iraun dezan ahalbidetzen duena. Ekonomia horretan sartzen dira familietan eta komunitateetan merkatutik, truke baliotik eta metatze logikatik at egiten diren erabilera balioko praktikak eta zaintza lanak.

2.3. *Ekonomia sozialak eta ingurumen iraunkortasuna*

Ekonomia sozialen artean, ingurumen iraunkortasunarekin lotutako praktikak, fenomenoak eta mugimenduak aipatu ohi dira, hala nola “desazkundea”, “kontsumo arduratsua” edo “ekonomia zirkularra”.

Desazkundeak kritika egiten dio hazkunde ekonomiko kapitalistaren ereduari. Hazkunde ekonomikoan oinarritzen ez den gizartea praktikan jartzeko helburu duen pentsamendu eta ekintza esparrua da. Ekonomia kapitalistaren aurkako eraso argiak mugimendu eraldatzaile bihurtzen du.

Aurrekoarekin lotuta, “kontsumo arduratsua” dago. Pertsonak eta, oro har, gizarteak dituen kontsumo ohituretan eta hartzen diren erabakietan jartzen du arreta. Ohitura eta erabaki horiek eraldatu nahi dira, bai pertsonen osasuna eta bizi kalitatea hobetzen laguntzeko, baita eredu sozioekonomiko iraunkorragoa eta bidezkoagoa lortzeko ere.

Azkenik, “ekonomia zirkularra” dago, erakunde handien agenda publikoan berriki agertu den kontzeptua, bai Europar Batasunean baita Nazio Batuetan ere. Proposamenak arreta berezia jartzen du sistema ekonomikoa sistema lineal gisa ulertzetik —erauzketa, ekoizpen, erabiltze eta desegite zikloetan oinarrituta— ikusmolde zirkularra duen beste sistema batera pasatzean. Ikusmolde berri honetan hondakinak baliabide bihurtzen dira produktuen bizi zikloak itxiz. Ez dago eraldaketa errealeko elementurik, kontrakoa baizik, eta ekonomia kapitalistak sortutako ingurumen arazoaren aringarri diren elementu ugariak jasotzen ditu.

3. EKONOMIA SOZIAL ERALDATZAILEA: HURBILKETA BAT

3.1. *Sarrera*

Ekonomia sozial eraldatzaileko erakundeak (ESE) ekonomia sozialaren barruan dauden gainerako erakundeetatik bereizten dira, izan ere, pertsonen beharrak asetzeari lehentasuna emateaz gain, indarrean dagoen ekonomia eta gizartea eraldatzea bilatzen baitute. Alde horretatik, aurrera egin nahi du, Marxen hi-

tzak hartuta, “lan emantzipatuaren ekonomia” lortzeko, edo Michael Lebowitz jarraituz, “ekoizle elkartuen zerrendan” oinarritutako ekonomia martxan jartzeko³⁰. Horri lotuta, David Harveyk adierazi du “kapitalaren eta lanaren arteko klase oposizioa ekoizle elkartuen bidez desegiten dela, ekoizle horiek askatasunez erabakitzen dutenean zer, nola eta noiz ekoiztuko duten beste elkarre batzuekin lankidetzan eta gizarte behar komunak asetzeko helburuarekin” (Harvey, D., 2014). Oro har, Ekonomia Sozial Eraldatzaileak tresna bihurtu behar du gizarte alternatibo postkapitalista bat lortzeko. Jordi García Janéri jarraituz, postkapitalismo hori antikapitalismo gisa ulertzen da, zeren eta “ez baitu uste kapitalismoa gai denik pertsona guztien oinarritzko beharrak asetzeko eta, aldi berean, giza espezieak Lurrean irauteko dituen baldintza biofisikoak zaintzeko; horregatik, ekoizpen modu bidezkoagoarekin, demokratikoagoarekin eta iraunkoragoarekin ordeztu nahi du”. Gainera, postkapitalismo hori gure egiteak esan nahi du “ekonomia ez-kapitalista bat bideragarria dela uste izatea, egungo gizaki guztientzat eta etorkizuneko belaunaldientzat ongizate maila onargarria bermatuko duena”.

Ekonomia Sozial Eraldatzailea beste prozesu ekonomiko bat sortu nahi duten erakundeek edo praktikek osatzen dute, hau da, ekoizteko, trukatzeko, finantzatzeko eta kontsumitzeko beste modu batzuk sortu nahi dituztenek. Produktzioan aurrera egin behar da “lan emantzipatuaren” ekonomiarantz; kontsumoaren ikuspegitik, etekinak lortzeko produktzioa helburu dituen kontsumismoa bultzatzen duen egungo jarduteko modua aldatu behar da. Kasu horretan, produktzioa kontsumo kontziente edota arduratsuen zerbitzura jarriko litzateke berriro. Gainera, finantzak eta finantza bitartekaritza bizitzaren zerbitzura dauden jarduera bihurtu behar dira, jendearen arazo materialak konpontzeko balio duten ondasun eta zerbitzuak sortzeko proiektuak sustatzeko eta bultzatze tresna gisa jardunez. Horrela, finantzak helburu handiago baterako tresna edo bitarteko huts bihurtzen dira, eta espekulazio hutsaren bidez etekinak metatzea helburu bakarra duen jarduera izateari uzten diote.

Europar, ESEk kooperatibismoa du antolakuntza modu nagusi. Hala ere, horrek ez du esan nahi beste batzuk baztertzeko direnik, ekimen legalak eta alegalak barne hartuz, baita banakako ekimenak ere. Era berean, kooperatibismoan praktika eraldatzaile horiek identifikatzen eta sustatzen ez dituzten sektore zabalak daudela ere jabetzen da. Beraz, kooperatibaren aldeko apustu hori praktika

³⁰ Michael Lebowitzek “langileen eta kudeaketaren arazoari” buruz dioenez, “asko dago ikasteko XX. mendean sozialismoa eraikitzeke egindako ahaleginetatik. Zentzu honetan hiru ideia iradokitzen ditu: “Bat, langileek zuzentzen ez dutenean, beste batek egiten du; bi, langileek beren gaitasunak praxiaren bidez garatzen ez dituztenean, beste batek egiten du; eta hiru, nahiz eta uste izan kapitalismoa kanporatu dugula, produktzioa ekoizle elkartuen harreman batean oinarritzen ez denean, lehenago edo geroago itzuli egiten da”.

eraldatzaileen aldeko apustu gisa ulertu behar da, eta ez per se figura juridikoaren sakralizazio gisa.

Ekonomia Sozial Eraldatzaile gisa defini daitekeena zedarritzen joateko, zenbait printzipio hartu behar dira kontuan, eta printzipio horietan oinarritzen dira ekonomia horretako erakundeak. Horretarako, interesgarria da Katalunian egindako dokumentu batean proposatutakoa kontuan hartzea³¹: ondasun komuna bilatzea eta aberastasunaren sorrera eta banaketa justua; lanak kapitalarekiko lehenetasuna izatea eta interes kolektiboak norbanakoenekiko; demokrazia ekonomikoa eta gizartea eraldatzeko borondatea; bizitzaren eta ingurumenaren kalitatea eta iraunkortasuna sustatzea; genero berdintasuna eta zaintza lanen banaketa; norberaren nortasun kulturalarekiko errespetua eta kulturartekotasuna sustatzea; lurraldean errotuta egotea eta gertuko ekonomia; merkatu sozialaren sorkuntza ekoizpen kooperatibo, aurrezki eta finantza etiko, bidezko banaketa eta merkaturatze eta kontsumo arduratsuaren arteko interkooperazio bidez; autogestioa, lan kolaboratiboa, elkar-laguntza, elkartasuna, dohaintza, elkarrekikotasuna gauzatzuz.

Azken finean, eta esandako guztiaren ondoren, ulertuko litzateke ekonomia sozial eraldatzaileak ekonomia ekimen alternatiboen multzoa biltzen duela, logika kapitalistatik at, bizitzeko eta behar ekonomikoak asetzeko modu berriak ikertzen eta lantzen dituztenak.

3.2. Lankidetzaren ekarpena ekoizpen faktore gisa: batasuna, betetzea eta banaketa

Ondasunak edota zerbitzuak ekoizten dituen edozein enpresa edo erakunde ekonomikok honako faktore hauek ditu oinarri: lan-indarra, finantzazioa, teknologia, baliabide materialak eta kudeaketa. Era berean, bi modu nagusi daude faktore horiek erakundean integratzeko: bata, mendeko moduan (kontratatzuz); bestea, proiektuaren partaide eginez. Lehenengo kasuan, faktoreen ekarpena egiten duten subjektuek interesagatik onartzen dituzte helburuak; bigarrenean, subjektuek, onartzeaz gain, helburu horiek partekatzen dituzte.

Faktore bakoitzak antolatzaile edo antolatu gisa parte har dezake. Antolatzailea da enpresa mota zehaztu eta helburu batzuen arabera antolatzen duena. Finantza faktorearen hegemonia nagusiaren pean antolaturiko enpresa kapitalistek, lan faktoreek antolatutako ekonomia sozialeko entitateen helburu desberdina izango dute. Antolaketa kategoriak bere forma berariazkoarekin ematen die antolaketari eta osatzen duten gainerako faktoreei.

³¹ Kataluniako Ekonomia Sozial eta Solidarioaren Lege zirriborroa.

Beraz, lan faktoreak antolatutako ekonomia sozialeko entitateek enpresa kapitalista konbentzionalek ez bezalako ezaugarriak dituzte. Kudeaketan, erakundeko langileen partaidetzaren bidez; ekoizpen bitarteko materialetan, jabetza kolektiboaren bidez edo beste jabetza modalitate kooperatibo batzuen bidez; lanean, lankidetzan egiten den neurrian eta lan kolektiboaren parte den neurrian; teknologian, egiten jakitea, sormena eta berritzeko gaitasuna elkarbanatua da eta taldearena da; finantzazioan, lan kolektiboaren bidez edo, taldeak duen sinesgarritasunaz baliatuz, kanpoko finantzaketaren bidez.

Luis Razetok aztertu zuen nola elkartasunak edo lankidetzak ekonomia sozialeko erakundeen lana handitzen edo hobetzen laguntzen duen. Bada solidaritatearen osagai edo dimentsio ekonomiko bat (ez etika bakarrik), eta horrek ekoizpen faktore bihurtzen du (Razetok “C faktorea” deitu zion). Autore horren arabera, “herri ekonomia eta solidarioa existitzen den unetik beretik, produktibitate txikiagoko faktoreekin lan egitea lortuz eta merkatuekiko marjinaltasun egoeran, ekonomia antolatzeko modu berezi gisa, eraginkortasun berezia duela frogatuko luke, baliabide prekarioekin funtzionatzeko eta beste forma ekonomiko batzuk bideragarriak ez diren lekuetan funtzionatzeko” (Razeto, 2001: 324).

ESE erakunde ekonomiko batean lankidetzak eta garatu beharreko zereginen kolektibizazio prozesuen bidez, faktoreek “C faktorearen” forma hartzen dute. Autogestioak eta ekoizpen lankidetzak ondorio positiboak eragiten dituzte, eta agerikoagoak dira zenbat eta handiagoa izan kolektibizazio edo autogestio maila. Ondorio onuragarri nagusiak honako hauek dira: a) lanaren gizarte banaketa eta berdintasunezkoak ez diren praktikak ekiditen du; b) elkartekideen arteko konpromiso, kohesio eta konfiantza maila handitzen du; c) ekoizpen prozesua optimizatzeke joera du³².

Esperientzia horietan, elkartekideek, eguneroko lan jardueraz gain, erabakiak hartzen dituzte, ezagutza partekatzen dute, ekoizpenerako baliabide materialak kudeatzen dituzte eta finantza kapitala ematen dute. Langile horiek proposatutako helburuak lortu dituzte, “batasuna” eta autogestioa oinarri hartuta. Horiek guztiek, gainera, emaitzetan parte hartuko dute, egindako ekarpenaren proportzioan. Lotura hori lortzeko, “banaketa” egokia egin behar da. Partaidetza zentzua sortzea, elkarrekiko sinesgarritasuna eta produkzio bideen jabetza kolektiboa lana hobetzen laguntzen duten elementuak dira. Gainera, informazioaren eta ezagutzaren erabilera partekatuak gaitasun teknologikoak hobetu eta berrikuntza bultzatzen du. “Batasuna” eta “banaketa” direla eta, taldeko kide guztiek hobe “betetzen” dituzte egin beharrak (gaitasunak hobetzen dituzte, ez lehiakortasuna).

³² Hala ere, eta aldi berean, ez dira gutxi gaitasun tekniko-profesionalei lotutako ahuleziak sortzen dituzten erakundeak, bereziki kudeaketa gaitasunari lotutakoak.

Elkartasunak eragindako ekoizpen hobekuntza horiek adierazten dute helburu eraldatzailea duen ekonomia sozialak arrazionaltasun ekonomiko desberdina sortzeko gaitasuna duela. Eta, gainera, “maniobra edo autonomia tarte” bat sustatzen dute “merkatu kapitalistaren diktadurarekiko”. Horrela, elkartasunak sortutako gaitasunek eta lan onak erakunde horiek helburu jakin batzuk lortzera hurbil ditzakete, hala nola erreprodukzio lanak barneratzea edo erabilera balioa izatea erreferentzia gisa, truke balioaren aurretik edo hau mendean hartuz.

Azken finean, Razetok proposatutako “C faktoreak” lankidetzaren printzipioaren (“batasuna”) eta “konpetente” izateko gaitasunaren (“kunplitzea”) arteko osagarritasuna adierazten du, baldin eta metaketaren ordean “banaketa” jartzen bada. Lanaren faktoreari etekin osoa atera dakioke, lan komunitateak berak arrazionaltasun ekonomikoaren determinatzaile gisa funtzionatzen duen heinean. Hala, autogestionatutako lan elkartetik sortzen diren autonomia eta elkartasun printzipioak “lehiarako abantaila” bihurtzen dira (termino erabat kapitalistetan) iraunkortasunaren eta bizitzaren erreprodukzioaren helburua lortzeko (helburu guztiz antikapitalista edo postkapitalista).

3.3. Lana, jabetza eta balioa ulertzeko beste modu bat

Ekonomia kapitalista kontzeptu giltzarriak ulertzeko modu jakin batean oinarritu da, hala nola lana, jabetza edo balioa. Alde horretatik, Ekonomia Sozial Eraldatzaileak kontzeptu hauek ulertzeko beste modu batzuek garatu beharko ditu. Horrela, norberaren konturako lan autogestionatua edo kolektiboa, jabetza kolektibo komunitarioa eta erabilera balioa erreferentzia dira ekonomia sozial eraldatzaile baten bilaketan, burujabetzarako eta tokiko garapen eraldatzaile-rako tresna izango dena. Hau da, pertsonen eta komunitateen kapitalaren aurrean erabakiak hartzeko gaitasuna emango dien ekonomia.

Lan autogestionatua

Besteren konturako lana sistema kapitalistaren zutabeetako bat da. Ekonomia Sozial Eraldatzaileak, aldiz, lan harremanak izan behar ditu ardatz, pertsonen autonomia eta erabakiak hartzeko gaitasuna areagotzeko lan eta (erre)produkzio eremuetan erabakiak hartzeko. Horrela soilik hitz egin dezakegu lanaren burujabetzaz (kapitalaren burujabetzari kontrajarriz).

Elementu eraldatzailea mendeko lanetik lan autogestionatura igarotzea da, eta bizitzaren sostengua helburutzat duten lan guztiak aintzat hartzeko pausuak ematea. Nahiz eta hauek diruz ordaindu ez. Enplegatzaile edo enpresaburu baten kontratatutako/erositako giza baliabideen edo lan indarraren ordean, elkartutako produktore askeak bultzatu eta sustatu behar dira, produkzioa eta erreprodukzioa bereizi gabe. Horrela, erreprodukzio lana dirutan ordaindutako edozein mota bezain “produktibo” gisa hartu ahal izango da.

Lan-, lur- eta diru- merkatuak funtsezkoak dira kapitalismoaren funtzionamendurako. Baina ez lana, ez lurra, ez dirua ez dira salgaiak. Hiru elementu horietako bat ere ez da salmentarako ekoitzi; beraz, erabat fikzioskoa da salgaitzat hartzea. Lana norberaren bizitzarekin batera doan jarduera ekonomikoa da, eta, bestalde, ez da salmentarako ekoitzi, eta jarduera hori ezin da bizitzaren osotasunetik kendu, ezta biltegiratu edo zirkulazioan jarri ere. Hala ere, ekonomia kapitalistarentzat funtsezkoa izan zen lan indarra merkantilizatzea, monetizatzea eta pribatizatzea, lana merkantzia huts gisa hartzea.

Emakumeen esplotazioak eginkizun nagusia izan zuen metatze kapitalistaren prozesuan, lan indarraren produktore eta erreproduktore izan diren heinean, kapitalismoaren salgaiarik garrantzitsuena. Emakumeei dirutan ordaindu gabe ko etxeko lana izan zen besteen kontura lan egiten duten menpeko langileen esplotazioa eraikitzeko oinarria (“soldataren esklabotza”), baita honen produktibitatearen sekretua ere (Federici, 2004).

Gizarte lana, hau da, beste pertsona batzuentzat egindako lana, alienaturiko gizarte lan bihurtu zen, hau da, kapitalaren produkzio eta erreproduzioan zerbitzura soilik egindako lana. Besteren kontura lan egiten duten pertsonak beren lanaren bidez beren menderakuntzaren baldintzak erreproduzitu besterik ezin dute egin. Horren aurrean, lan autogestioaren xedea da lana des-alienatzea eta pertsonak beren lan prozesua erabaki ahal izatea.

Ekonomia sozialaren barruan, pertsona kontratatuak dituzten erakundeak eta pertsona kontraturik ez duten erakundeak daude. Hainbat kooperatiba, elkarte, gizarteratze enpresa eta abar daude ekonomia sozialaren barruan besteen konturako mendeko lana ekonomia sozialaren barruan barneratua dutenak. Alde horretatik, ekonomia kapitalistatik urruntzearen adierazle bat kontraturiko pertsonarik ez egotea da: produkzio unitate horiek ez dutenean ezartzen funtzioen banaketa espezializaturik enpresaburu eta langilearen artean. Beraz, erakunde bat gehiago hurbilduko da ESEra, besteren konturako mendeko lana zenbat eta urriagoa izan, eta bertan lan egiten duten pertsonak langile autogestionario bihurtzen dituen heinean.

Ekoiizpen eta bizitza baliabideen jabetza kolektiboa

Mendekotasunik gabeko beste lan bat bilatzea erabat lotuta dago produkzio baliabideen jabetza pribatua ezabatzearekin. Lurraren pribatizazioa eta ekoiizpen bitartekoen pribatizazioa funtsezko elementuak izan ziren eta izaten jarraitzen dute metaketa kapitalistarako. Kapitalaren esentziak berak desjabetzan oinarritutako ekonomia du ardatz. Gizarte lanak produkzio lekuan sortutako balioaren desjabetza zuzena pertsona juridiko pribatuek guztion ondasunaren zati handien bereganatze eta metatzea elikatu eta mantentzen duen desjabetzen katea

elikatu eta mantentzen duen katebegia bat baino ez da (hori bai, ezinbesteko katebegia).

Beraz, gizartearen eraldaketak eskatzen du pribatua ez den ekoizpen bitartekoen jabetza eta kudeaketa modu jakin bat aukeratzea.

Ekoizpen sistema alternatibo baten alderdirik garrantzitsuena da pertsonen beren bizitza kontrolatzeko aukera ematea, eta hori ezinezkoa da jabetza pribatuko sistema baten bidez. Beraz, ondasun eta zerbitzuak ekoizteko unitate ekonomiko eraldatzaile batek ekoizpen bitartekoen eta ekoiztako ondasunen jabetza komunitarioan oinarritu behar du.

Produkzio erakundea edo komunitatea osatzen duten pertsona horiek erakundearen ekoizpen bitartekoen jabetza eta erakundearen erabaki ahalmen osoa dute. Beraz, jabetza banatzeaz gain, erabaki-ahalmena ere partekatua izango da (baita soberakinetan, erantzukizunetan eta abarretan ere.). Autogestioa eta demokrazia ekonomikoa lortzeko, “pertsona bat, boto bat” maximaz gain, beharrezkoa da bermatzea komunitateko pertsona guztiek zuzeneko eta erabateko sarbidea izango dutela autogestiorako eta haren erabilerarako behar den informazioa, gardentasunaren printzipioak oinarri hartuta.

Azken batean, Ekonomia Sozial Eraldatzaileak produkzio sistema komunitario berri bat bultzatu behar du, jabetza pribatuarekiko alternatibak bilatuko dituena. Hau baita pertsona batzuk besteak esplotatzeko sistema den kapitalismoaren funtsezko oinarria. Ondasun komunak mugatu eta baliabide kolektiboen erabilera bazterretik, erabilera partekatuko mekanismoetara igaro behar da.

Erabilera balioa

Ekonomia Sozial Eraldatzailearen proposamenek bizitza desmerkantilizatzea izan behar dute helburu. Ez pertsonak ez natura ez dira erosi, norberegianatu eta merkaturatu daitezkeen ondasunak. Erldaketa prozesu hauen bidez bizitza gauza bihurtu duten prozesu kapitalisten aurka ari da. Gaur egun, baliteke eraldaketa izatea pertsonak eta natura bera bizitzatzat hartzea.

Neoliberalismoarekin, 1970eko hamarkadatik aurrera, Estatuak arian-arian saihesten ditu publikoki hornitu beharreko hainbat arlo, hala nola etxebizitza, osasuna, hezkuntza, garraioa edo zerbitzu publikoak, kapital pilaketa pribatura irekitzeko eta truke balioa nagusitzeko helburuz. 2008ko krisiak areagotu egin zuen egoera hori, eta truke balioak gero eta eremu gehiago hartzen ditu gizarte bizitzan erabilera balioaren kaltetan. Nonahi entzuten dugun istorioa zera da: erabilera balioak sortu eta banatzeko modurik merkeena, onena eta eraginkorrena irabaziak lortzeko irrikaz dagoen enpresaburuaren animalia sena piztea dela, merkatu sisteman parte hartzera bultzatzen duen sena. Horregatik, orain arte Estatuak banatzen zituen erabilera balio asko pribatizatu eta merkantilizatu egin dira. Hala, geroz eta garrantzia handiagoa hartzen du aberatsen mesedetan

funtzionatzen duen sistema merkantilizatu baten eta merkatu bitartekaritzarik gabe pertsona guztientzako erabilera balioak sortzen eta demokratikoki hornitzen dituen sistema baten arteko aukeraketa politikoak.

Aukera horiek makro mailan eztabaidatzen diren bitartean, ekoizpen unitate ekonomikoen mikro mailan beharrezkoa da ahal den guztia egitea truke balioa (balioespen soilik monetarioa) erabilera balioaren mende egon dadin (pertsonen beharren asebetetzearen balorazio zabala); ordain dezaketenen eskaria edo nahia pertsonen beharren mende egotea, eta, horrela, merkatu kapitalista ez izatea zer, nola eta zenbat sortzen den adierazten duen adierazle bakar edo nagusia. Horrela, Ekonomia Sozial Eraldatzailearen ekoizpena ez da onura pribatura eta merkatuko truke hutsera bideratuko, baizik eta herritarren oinarrizko behar materialak asetzera eta, ahal den neurrian, haien nahiak betetzera.

Hau da, ESEk ondasunak eta zerbitzuak sortzeko erronkari aurre egin behar dio, ahal den neurrian erabilera balioaren arabera. Kapitalismoak truke balioari erantzuten dio eta erabilera balioa baztertzen du. Ondasun edo zerbitzu batek behar bat asetzeko duen gaitasuna da erabilera balioa. Alde horretatik, ESEk kontuan hartu behar du ondasun eta zerbitzuen balioak ezin daitezkeela erabat baldintzatuta egon ordaindu nahi den prezioarekin eta lor daitezkeen diru-irabaziekin, eta kontuan hartu behar du ondasun edo zerbitzuak behar bat asetzeko duen gaitasun edo ahalmena. Beraz, ESEtik produkzioa ez da mozkin pribatura bideratu behar, herritarren oinarrizko behar materialak asetzera baizik. Truke baliotik (merkatuak emana) erabilera baliora pasatu behar da, merkatuaren, truke balioaren edo ordaintzeko gaitasunaren mende egongo ez den baliaibideen eskaintzara.

Preziotik edo truke baliotik askoz harago joan behar da, jarraitu beharreko adierazle bakar gisa. ESEk aurrera egin behar du ondasunen eta zerbitzuen balorazio alternatibo batean, erabilera balioari begira, kapitalaren interesak pertsonen beharrak asetzearen mende jarritz. Luis Razetoren aburuz, hau da, “forma eta edukia emanez joatea balioari, helburu zehatzak finkatuz, enpresen barrura begira harreman ereduak egituratuz eta kanpora begira produktuak eskaintzen direnean, guztia elkartasunez bustiz. Ekonomia kapitalistan diruak, produktuen truke balioak, dena markatzen duen bezala” (Razeto, 1994: 164).

Ziurrenik, azken hau da gaur egungo ekoizpen entitate edo unitateek lortu behar duten ardatz edo elementu zailena, haien testuinguruak ez baitie uzten autonomia maila edo burujabetza handiegia izaten. Autonomia maila, burujabetza edo maniobra marjina hori, kasu askotan, erakundeak ondasunak edota zerbitzuak sortzeko duen gaitasunaren araberakoa izango da, baita gizarte merkatuen lankidetzeta edo garapen mailaren araberakoa ere.

3.4. ESE proiektu baten helburuak eta irizpideak: proposamen bat

Ekonomia sozialeko proiektu baten helburuak, Estatuaren ikuspegitik, honako hauek dira³³: lanaren burujabetza; ekimen kolektiboa; lurraldea eta eraldaketa; bizitza iraunkorra; eta iraunkortasun ekonomikoa. Helburu bakoitzerako irizpide batzuk ezar daitezke (eta horietatik abiatuta adierazle sistema bat³⁴). Lehenek helburuak lortzeko garatu behar dena adierazten dute, hau da, ekonomia sozialeko proiektu batek helburuak betetzen direnean sortzen dituen emaitzak dira. Bigarrena irizpidea betetzen den neurtzeko eta ebaluatzeko balio duen aldagai bat bezala ulertzen da.

³³ Iturria: “ESE iparrorratza. Ekintzailtza sozial kooperatiborako adierazle sistema baten proposamena”. KOOPFABRIKAKO IKERKETA TALDEA: Amaia Alvear, Mirene Begiristain, EnekoitzEtxezarreta, Jon Morandeira. 2019ko uztaila.

³⁴ 2. Eranskina.

ESE proiektu baten helburuak eta irizpideak:

Helburuak		Irizpideak
Lanaren burujabetza		Lanaren kontzeptua Talde lana Lan autogestionatua/autoprestakuntza Parte-hartze integrala
Ekimen kolektiboa		Gardentasuna Bidezko banaketa Berdintasuna
Lurraldea eta eraldaketa		Proiektuaren izaera politikoa Lankidetzeta eta izaera banatua Sozializazioa eta herritartasuna Tokiko kultura Behar sozialak eta ekimena
Bizitza iraunkorra	Oreka ekologikoa	Sorkuntza iraunkorra Hondakinen kudeaketa Energia-kontsumoa Jarrera ekologikoa
	Bizitza jartzea erdigunean	Berdintasuna lanean eta erabakietan Rolen banaketa eta lana Denboraren kudeaketa Egitura demokratiko eta integratzaileak Emozioen eta gatazken kudeaketa Jarrera feminista Bizigarritasuna
Iraunkortasun ekonomikoa		Egonkortasun ekonomikoa Proiektuaren erresilientzia eta dibertsifikazioa Finantzaketaren kudeaketa etikoa Barne berrikuntza Eremu desmerkantilizatua Bidezko harremanak

Iturria: Alvear, Amaia, Mirene Begiristain, Enekoitz Etxezarreta, Jon Morandeira. 2019.

Lanaren burujabetza

Lanaren burujabetza da pertsona guztiek lan duina izateko duten eskubidea bermatzea, talde lanean eta balio eraldatzaileetan oinarrituta, ekoizpen baliabideen jabetza kolektiboko formulen eta ekoizpen harreman ez-kapitalisten bidez. Ekoizpen harreman horiek erabaki prozesu demokratikoetan eta banaketa sistema justuetan oinarritu behar dute, eta ingurunearen eta bizitzaren egungo eta etorkizuneko iraunkortasunarekin bateragarri egin.

Ekonomia sozialeko proiektu batek irizpide edo emaitza hauek sortzen ditu lanaren burujabetzaren helburua betetzen denean:

- a) **Lanaren kontzeptua.** Lana pertsona guztiek ekonomian eta komunitatean parte hartzeko tresna gisa ulertzea. Lanaren bidez, herritarren beharrak asetzeko balioko duten ondasun eta zerbitzuen ekoizpena bideratzen da, pertsona guztien gaitasunak garatuz. Era berean, lan egiteko era anitzak kontuan hartzen dira, ordaindutako lanez gain, ordaindu gabeko zaintzako lanen eta lan boluntarioen arteko oreka eta onarpena ahalbidetuz.
- b) **Talde lana.** “Kolektiboa” bi mailatan gertatzen da: barne mailan, talde proiektuetan eta enpresa egituraketan oinarrituta, kolektibitatearen kontzientzia hartzeko; eta kanporantz, tokiko esparruan dauden beste gizarte eragile batzuekin integratuta.
- c) **Autogestionatutako/autoprestakuntzako lana.** Atxikitze asketik sortzen den eta autonomia sortzen duen proiektuaren eraketa autonomoa. Pertsonen erabakian oinarritutako erakundea da, autoerregulazio prozesuak integratzen dituena, autoantolakuntzatik abiatzen dena, autogestioa eskatzen duena eta autogobernu pertsonala eta kolektiboa gidatzen duena. Beste erakunde edo gobernu batzuekin akordioak sinatzen badira, edo finantzazioa kanpoko iturrietatik badator, jarduera horiek erakundearen kontrol demokratikoa bermatzen duten baldintzetan eginen dira.
- d) **Parte-hartze integrala.** Kudeaketan, emaitzetan eta jabetzan parte-hartze demokratikoa ahalbidetu behar da. Gainera, interesgarria da parte-hartzeko izaera zabaltzea erabiltzaileei eta bezeroei, edo, are gehiago, erakundearen interesa duten eragileei.

Ekimen kolektiboa

Kolektiboa parte-hartzaileen artean erabakiak hartzeko egitura demokratikoen eta elkartasun mekanismoen bidez gauzatzen da. Pertsonak, lana eta gizarte helburuak kapitalaren aurretik jartzen dira, kudeaketa gardena, demokratikoa eta parte-hartzailea eginez eta mozkinen (ekonomikoak eta ez-ekonomikoak) bidezko banaketa ezarritik.

Ekonomia sozialeko proiektu batek, ekimen kolektiboaren helburua betetzen denean, irizpide edo emaitza hauek sortzen ditu:

- a) **Gardentasuna.** Proiektuko kideek eskura dituzte, erabat eta zuzenean, autogestiorako behar diren informazioa, ezagutza, kudeaketa datuak, baliabideak eta horien erabilera.

- b) **Bidezko banaketa.** Jarduerak sortutako emaitza ekonomiko eta ez-ekonomikoen banaketa proiektuaren parte den pertsona bakoitzak egindako lan ekarpenaren arabera izango da, edo, hala badagokio, zapalkuntzak gainditu eta emaitzak demokratikoki banatzeko erakundeak duen helburu sozialaren baitakoa.
- c) **Berdintasuna.** Erakundeko jardueren protagonista diren pertsona guztien interesak modu orekatuan asetzea. Gainera, beharrezkoa da pertsona guztien duintasuna bermatzea eta menderatze harremanak saihestea. Aukera eta eskubide berberak eta pertsonen eta kolektiboen arteko aniztasuna elkarri aitortzea da kontua.

Lurraldea eta gizarte eraldaketa

Proiektuak tokiko eta komunitatearen garapen iraunkorra bultzatzeko eragile izan behar du. Hau da, ingurunearekiko konpromisoa izan behar da, ESE paradigmaren barruan beharrezkoak diren gizarte aldaketak bultzatzeko.

Helburu hori betetzen denean, ekonomia sozialeko proiektu batek irizpide edo emaitza hauek sortzen ditu:

- a) **Proiektuaren izaera politikoa.** Proiektuak eragin politikoa bilatu behar du, eztabaida sozioekonomikoetan eragile aktibo gisa parte hartuz eta burujabetza eta eraldaketa sozialaren helburuetan eraginez.
- b) **Lankidetzeta eta izaera anitza.** Elkarrekiko laguntza eta mutualismoa artikulatzea da kontua, maila anitzeko sare kooperatiboak indartuz. Lankidetzeta hori elkartasunerako tresna partekatuak, sare kooperatiboak eta abar sortuz gerta liteke. Lankidetzak helburu ekonomikoa izan dezake (merkataritza harremanak sendotzea), edo dimentsio politikoagoa hartu eta gizarte eraldatzeko mugimendu bihur daiteke (ordezkaritza eta presio egiturak sortuz).
- c) **Sozializazioa eta herritartasuna.** Proiektuak sozializazio funtzio bat izan dezake, bai ESEz herritarrek duten pertzepzioaz, bai egiten duen eskaintzaz. Garrantzitsua da arreta berezia jartzea gizarteratze lan horretan, hezkuntza kooperatiboaren esparruan, hezkuntza eta balio kooperatiboaren transmisioa sustatuz herri hezkuntzaren bidez.
- d) **Tokiko kultura.** Tokiko kulturaren aberastasuna eta aniztasuna zaintzeko eta kultur ondasunak sortzeko baliagarri izatea. Tokiko kultura lurraldearen ikuspegi sistemikoan oinarritzen da, eta batez ere hurbileko harremanetan gauzatzen da.
- e) **Gizarte premiak eta ekimena.** Herritarren beharrak asetzea edo haiei erantzutea, bide berritzaileak sortuz, beste eragile batzuekin elkarlanean arituz gizarte arazoak konpontzeko eta gizarte harremanak aldatzeko, he-

rritarren bizi kalitatea eta bizi baldintzak hobetzeko. Gainera, ekimena erreferentzia gisa erabil daiteke eta ESEren ikusgarritasuna hobetu, tokiko beste proiektu batzuk garatzeko, sektorearen, lurraldearen eta abarren dinamizatzailerako.

Bizitza iraunkorra: oreka ekologikoa eta bizitza erdigunean

Helburu horrek bi elementu edo helburu ditu: oreka ekologikoa eta bizitza erdigunean jartzea.

Oreka ekologikoaren helburua da ekintza ekonomikoa giza sisteman eta biosferan integratzea (ekonomia ekologikoaren oinarrietan). ESE proiektu orok erroka ekosozialarekin bat egin behar du eta bere jardueran energia eta materialen erabilera eta hondakinen emisioa murriztu. Hala, metabolismo sozioekonomikoaren aldaketan eragingo du, aldaketa hori funtsezkoa baita trantsizio ekosozialerako.

Helburu hori betetzen denean, ekonomia sozialeko proiektu batek irizpide edo emaitza hauek sortzen ditu:

- a) **Sorkuntza iraunkorra.** Jardueraren ondoriozko ondasunek eta zerbitzuek ahalik eta irizpide ekologikoenak eta ezagunenak bete behar dituzte.
- b) **Hondakinen kudeaketa.** Ekoizpen prozesuan euskarri berrerabilgarriak eta birziklagarriak erabiltzeko prozesuak planifikatzea, eta horien erabilera, murrizketa maila eta sortutako hondakinen/soberakinen berrerabiltze edota birziklatze maila neurtzea.
- c) **Energia kontsumoa.** Energia kontsumo arduratsua egitea ekoizpen prozesu osoan, energia berriztagarriak eta iraunkorrak erabiliz beti. Erregai fosilen kontsumoa murrizteko edo ezabatze bideak aztertzea eta planifikatzea, prozesu moduan ulertuta.
- d) **Jarrera ekologikoa.** Taldeak nahiz gizabanako bakoitzak antolakundearen jarrera eta portaera ekologikoari buruzko behaketa aktiboa egitea, behar diren tresnak eta baliabideak ezarriz.

Bizitza erdigunean jartzeak berekin dakar erakundea bera, haren funtzioak eta lan guztien denborak modu demokratikoan eta integratzailean definitzea eta antolatzea. Bizitzari eusteko funtsezkoak diren ekoizpen eta lan erreproduktiboak (banakakoak, taldekoak eta komunitarioak) ezagutzea, balioestea eta bermatzea. Horren bidez, boterearen eta lidergoaren adierazpenaren eraldaketan eragin nahi da, eredu ez-patriarkalak garatuz, adieraziz eta azalduz.

Helburu hori betetzen denean, ekonomia sozialeko proiektu batek irizpide edo emaitza hauek sortzen ditu:

- a) **Berdintasuna lanean eta erabakietan.** Emakumeen parte-hartzea eta erabakitze gaitasuna proiektuaren lanetan eta kantitatean islatzen dira. Horretarako, emakumearen rol tradizionala eta gaur egungoa hartuko dira kontuan.
- b) **Rolak eta lana banatzea.** Ikus daitezkeen eta ikusezin diren lanak/rolak definitzea, haien banaketa eta balizko dikotomia eta hierarkizazio-mailak kontuan hartuta, proiektuko kide guztien erantzukizuna baitira.
- c) **Denboraren kudeaketa.** Erabaki eta funtzionamendu arloetako ekoizpen, erreproduzio eta komunitate lanetarako behar diren denborak neurtzea/kontuan hartzea.
- d) **Egitura demokratikoak eta inklusiboak (barne eta kanpokora begira).** Pertsona desberdinek parte hartzeko duten gaitasuna eta boterea berdintzeko eta harreman horizontalak eraikitze baliabideak erakundearen barrurantz nahiz erakundetik kanporantz landu dituen proiektua izatea.
- e) **Emozioak eta gatazkak kudeatzea.** Proiektuaren garapenean emozioak eta gatazken kudeaketa ikuspegi positibotik lantzea, lehiakortasun eta indarkeriatik baino, gaiak negoziatuz eta akordiotik landuz, horretarako behar diren baliabideak eta gaitasunak kontuan hartuz.
- f) **Jarrera feminista.** Erakundea agenda feministarekin eta emakumeen eskubideekin bat etortzeko beharrezko tresnak eta baliabideak ezartzea. Bizitzari laguntzen dioten jarduerak bultzatzea.
- g) **Bizigarritasuna.** Ekintzaitza proiektuak “ondo bizitzeko” aukera ematen du. Alde batetik, baliabide materialak asez, kontuan izanik egiten dizkigun ekarpenak ez direla dirutan bakarrik neurtzen. Eta bestetik, proiektuak gure bizitzarekin bateragarriak izateko beharrezkoak diren beste eremu batzuk kontuan hartuz (motibazioak, harremanak, zaintzak...).

Iraunkortasun ekonomikoa

Bideragarritasun ekonomikoa bilatu behar da. Batetik, jarduera elkarrekin antolatze politikak bat ezarri, hau da, erabakiguneak sortuz, jardueran eragina duten eragile guztiak (langileak, hornitzaileak, bezeroak/erabiltzaileak, finantza erakundeak, etab. integratzeko). Eta bestetik, autonomia eta bideragarritasun finantzarioa bermatuko dituen aniztasun ekonomikoa landuz, hau da, hainbat jatorritako baliabideak eta gaitasunak mobilizatu eta eskuratzeko gaitasuna garatuz (merkatu kapitalista, ez-kapitalista –gehienbat publikoa– eta ez monetarioak edo elkarrekikotasuna). Betiere, proiektuaren beste dimentsioekiko oreka bilatuz.

Helburu hori betetzen denean, ekonomia sozialeko proiektu batek irizpide edo emaitza hauek sortzen ditu:

- a) **Egonkortasun ekonomikoa.** Ekintzailetasun proiektuak etengabe egiten du aldagai ekonomikoen jarraipena, sortutako balioak (ekonomikoak eta ez-ekonomikoak) neurtuz eta proiektuaren iraupen ekonomikoa eta bertan duen kokapen estrategikoa eta operatiboa balioetsiz.
- b) **Proiektuaren erresilientzia eta dibertsifikazioa.** Jarduera desberdina izatea, enpresa tradizionalak baino dibertsifikatuagoak. Hala, merkatu aldaketei eta kide bakoitzaren motibazioei gehiago eusteko bitartekoak jartzen dira.
- c) **Finantzazioaren kudeaketa etikoa.** Errentagarriak izatea (bideragarritasun ekonomikoa), baina baita finantza bideragarritasuna bermatzea ere, finantziario etikoa aprobeztatuz.
- d) **Barne berrikuntza.** Ekintzailletza proiektuen portaera berritzailea, ausart eta proaktiboa, ESE ikuspegi ekintzailletik, proiektuaren erabakietan duten eragina eta iraunkortasuna jasoz. Horrekin, ideia berriak, esperimentazioa eta prozesu-proiektuen sorkuntza maila jaso nahi ditugu, eta, ondorioz, egoera berriei nola aurre egiten dieten, dagozkien arriskuak beren gain hartuz. Horretarako, rol desberdineko kideen parte-hartzea ahalbidetu eta sustatuko da.
- e) **Desmerkantilizatutako espazioa.** Ekintzailletza proiektuen ikuspegi merkantilista gainditzea, lana, dirua, harremanak, natura... merkatu logikatik atera eta autonomia eta erresilientzia bide gisa hartuz.
- f) **Harreman parekideak.** Lan/aktibitate harremanak zaintzea, ekonomia aldetik ere bidezko harremanak landuz, desegiten gaituzten esplotaziozko harreman ekonomikoa ekidinez.

5.

SINDIKALISMOA, EKONOMIA SOZIAL ERALDATZAILEAREN BULTZADA ETA KRISIAN DAUDEN ENPRESAK

1. LANA ETA SINDIKALISMOA: ALDERDI KONTZEPTUALAK

1.1. Bestelako lan bat, bestelako langile mota bat, bestelako sindikatu bat

Zer da lana? Zer da langile klasea gaur? XXI. mendean, nolakoa da sindikatu eraldatzaile eta berritua? Galdera horietatik abiatuta, ideia, kontzeptu eta gogoeta batzuk planteatuko ditugu, egungo euskal sindikalismoa hobetzen laguntzeko.

Hasiera batean, sindikatua honela defini daiteke: langile klasea osatzen duten pertsonen, “lan egiten duen” pertsona ororen, bizitza babestea eta hobetzea helburu duen erakundea. Langile klasea bere lanetik bizi den pertsona taldea izango litzateke, eta ez kapitalaren errentei edo jabetzei esker bizi dena. Lana, berriz, honela defini daiteke: bizitza mantentzeko eta aberasteko balio duen jarduera oro; esfortzua eskatzen duen eta beste pertsona batzuen beharrak asetzea helburu duen edozein jarduera fisiko edo psikiko³⁵. Definizio horren arabera, besteren konturako lana edo mendeko soldatapeko lana enplegu dei daitekeen lan mota bat da, baina ez da lan mota bakarra.

Lanaren eta langile klasearen arabera, sindikalismoa bi tipologia handitan sailka daiteke. Alde batetik, sindikalismo klasikoa edo konbentzionala, langile klasea babesten duena, hau da, besteren kontura soldatapeko lana egiten duten pertsona guztiak babesten dituena. Hala, langile klasea soldata erlazioa duten pertsonen multzotzat hartzen da, eta ustiapenaren bidez onura edo gainbalioa lortzen duen patroï/enpresaburu batek kontratatzen du. Sindikalismo horretan ez litzateke inolako lanik onartuko besteren konturako soldatapeko lana ez bada.

Bestalde, sindikalismo eraldatzailetzat har daiteke lanaren nozioa edo kontzeptua aldatzeko eta zabaltzeko beharra bere gain hartzen duena, besteren konturako soldatapekoaren sinonimo gisa, erreprodukzio edo zaintza lana eta lan autogestionarioa (norberaren konturako soldatapeko kolektiboa) barne hartze-

³⁵ Kasu batzuetan, lan kontzeptu horrek baztertu egiten du bizitza suntsitzen edo pobretzen duten ondasunak eta zerbitzuak sortzen dituzten jarduerak (armamentu industria, adibidez).

ko beharra bere gain hartzen duena. Sindikalismo hori arestian azaldutako lanaren definizio zabalak gidatzen du, hau da, bizitza mantentzeko eta aberasteko lan erabilgarri orok; zuzeneko enpresa irabazien (gainbalioa) edo lan indarraren truke ematen dituzten soldaten ikuspegi soila gaindituz.

Azken batean, eztabaida hau planteatzen dugu: sindikalismo eraldatzailetzat hartzea lana enplegutik harago doan zerbeit bezala hartzen duena. Hau da, bizitzari eusteko erabilgarriak diren jarduera edo lan multzoa, etekinak lortzeko eta kapitala metatzeko balio izateaz harago. Hartara, sindikalismo eraldatzailea (besteren konturako) mendeko kapital-lana gatazkatik harago joango da, eta hobe erreparatuko dio kapital-bizitza gatazkari.

1.2. Lanaren kontzeptua berriz aztertzea

Lanaren nozioa ez da kategoría antropologikoa, ezta giza izaeran modu aldaezinean gertatzen den zerbeit. Orain dela bi mende baino gehixeko arte ez zen finkatu terminoaren gaur egungo nozioa, sistema ekonomikoaren ideia modernoaren beste kategoría batzuekin batera. Beraz, kategoría guztiz historikoa da (Naredo, 2001).

Gutxi gorabehera XVI. mendera arte, lana ez zen pertsona menpeko behar zuen balio goren bihurtu. Ondoren, kapitalismo industrialaren jatorrian, lan balioren teoriak eragin nabarmena izango du zenbait autorek “lanaren ideologia” deitzen diotenaren hedapenean, hau da, lana pertsonen bizitzari zentzua ematen dion funtsezko elementu gisa identifikatzea eta, gainera, lana baliabideak banatzeko funtsezko mekanismo gisa eratzea.

Mendeko soldatapeko lana ardatz izango zuen ordena ekonomiko kapitalista berria ezartzea ez zen ez berehalakoa ez baketsua izan ere. Langileek ez zuten arazorik gabe irentsi eskulan bihurtzea ekarri zuten diziplina, kontrola edo mendekotasuna. Milaka pertsona hil zituzten Europako herrialdeetan eta kolonietan, eta emakume asko eta asko bortxatu eta hil zituzten “sorgin-ehizan”, mendeko lanaren diziplina ezartzeko beharrezkoa baitzen hori (Federici, S., 2004).

Prozesu horren amaieran, ekonomia konbentzional prokapitalistak lantzat hartu zituen soilik txanpon ordain bat lortzeko egiten diren jarduerak, ez, ordea, lana bera egitea hutsa. Soldata baten truke beste pertsona baten mende lan egitea ezarri zen mugarri lantzat jotzen ziren jardueren eta izendapen horretan sartzen ez direnen artean. Lan banaketa bezain garrantzitsua izan zen lana merkantzia bihurtzea eta lan merkatua sortzea, lan indarraren eta soldataren arteko trukea gertatzen den ekoizpena eta banaketa antolatzeke leku gisa. Beraz, ekonomia kapitalistak lanaren kontzeptua beste inoren konturako enplegura edo soldatapeko lanera murriztu zuen, eta, beraz, lan “produktibo” bakarra dago, soldatapeko mendeko lana, kapitala metatzeko zuzenean balio duena.

Hala ere, badira lana besteren konturako soldatapeko jarduera baino zerbait zabalagoa dela uste duten proposamenak. Alde horretatik, lana honela defini daiteke: giza beharrei erantzuteko ondasunak eta zerbitzuak sortzea helburu duten ahalegin fisikoa edo psikikoa behar duten jarduerak egitea (Ramos, 2004). Beste autore batzuen arabera, jarduera bera buruzetik kanpo onura sortu eta beste batzuek disfruta dezaketen jarduera da (Raventós, 1999; Van Parijs, 1996). Kasu horietan guztietan, lana giza esfortzua bideratzea da, pertsonen beharrak asetzera bideratutako lanak egiteko, ondasunak edo zerbitzuak sortuz, betiere gizarte harremanen batean oinarrituta. Horrela, lana soldatapeko lan soila edo norberaren kontura monetarizatutako merkataritza jarduera baino zerbait gehiago da³⁶.

Bestalde, enplegutzat hartuko da soldata baten truke kontratatzen den pertsonaren edo enpresaren beharrak asetzeko balio duen lan mota. Beraz, lan guztiak ez dira enplegua. Horrela, borondatezko lana edo etxekoa, lana da, baina ez enplegua. Beraz, pertsonak gogobetetzen laguntzen duten giza jarduera guztiek ez dute ordainsaririk jasotzen lan merkatuan, eta ordainsari hau da, hain zuzen ere, besteren konturako soldatapeko lanaz edo enpleguaz hitz egiteko aurrebal-dintza.

Hala, etxeko lana edo erreprodukzio lana etxean egiten dena da, besteen eta norberaren beharrak asetzeko. Margaret Reidek (1934) egin zuen etxeko ekoizpenaren definizio zaharrena. Haren arabera, “familiako kideek egiten dituzten eta familiako kideentzat egiten diren ordaindu gabeko jarduerak, merkataritza produktuekin ordezkatu daitezkeen jarduerak edo ordaindutako zerbitzuak barne hartzen ditu, baldin eta diru-sarrerak, merkatuaren egoera eta lehentasunak direla-eta zerbitzuak familiatik kanpoko pertsona baten esku utz badaitezke”. Etxeko lanaren erreprodukzio alderdia azpimarratzen da “gaur egungo, etorkizuneko eta iraganeko lan indarraren erreprodukzio biologikoa, soziala eta ideologikoa bermatzera bideratutako lana baita, eta, adiera zabalagoan, pertsonen erreprodukzioa aipatutako dimentsio hirukoitzean bermatzera bideratutakoa” (Carrasquer, 1998).

Nahiz eta zaintzen arloa izan soldatapeko lana egon ahal izateko aldez aurreko baldintza, ekonomia kapitalistak lan horiei balioa kendu die. Lan indarra sortzeko behar diren lanak, kapitalismoko salgaririk garrantzitsuenak, ez dira kontabilizatzen, ez dira balioesten, ez dira ia kontuan hartzen. Gainera, giza be-

³⁶ David Harveyren hitzetan, “lana norberaren bizitzari laguntzen dion jarduera ekonomikoa da”. Beraz, kapitalismoan lana esaten zaiona lan mota bat baino ez da, soldatapeko lana, enplegua, besteren kontura egindakoa eta ordaindua. María Ángeles Duráñen hitzetan: “Lana eta enplegua ez dira gauza bera. Lanaren kontzeptuan jarduera sorta zabala sartzen da, eta enplegua horietako bat baino ez da.[...] Lanaren eta enpleguaren arteko muga zedarritzea ez da hizkuntza kontua, gai politikoa da batez ere, langilearen estatutua eskubide eta betebeharrak sozial eta ekonomiko garrantzitsuenetako batzuekin lotuta dagoelako” (Durán, 2012).

harrak asetzearen eta onura ekonomikoa sortzearen arteko gatazkaren alderik ahulena da eta talka areagotzearen ondorioak bereziki pairatzen ari da. Eredu hori emakumeen menderatze, ustiapen eta baztertzeko sozialean, kulturean eta fisikoan oinarritu da. Lan erreproduktiboa balioetsi, bistaratu eta, batez ere, gizonen eta emakumeen artean berdintasunez banatu behar da.

Hirugarren lana borondatezko lana da. Borondatezko lantzat har daiteke norberaren denbora besteei eskainitako jardueretan ematea, ordainsaririk gabe eta etxeko lanaren parte ez diren jardueretan. Hainbat eremu hartzen ditu, hala nola gizarte zerbitzuak, osasun laguntza, hezkuntza, elkartasuna, etab. Funtsean, salmentarako edo merkaturako ez diren zerbitzuetan oinarritzen da.

Azken batean, lan oro ez da enplegua; giza beharrak asetzen laguntzen duten giza jarduera guztiek ez dute ordainsaririk jasotzen lan merkatuan, soldatapeko lanaz, okupazioaz edo enpleguaz hitz egin ahal izateko aurrebaldintza den ordainsaria.

Pixka bat gehiago sakonduz, beste lan mota bat proposa daiteke, honako aldagai hauek kontuan hartuta: hura gidatzen duten printzipio arautzaileak; produktua eskuratzen duten eragileak; ekoizpen bitartekoen jabeak; antolamendu erabakiak hartzen dituzten eragileak. Horrela, lan mota hauek lortzen dira:

1. **Besteren konturako soldatapekoa.** Enplegatzailearen arabera, bi mota nagusitan bana daitezke: a) enpresa kapitalista; b) Estatuko enpresa edo administrazio publikoa.
2. **Autoenplegua.** Norberaren kontura ordaindutako lana. Bi eratakoak izan daitezke: a) autonomoa edo banakako ekimena; b) langile autogestionarioa edo ekonomia sozialeko edo ekimen kolektiboko erakundeko bazkidea.
3. **Erreprodukzioa edo zaintzak.** Diru bidez ordaindu gabeko lana.
4. **Borondatezkoa.** Diru bidez ordaindu gabeko lana.

Lan egiteko modu desberdinen elementu bereizgarriak

	Dirutan ordaindua				Dirutan ordaindu gabea	
	Soldatapekoa		Autoenplegua		Zaintza	Boluntarioa
	Enpresa kapitalista	Adm. publikoa	Banaka-koa	Kolektiboa		
Printzipio arautzaileak	-Merkatua -Norberaren interesa	-Merkatua / Zerbitzu publikoa	-Merkatua -Norberaren interesa	-Merkatua -Interes kolektiboa -Elkartasun	-Familia -Elkarreki-kotasuna	-Familia -Elkarreki-kotasuna
Produktua- ren jabetzea	Enpresa	Egoera	Pertsona Langilea	Pertsona Langilea	-Familia -Komunitatea	-Komunitatea
Prod. bitartekoen jabetza	Enpresa	Egoera	Pertsona Langilea	Langile taldea	Familia	-Irabazi asmo gabeko erakundeak
Lanaren antolaketa erabakia	Enpresa	Ordezkeri politikoa	Pertsona Langilea	Langileen batzarra	Familia	Definitu gabe

Iturria: Bayuls Llopis, J. eta Cano Cano, E. -tik abiatuta egina. (2001): "El análisis de la realidad laboral desde la Economía".

1.3. Beste kontzeptu "neutral" batzuk berriz aztertzea

Gizarte kapitalista batean sortutako aberastasunaren banaketa gizarte horretan dagoen enpleguaren kantitatearen eta kalitatearen mende dago nabarmen. Langabezia maila handitzeak edo kalitate txikiko enplegu kopurua handitzeak esan nahi du taldean sortutako aberastasun eta errenta kopuru txikiagoa geratzen dela langile klaseen esku. Langabezia eta prekaritatea klase nagusien edo pribilegiatuen aldeko aberastasun birbanaketa modu bat dira. Beraz, lan kontzeptua beraztertzea garrantzitsua den bezala, gauza bera egin behar da "lan merkatuko" azterketetan erabiltzen diren kontzeptuekin, lana salgaitzat hartzen duten eta lurralde jakin batean enpleguari dagokionez bizi den populazioaren ezaugarriak eta enpleguaren kalitatea aztertzen saiatzen diren kontzeptuekin.

Hala, "biztanleria aktiboa" deitu ohi zaie ordainsari edo soldata baten truke ondasun eta zerbitzu ekonomikoak ordainsari edo soldata baten truke ekoizteko eskulana eskaintzen duten 16 urteko edo gehiagoko pertsonen. Nahiz eta pentsamendu ekonomiko prokapitalistatik "aktibo" izena erabili, egokiagoa da "lan indarra eskaintzen duen biztanleria" deitzea. Biztanleria aktiboa merkatuko lan indarra eskaintzen duten pertsonen bakarrik deituz gero, soldatapekoak ez diren

gainerako lanei ospea kentzen zaie, etxeko lanak edo lan boluntarioak egiten dituzten pertsonak “ez-aktibotzat” hartuz. Horrela, enpresaburu bati eskaintzen zaizkion pertsonak baino ez dira aktiboak, eta ez beste modu batean lan egiten dutenak eta beharrak asetzen dituztenak.

Bestalde, “biztanleria okupatua” esaten zaio 16 urteko edo gehiago izan eta lana duten pertsonen multzoari. Pertsona asko daude beste pertsona batzuen beharrak asetzen dituzten jarduera edo zereginak egiten dituztenak baina enplegurik ez dutenak. Intentzio osoz biztanleria okupatua esan ohi zaiona, berez, “enplegatutako biztanleria” da.

Azkenik, “langabezian dagoen biztanleria” esaten zaio enplegurik ez duten, enplegarri diren eta enplegu bila dabiltzan 16 urteko edo gehiagoko pertsonen multzoari. Termino horrekin, enplegua ez den lan mota bat egiten duen pertsona oro baztertzen da. Beraz, egokiagoa da “enplegu gabeak” deitzea. Hau da, ekonomia kapitalistak langabeak eta enplegu gabeak nahasten ditu. Adiera zorrotzean, “langabe” gehienak errentadunak dira, ordea: haiek edo haien senideek metatutako kapitaletik bizi dira; finantza merkatuetako eragiketa espekulatiboetatik; lokalen edota lurraren errenta edo alokairuetatik (askotan oinordetzan jasoak); landa jabetzetatik eratorritako diru laguntzetatik; eta abar. “Langabe” horietako gehienek beste batzuk kontrata ditzakete zaintza eta etxeko lanak egiteko. Azken finean, benetan langabezian dauden pertsonak kapitalaren errentetatik (higigarriak edo higiezinak) datozen baliabide handiak dituztenak dira, eta ez dute ia inolako jarduera ekonomikorik egin behar, beste batzuek egiten baitizkiete. Aldiz, ekonomia kapitalistan langabetzat hartzen dira, adibidez, benetan lanik egin gabe errentari direnen etxeak garbitzen dituztenak gizarte segurantzaren alta eman gabe eta ezkutuko ekonomian dihardutenak. Pertsona horiek enplegurik ez dutela esan daiteke, baina ez langabeak direnik. Edozein direlarik ere egunero sartzen dituzten orduak eta edozein asetzen dituzten beharrak, pertsona horiei “langabetu” edo “biztanleria pasibo” deituko zaie ez direlako etekinak sortzen dituen ekoizpen prozesuko giza baliabideak. Aldiz, ia ahaleginik egin gabe errentak kobratzen dituztenak inoiz ez dira pasibotzat edo lanik egiten ez duten pertsonatzat hartuko, izan ere, egungo sistema ekonomikoan kapitala izateak beste edozein ezaugarri edo eskakizunetik salbuesten du.

2. SINDIKATUAK ETA EKONOMIA SOZIALA: ELKARREKIKO ZUHURTZIATIK ELKAR LAGUNTZERA

2.1. *Sarrera*

Sindikatuaren eta ekonomia soziala kooperatiboaren arteko harremana langile mugimenduaren historia bera bezain luzea da. European sortu ziren lehen langile elkarteek sindikatuen baino kooperatiben antz handiagoa zuten. Helburuak ko-

munak ziren, hau da, segurtasun eta demokrazia ekonomikoa bilatzea. Historian zehar, erakunde sindikal askok eman diete zerbitzua bere kideei kooperatiben eta mutuen bidez. Baina, pixkanaka, erakunde horiek bereiziz eta antolatuz joan ziren, gizarte funtzio espezializatueta jarduteko. Une batetik aurrera, sindikalismoak kooperatibismoa babesteko eta sustatzeko interesa puntualagoa izan da, normalean, krisi egoerei eta enpleguei eusteko beharrari erantzuteko.

Nazioarteko Aliantza Kooperatibotik (ACI), langile-klase ikuspegiaren osagaia eta kooperatibek gizarte kapitalistaren alternatiba ekonomiko gisa duten eginkizunari buruzko eztabaida nahiko baztertuak daude. Hala, kooperatibismoaren eta ekonomia sozial eraldatzailearen arteko harremana, edo kooperatibismoaren eta langile mugimenduaren artekoa, oso baztertua geratzen da. Hein handi batean, egoera horren arrazoa da, gaur egungo kooperatiba mugimendua ia kontraesanik gabe integratuta dagoela ekonomia kapitalistan. Langile klaseetako borrokekin zuen harremana urrun geratu zen denboran, eta gaur egungo kooperatiba gehienak soldatapeko langileen enplegatzaileak dira (Ruggeri, 2020).

Hala ere, ekonomia kapitalistak pertsonen bizitza hobetzeko planteatzen dituen zailtasunak direla eta, lankidetzaz esparruak eta eredu hibridoak irekitzen ari dira sindikatuen eta ekonomia sozialeko erakundearen eta enpresen artean munduko hainbat ekonomiatan. Sindikatuek eta ekonomia sozialak edo, zehatzago, lan elkartuko kooperatibak lan munduaren mugimendu zabalago baten zati osagarriak direla kontuan hartuta, helburu komunak landuko eta lortuko dituen mugimendu bateratu bat eraikitzeke arrakasta aukerak areagotu egiten dira. Sindikatuen eta ekonomia sozialeko sare edo mugimenduaren arteko akordioak, azken hau sustatu eta indartzeko, bi elementu nagusitan oinarritzen dira. Alde batetik, mota horretako ekoizpeneko unitate ekonomikoak sortzea erraztuko duten era guztietako tresnak ezartzea bultzatzeko akordioak egitea. Bestalde, lankidetzaz espazioen sustapena Estatuak edota administrazio publikoek sustapen planak edo politikak abian jar ditzaten, baita haiei eragiten dieten lege eta erregulazioetan aldaketak egin ditzaten ere. Edo, zehatzago esanda, krisian dauden enpresen langile berreskurapena ahalbidetzeko arauak ezar daitezzen, krisian dauden enpresak ekonomia sozialeko erakunde bihurtzeko.

2.2. “Elkarrekiko zuhurtziaren” arrazoiak

Sindikatuen eta ekonomia sozialaren helburu partekatuek harreman konstruktibo baterako potentziala badute ere, ez dago tentsioz eta gatazkaz salbuetsita.

Hona hemen sindikalismoaren eta ekonomia sozialaren arteko “elkarrekiko zuhurtzia” hori azaltzeko arrazoietakoz batzuk. Lehenik eta behin, kontuan hartu behar dira lan elkartuko kooperatibetako langileen estatusaren anbiguotasuna eta honek izan ditzakeen ondorioak sindikatuek jokatzen duten paperean. Bazkide langilearen izaera bereziki garrantzitsua da hitzarmen eta akordio kolekti-

boetan ezarritako lan baldintzak aplikatzeko. Europako herrialde gehienetan, sektoreko edo enpresako hitzarmen kolektiboek kooperatibetako langile guztiak estaltzen dituzte, bazkide izan ala ez. Espainiako legerian, ordea, kooperatiba bateko bazkide den pertsona bat bere konturako langiletzat hartzen da eta, beraz, ez zaizkio negoziazio kolektiboko akordioak aplikatzen³⁷.

Bigarrenik, kooperatibek sektorean daudenak baino soldata edo lan baldintza apalagoak izateko mesfidantza nabariak daude. Gainera, kooperatibetan eskubi-deak, prerrogatibak eta tratamendu desberdinak egon daitezke bazkide diren eta bazkide ez diren edo mendekotasuna duten langileentzat. Irabazi ekonomiko gutxiko jardueretan bizirauteak kalitate eskaseko lan baldintzen autoezarpena ekar diezaike bazkide langileei. Bereziki aipagarri dira zentzu honetan murritzeta politikek pribatizazioak behartu dituzten eremuak. Era berean, bazkide langileen ordainsariak baxuagoak izateko aukera ematen duten lege xedapenei lotutako arriskuak ere badaude (enpresa kapitalizatzeko helburuarekin). Egoera horrek esan nahi du, lan zuzenbidean ez bezala, ez dagoela ezinbesteko gutxienezkorik eta baldintzak nahi baino okerragoak izateko arriskua dagoela.

Hirugarrenik, kooperatiben eta sindikatuen arteko harremanak Nazioarteko Aiantza Kooperatiboaren zazpi printzipioen artean (ACI, 2007) aurkeztutako ezaugarri nagusietako bati buruzko eztabaida sortu du, hau da, kooperatiben autonomiari eta independentziari buruzkoa. Arazo hori konpontzen da autonomia-ren gogoeta Estatuaren figurarekiko ezartzen bada, eta ez hainbeste beste mugimendu sozial eta sindikal batzuekiko.

Arazoaren muinera jota, oztopo nagusia da bazkide langileen (lan autogestionarioa) eta besteren konturako langileen (mendeko lana) arteko bizikidetzeta. Espainiako Estatuko kooperatibei buruzko lege autonomiko guztiek aukera ematen dute lan elkartuko kooperatibek soldatapeko langileak kontratatzeko, lan-kontratu arrunten bidez, kooperatibak enplegu emaile gisa jardunez.

Horrek paradoxa batera garamatza: kooperatibetan lankidetzeta eta autogestioan oinarritutako enplegu eredu bat bizi da, gatazkaren muinean oinarritzen den beste enplegu mota batekin batera. Lan kooperatibo autogestionarioa balio kooperatiboetan oinarritzen den bitartean, mendeko lanaren tresna nagusia lan zuzenbidea da, kapitalaren eta lanaren arteko gatazkan oinarritua. Hau da, ekoizpen unitate berean, kontzeptu kontrajarrien inguruan eraikitako bi enplegu kategoria egon daitezke: lankidetzeta eta gatazka. Beraz, logikoa da bazkide langi-

³⁷ Iturria: <https://www.laboral-social.com/tribunal-supremo-corrige-audiencia-nacional-socios-trabajadores-cooperativas-trabajo-asociado-son-titulares-derecho-libertad-sindical.html> Sakontzeko: <https://www.iberley.es/noticias/ts-corrige-audiencia-nacional-socios-trabajadores-cooperativas-trabajo-asociado-derecho-sindicacion-28567>.

learen araubide juridikoak (lan autogestionarioa) eta besteren konturako langilearena (mendeko lana) desberdinak izatea.

Ikuspegi juridiko konbentzionaletik, lan elkartuko kooperatibetako bazkide langileek estatus juridiko mistoa dute, kooperatibako jabekide (bazkide) eta langile (langile) izateagatik. Alde batetik, lan prestazio bat egiten du: jarduera kooperatibizatua. Jarduera horrek berekin dakar prestazio hori berariaz arautzea, eta, printzipioz, ez zaio Langileen Estatutuaren erregulazioa aplikatzen, estatutuek edo barne-araubideko erregelamenduak arau hori jaso ezean edo, berariaz, arau horri erreferentzia egin ezean³⁸. Bestalde, sozietate lotura edo partaidetza bat du, kooperatibaren estatutuetan ezarritako nahitaezko gutxieneko kopuru bat ordaintzen duenetik aurrera. Alde horretatik, kooperatibarekiko harremana sozietarioa da³⁹, eta, beraz, ez da inoren konturako langilea. Horregatik, harreman korporatiboaren araubide juridikoa arautzen duen araudian berariaz jasota dauden neurrian baino ez zaizkio aplikatuko lan arauak.

Horrek ez du esan nahi laneko arauak aplikatzerik ez dagoenik, bai legerari erreferentzia eginez baita legeak edo estatutuak utziriko lege hutsuneren bat berez betez ere. Auzitegi Gorenak (Zibila) adierazi zuenez⁴⁰, “lan elkartuko kooperatiben jatorria sozietate kontratu batean badago ere, kontratu horrek berekin dakar bazkideak bere lana eskaintzeko jarduera kooperatibizatua garatzeko betebeharra, lan eduki argikoa; horregatik, kooperatiba horien araubide juridikoa sozietate izaerako arauak osatzen dute, kooperatibaren bazkide izateari buruzko gutzia arautzen dutenak; arau mistoak dira, kooperatiba legeriatik badatoz ere, lan eskubideari edo lan erakundeei buruzko arauak jasotzen dituzte, bai eta bazkide langilearen lan baldintzak arautzen dituzten lan arauak ere”.

Jarduera kooperatibizatuaren eta sozietate-jardueraren arteko bereizketa jurisdikzio-ordena nori dagokion jakiteko egiten da. Auzi horiek jurisdikzio sozialari lotuko zaizkio, baldin eta “lan elkartuko kooperatibaren eta bazkide langilearen artean sortzen badira, eta jarduera kooperatibizatuaren ondoriozko eskubideekin eta betebeharrekin zerikusia badute”. Aldiz, ordena zibilaren jurisdikzioari lotuko zaizkio “lan prestazioan edo haren ondorioetan oinarritzen ez diren gatazkak direnean, eta lana eskaintzen duenaren eskubideak arriskuan jartzen ez direnean”.

³⁸ Auzitegi Gorenaren (arlo zibila) 2006ko apirilaren 12ko epaia [rec. 2316/2005]).

³⁹ Hala adierazten da KLn. 80.1. artikulua. Lan elkartuko kooperatibak dira bazkideei lanpostuak ematea helburu dutenak, beren ahalegin pertsonal eta zuzenaren bidez, lanaldi partzialean edo osoan, hirugarrenentzako ondasun edo zerbitzuen ekoizpena elkarrekin antolatuz. Bazkide laguntzaileak ere izan ditzakete.

⁴⁰ 2000ko abenduaren 28ko epaian (rec. 1239/2000), sala beraren 1997ko otsailaren 3ko epaia aipatuta (rec. 42/1997).

Besteren konturako soldatapeko enpleguari (mendeko lana) laneko eskubidea aplikatuko zaio: langileen estatutua, hitzarmen kolektiboa eta lan kontratua. Hori dela eta, zenbait autoreren ustez, lan elkartuko kooperatibetan besteren kontura soldatapean lan egitea arrotza da, kooperatibismoaren aurkako printzipio eta logika batzuei erantzuten baitie. Besteren kontura kontratatutako langileek kudeaketan eta onuretan parte hartzeko eskubide mugatuagoak dituzte.

Azken finean, “bazkide langileen” eta “besteren konturako langileen” kolektibo bat egoteak arazo ugari sortzen ditu, eta, askotan, baita bi taldeek lan prestazioari dagokionez duten estatutu juridikoak eragindako bereizkeria tratuan edo ondorioetan ere.

2.3. Elkar-laguntza esperientziak

Esan berri duguna horrela bada ere, ugariak dira erakunde sindikalen eta ekonomia sozial kooperatiboaren mugimenduaren arteko esperientziak eta lankidetzak ereduak. Hona hemen batzuk.

Mugimendu kooperatiboaren eta mugimendu sindikalaren arteko akordioen abiapuntua ekonomia sozial kooperatiboko enpresak eragile ekonomiko eta sozial baliotsu gisa onartzea da beti. Bai sindikatuek bai eraldatzeko bokazioa duen ekonomia sozialak kontuan hartzen dute inguruko komunitatea, jarduera ekonomikoaren errotzea. Komunitatearekin eta ingurunearekin harreman estua izateak aukera informatuak eta partekatuak indartzen ditu, eta elkartasuna sustatzen du. Hori guztia dela eta, gero eta nabariagoa da lurraldeko administrazio publikoek modu pribilegiatuan erantzun behar dietela sindikatuen eta ESEren ekarpenei eta, neurri handiagoan, ekarpen horiek elkarrekin aliantzak badatoz.

Ildo horretatik, 2002ko ekainean, Lanaren Nazioarteko Erakundeak (OIT) kooperatibak sustatzeari buruzko 193. Gomendioa onartu zuen⁴¹. OITrentzat kooperatibak garrantzitsuak dira lanpostuak sortzeko, baliabideak mobilizatzeko eta inbertsioak sortzeko. Gainera, herritar guztiek ekonomiaren eta gizartearen garapenean ahalik eta parte-hartze osoena izatea sustatzen dute, eta “nazioan eta nazioartean giza elkartasunerako modu indartsuagoak sortzen laguntzen dute, banaketa bidezkoagoa izan dadin”. Esparru politikoari eta gobernuen zereginari dagokionez, OITren ustez, “governuek kooperatiben aldeko politika eta esparru juridiko bat ezarri beharko lukete, beren izaera eta funtzioarekin bateragarriak direnak”. Eta horrela, “kooperatibak enpresa autonomo eta autogestionatu gisa garatzea, batez ere kooperatibek zeregin garrantzitsua bete behar duten esparruetan edo bestela egongo ez lirakekeen zerbitzuak eskaintzen dituzten esparruetan”. Kooperatiben sustapena “garapen ekonomiko eta sozial nazionalaren

⁴¹ Iturria: https://www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:P12100_ILO_CODE:R193.

eta nazioartekoaren zutabetzat hartu beharko litzateke”. Gomendio horretan, OITk ezartzen du ”sindikatuak, kooperatibekin batera, kooperatibak sustatzeko bideak eta bitartekoak proposatu beharko lituzketela”. Zehazkiago dio “langile erakundeak bultzatu beharko lituzketela”: (a) kooperatibetako langileei orientazioa eta laguntza ematera, sindikatuetan afilia daitezen; (b) kideei kooperatibak sortzen laguntzera, baita oinarrizko ondasunak eta zerbitzuak eskuratzen laguntzeko helburuarekin ere; (c) nazioarteko, Estatuko eta tokiko batzordeetan eta lantaldeetan parte hartzera, kooperatibetan eragina duten gai ekonomiko eta sozialak lantzeko; (d) kooperatiba berriak sortzen laguntzera eta horietan parte hartzera, enpleguak mantendu edo sortzeko helburuarekin, baita enpresak itxeko aukera dagoenean ere; (e) kooperatiben produktibitatea hobetzeko programe-tan lagundu eta parte hartu; (f) kooperatibetan aukera berdintasuna bultzatu; (g) kooperatibetako bazkide diren langileen eskubideen alde egin; eta (h) kooperatibak bultzatzeko bestelako ekimenak abian jarri, baita hezkuntza eta trebakuntza alorretan ere.

Mugimendu kooperatiboaren eta mugimendu sindikalaren arteko bi laguntza esperientzia mota daude. Batetik, ekoizpen unitate ekonomiko hauek bultzatzeko eta sustatzeko tresna mota guztiak sortzea ezaugarri duten esperientziak. Beste alde batetik, kooperatibetako langileak erakunde sindikal bateko kide bihurtzen diren esperientziak, mugimendu zabalagoa sortuz, langileen arteko lan-kidetzeta- edo integrazio-maila handiagoarekin, bai besteren kontura ari direnak, baita norberaren kontura taldean edo autogestioan.

“Tresna kolektiboak” sortzea: Quebec-en ereduak

Quebeceko Sindikatuen Konfederazio Nazionalaren (CSN) ekintza sindikalaren eta ekonomia sozial eta solidarioaren arteko harremana oso garrantzitsua da Quebeceko sozioekonomiarentzat. CSNk kooperatiba mugimenduari ematen dion laguntza zenbait printzipiotan oinarritzen da: batetik, sortutako aberastasuna modu zuzenean banatzeko ideala bilatzea, langileek ekoizpen bitarteko kolektiboak eta kudeaketa mekanismoak bereganatzea eta kontrolatzea; bestetik, herritar xumeek beren etorkizuna gidaritzatza autonomiaz hartzea; eta, azkenik, laneko eta bizitzako bitartekoak demokratizatzea.

Sindikatuaren eta ekonomia sozial eta solidarioaren arteko harreman ereduaren artean, Quebeceko CSNk sozialki arduratsua den garapen ekonomikoa helburu duten erakunde autonomo batzuk sortzea sustatu zuen. Erakunde horiek beren gain hartzen dute zerbitzu teknikoak eskaintzeko eginkizuna, enpleguak mantentzeko eta sortzeko. Erakunde horiek lehentasuna ematen diete ekonomia solidarioaren enpresa ekimenei, besteak beste, lan elkartuko kooperatibei.

Erakunde autonomo osagarri horiei “tresna kolektiboak” deitzen zaie. 1971tik aurrera sortu ziren, eta enpleguaren, ekonomiaren demokratizazioaren eta aurrerki kolektiboaren mobilizazioaren erronkei aurre egitea dute helburu. Honako

hauek dira: Desjardins Ekonomia Solidarioaren Kutxa, 1971n sortutako finantza produktuen kooperatiba; MCE Conseils, 1987an sortutako enpresa kudeaketarako/ekimenerako talde bat; urte berean sortu zen Bâtirente, erretiro-aurrezki osagarri sistema; Fondation edo arrisku kapitaleko eta garapeneko funtsak, lankidetzarako eta enplegurako langileen aurrezkiek elikatuta, 1995ean sortua; Filaction garapen funtsak (2000); Neuvaction antolamendu garapeneko aholkularitza (2000); 2004an Nazioarteko Garapen Solidarioa sortu zen nazioarteko lankidetzarako; Desjardins Le Chaînon Ekonomia Solidarioaren Kutxa – Honoré-Mercier (2005); eta azken finantza plangintza bat sortu zen 2008. urtean.

Brasilgo esperientzia

1997az geroztik, Brasileko ABC Metalurgikoen Sindikatuko São Pauloko SMABC sindikatua CUT Langileen Zentral Bakarrean afiliatuta dago eta porrot egin duten enpresak berreskuratzen laguntzeko lan kooperatiba moduan. Berreskuratutako enpresa horiek Kooperatiben eta Ekimen Solidarioen Zentralaren (UNISOL) jatorrian daude, eta Brasilgo lurralde osoko lan kooperatiben eta enpresa ekimen solidarioen talde garrantzitsu bihurtu dira. 1999tik aurrera, CUTek Garapen Solidarioko Agentzia sortu zuen, herrialdeko eskualdeetan tokiko garapena antolatzen eta laguntzeko.

SMABCk harremanak zituen Europako erakunde sindikalekin 1990eko hamarkadaz geroztik. Truke horiei esker, Brasilgo sindikalistek bitarteko koherentek ikusi ahal izan zituzten langileek enpresetan aktiboki parte har zezaten, kogestioaren, autogestioaren edo lan kooperatiben bidez, krisiari aurre egiteko eta ekintza sindikalaren eremua zabaltzeko. SMABCk, beste sindikatu batzuekin eta CUTekin batera, Latinoamerikako industria forja garrantzitsueneko (Conforja) langileei lagundu zien berreskuratze prozesuan. Laguntza horri esker, lehenik eta behin, enpresaren kogestioa lortu zen, eta, 1997tik aurrera, langileen lehenengo kooperatiba sortu, enpresak porrot egin aurretik egiten zituen lan guztiei berriro helduz. Gaur egun, jarduerak Uniforja Metalurgiako Langileen Ekoizpen Industrialeko Kooperatiba Zentralean biltzen dira.

Kooperatiben eta Ekimen Solidarioen Zentralea 2000ko otsailan eratu zen, ABCko Metalurgiako Sindikatuen eta Sorocabako Udalaren laguntzarekin sortutako kooperatibetatik abiatuta, baita ABCko Kimikarien Sindikatuaren laguntzarekin ere. UNISOL erakundeak bertan parte hartzen duten erakundeek jarduerarik ez duten ondorengo zortzi sektore-jarduera hauek garatzen ditu: bat, “kreditua”, UNISOL Finanzas eta Inbertsio Solidarioko Funtsaren bidez; bi, “laguntza juridikoa”, bai erakundeei bai lege-proiektuei; hiru, “trebakuntza” autogestioan; lau, “merkatuetarako sarbidea”, merkaturatze eta nazioartekotze zentro baten bidez; bost, “teknologiak”, gizarte teknologiak zabalduz eta ekoizpen prozesuak modernizatuz; sei, “sareak eta kateak”, enpresen arteko ekoizpen eta merkaturatze sareak garatuz; zazpi, “politika publikoak”, ekonomia solidarioa

mantendu eta garatzeko legeak egiten lagunduz; zortzi, “nazioarteko lankidetzaz”, ekonomia solidarioa beste herrialde batzuetan zabalduz.

Bere printzipio eta helburu nagusien artean, ordezkari nazionala eta nazioartekoa duten erakunde sindikalekiko aliantza instituzionalak indartzea dago. Jarduera esparru horretan, aliantza bat eratu zen UNISOLEn eta Quebeceko Nazioarteko Garapen Solidarioaren (DSI) artean, Brasilen ekonomia sozial eta solidarioko enpresa ekimenei laguntzeko eta enpresa ekimen kolektiborako zerbitzu eta aholkularitza bulego baterako oinarriak ezartzeko. Hala, Brasilgo CUTaren eta Quebeceko CSNaren arteko lankidetzaz sortu da, erakunde aliatuen bidez, Brasilgo ekonomia solidarioari laguntza finantzarioa eta tekniko emateko sare bat eraikitzeko.

*Kooperatiba sindikatua edo kooperatibisten konfederazioa:
ANTA-CTAren eredu argentinarra*

Zenbait autorentzat, Argentinako Langileen Zentrala (CTA) izan zen 1990eko hamarkadako krisi ekonomikoaren garaian Hego Amerikan enpresen susperraldia gehien bultzatu zuen erakunde sindikala. Erakunde sindikal horrek Langile Autogestionatuen Elkarte Nazionalaren (ANTA) garapenari lagundu zion. ANTA hainbat kooperatibetako langileak biltzen dituen erakundea da. Gehienak 2001eko Argentinako krisi ekonomikoaren ondoren sortu ziren, langileek enpresa txiki eta ertain asko berreskuratu zituztenean.

CTAk hasieratik berraztertu zuen langile kontzeptua. Hasieratik ulertu zuen lanetik bizi zen pertsona oro (enplegatua egon ala ez) langiletzat hartu behar zela eta erakundearen bizitza eta dinamika definizioan parte hartzeko aukera bera izan behar zuela. Horregatik, enpresak berreskuratzeko prozesua hasi zenean eta langile autogestionarioak antolatzeke gune bat bilatzen ari zirenean, CTA izan zen beren borrokan sartu zituen erakunde zabal bakarra. Langileen kooperatibak, hasiera batean, bananduta elkartu ziren, eta, gero, ANTA sortu zuten, antolaketan beste urrats baten moduan. ANTA 2005ean eratu zen, autogestionatutako langileen ordezkari izango zen sindikatu berri bat sortzeko asmoz.

Sindikatuak aurrez bazegoen erakunde sindikal baten barruan sortu zen: CTA, alegia. Funtsezko erabakia izan zen CTAREN kide izatea, ez bakarrik aliatu gisa, izan ere, hasieran mugimendu sindikalarekiko konpromisoa ez baitzen ondo ikusten berreskuraturako lantegien mugimenduan. Beraz, hasieratik, ANTA elkartearen ordezkaturiko kooperatiba mugimenduak bere berezitasuna zor dio langile erakunde gisa duen nortasunari, bere osotasunean mugimendu sindikalaren parte baita. Beste erakunde kooperatibo gehienak mugimenduak edo federazioak diren bitartean, ANTA berariazko langile sektore baten (langile autogestionarioen) eskubideak defendatzen dituen sindikatu da. Hainbat autotek ANTAREN ondorengo ezaugarriak azpimarratzen dituzte oinarritzko hiru printzipio hauek ardatz hartuta. Lehenik eta behin, lanaren eta ekoizpenaren

antolaketa kudeaketa demokratikoa. Bigarrenik, langile afiliatuek lan egiten duten kooperatibetan dauden produkzio-bitartekoen jabetza komuna. Hirugarrenik, langile gisa duten nortasuna, ez enpresa bateko bazkide edo jabe gisa dutena, eta hori da CTAn parte hartzeko arrazoi nagusia.

Hasieratik, sindikatu baten barruan erakunde sindikal gisa sortuenez, bien arteko harreman dinamika interesgarria sortu da. Harreman hori kooperatiben iraunkortasuna ahalbidetu zuen funtsezko elementutzat hartzen da. CTAn parte hartzea aukera taktikoa eta identitate kontua da kooperatibako langile autogestionarioentzat. Langile gisa duten nortasuna mugimenduaren erdigunean jartzean, ANTA kooperatibek uste sendo bat dute: beharrezkoa da mugimendu sindikalarekin harremanak izatea, mugimendu sindikalaren kidetzat baitute bere burua. Eta aukera taktikoa ere bada; izan ere, CTAk plataforma zabalagoa eman baitio ANTARI, bere barruan antolatutako kooperatibentzat beharrezkoak diren eskaerak aurkezteko.

ANTAREN eta CTAREN arteko harremana funtsezko adibidea da kooperatibismoak erakunde sindikal batekin duen konpromisoa, babesa eta elkarrekiko laguntza ulertzeko. ANTA kooperatibak ez dira langileen mugimenduarekiko, beren inguruko komunitateekiko, edota beste gizarte erakunde batzuekiko independenteak; izan ere, hauen mende baitago benetan bere biziraupena. Eta, beste alde batetik, CTAK ere etekina ateratzen dio ANTA bere egituraren integrazeari, langile talde horren borrokan egin duen ekarpena sindikatuarentzat langileen ahalduzuekiko konpromisoaren froga izan baita. Azken batean, ANTAk CTAn parte hartu duenez, elkarlanaren borroka mugimendu sindikalaren borrokan jarraipena dela erakutsi du (Martí, 2006).

3. SINDIKALISMO ERALDATZAILEAK BULTZATU BEHARREKO ENPRESA

EREDUA: PROPOSAMEN BAT

3.1. Krisi sindikala, sindikalismo eraldatzailea eta krisian dauden enpresen berreskuratzea: alderdi orokorrak

Krisi garaian sindikatuak duten zereginari buruzko eztabaida irekita dago. Sindikatuak, une honetan, beren zereginari nolabait eragiten dion aldaketa bati egin behar diote aurre. Kasu askotan, uste sendo bat sortzen da: ikuspegi proaktiboagoa garatzeko unea da, printzipio nagusiak alde batera utzi gabe eta besteren kontura edo soldatapean diharduten langileen alde lan baldintzak defendatzeko konpromisoari eutsiz.

Mugimendu sindikala bi ikuspegi handiren bidez indar daiteke. Alde batetik, “barneko legitimazio sindikalaren” bidez, langileekiko hurbiltasunean oinarrituta. Bestalde, “kanpo edo erakunde legitimazioaren” bidez, “elkarrizketa soziala”

nagusi delarik. Lehenengo legitimazio motari bigarrenaren gainetik lehenetsuna ematen dion sindikalismoak, hau da, bere autonomiaren alde egin eta kontraboterea eta alternatibak eraiki nahi dituenak, gizarte mugimendu alternatiboekin bat egiteko aukera ematen duten prozesuak bultzatu behar ditu ahal duen guztia. Honek indartu eta zabaldu egiten du “lan egiten” duten pertsonen ezaugarritzea, lanaren kontzeptua bera, eta mugimendu sozial alternatibo eko-feministekiko eta eraldatzeko bokazioa duten ekonomia sozialekiko kidesasuna sustatzen du.

Sindikatuaren krisia bere esku-hartze mailaren oinarri izan diren “botere baliabideen” galeran datza. Lehenik, “egiturazkoa”, langileek sistema ekonomikoa betetzen duten tokia lotua. Bigarrenik, “elkartzeko” baliabidea, langileen kontratu sistema kolektibotik eratorria eta antolakuntza indarra dakarrena. Eta hirugarrenik, “instituzionala”, erakundearen arteko akordioetan sindikatuek duten lekua bezala defini daitekeena.

Mugimendu sindikalak bere autonomia handituz konpentsatu behar ditu botere baliabide galerak, eta hori hiru dimentsiotan egin daiteke. Lehenik eta behin, sindikatuen “autonomia politikoa”, ideien borrokan inplikatzeko eskatzen duena, oro har, herri nahien ordezkari gisa jardun ahal izateko, eta, bereziki, lan arlokoen ordezkari gisa. Bigarrenik, “negoziazio kolektiboaren autonomia”, langileen bizitza hobetzeko ahalik eta eragin handiena izan dezan berrikusi beharrekoa. 2011ko eta 2012ko lan eta negoziazio kolektiboaren erreformek eragin oso negatiboak izan dituzte autonomia sindikalean. Azkenik, “finantza-autonomia”, besteen konturako soldatapeko langileen afiliazio, bat egite eta kotizazioari oso lotuta egon den gaia. Egoera aldatzen den neurrian, beharrezkoa da eraldaketak eta krisiak kontuan hartzea, finantzazio sindikalaren oinarria hobetzeko edo, gutxienez, mantentzeko.

Krisi sindikalaren aurrean ikuspegi proaktiboaren osagaietako bat Ekonomia Sozial Eraldatzaileari laguntzea da. Kasu honetan, erakunde sindikala eraldatzaile-burujabe agertokirako ibilbide-orriaren zerbitzura dagoen beste tresna bat izango litzateke. Alde horretatik, oso garrantzitsua da krisian dauden enpresen eraldaketan, prozesu ekonomikoa eraldatzailean edo gizarte merkatuan eta burujabetza sektorial estrategikoetan izan dezakeen eragina.

Azken hamarkadetako ekonomia kapitalistan, ekoizpenaren deszentralizazioa, enpresa errentagarrien itxiera edo haien deslokalizazio-birkokatzea kapitalaren estrategia komunak dira onura handiagoak bilatzeko. 1980ko hamarkadan, beste lanik ez aurkitzearen, antolatutako langileek beren lanpostuak defendatzeko ekimena hartu zuten, eta, kasu askotan, beren gain hartu zuten lehen soldatapekoak ziren enpresaren kontrola eta jabetza. 2008ko krisitik prozesu horiek esanguratsuak ez diren arren, enpleguaren defentsan eta mantentzean tresna erabilgarria izaten jarraitzen dute (Carazo Andrés, A., 2020). Aldi berean, ekonomia sozial eraldatzaileko erakundeetan krisian dauden enpresak berreskuratzea autonomia sindikala berreskuratzeko aukera izan daiteke. Besteren

konturako langileak langile autogestionario bihurtzea sindikalismo eraldatzaile baten autonomian eta boterean aurrera egiteko aukera izan daiteke.

Autonomia politikoari dagokionez, sindikalismo berrituak eduki erreal eta praktikoa eman diezaioke estrategia subiranoari, hartara, kortse neoliberalari aurre egiteko. Hor kokatzen da estrategia sozioekonomiko burujabe baten egituraketa, non burujabetza sektorialen (mesoekonomikoak edo estrategikoak) oinarrizko unitateak (mikroekonomikoak) ekonomia sozial eraldatzaileko erakundeak diren, eta horien artean egongo liratekeen krisi egoeran langileek berreskuratutako enpresak. Eraldatzeko bokazioa duten ekonomia sozialeko ekoizpeneko entitate edo unitate ekonomikoek funtsezko printzipiotzat dute ekoizpen bitartekoak haietan lan egiten duten pertsonen esku eta haien zerbitzura egotea. Hala, demokratizazio prozesuetan aurrera egin daiteke, merkaturako ekoizpen unitateen jarduera ekonomikoari buruz erabakitzeke, baita estrategia sozioekonomiko subiranorako eduki praktikoetan ere. Beraz, ekintza sindikalaren eta ekoizpen eta kontsumo bitartekoen sozializaziora eta burujabetzara bideratutako prozesuen artean lotura sendoa ezarri nahi badu, ekonomia sozialaren eta sindikalismoaren arteko lotura eta aliantza etengabea bultzatu beharko da, eraldatzeko bokazioarekin.

Aurreko hamarkadetan berreskuratutako enpresen kasuak ez dira gutxi. Baina askotan langileak afiliazioa eten eta sindikatuetatik urrunduta egin dira Errealitate horretatik abiatuta, planteamenduak egin behar dira krisian dauden enpresak berreskuratzeak guztiz kontrako emaitza eman dezan: autonomia finantzario sindikala indartzeko, alegia. “Militante sindikalik egonez gero, sindikaturik egongo da” maximatik abiatuta, lan egiten duen edonori laguntzeko estrategiak edota tresnak proposatu edota ezarri behar dira, baina ez soilik inoren kontura lan egiten dutenentzat, baita beren enpleguari eta errentari eusteko modu autogestionarioan lan egin behar dutela nahi edo onartzen dutenentzat ere.

3.2. Sindikalismo eraldatzaileak babestu eta bultzatu beharko litzatekeen ESE erakundeak: oinarrizko elementuak

Aurreko kapituluetan aztertutakotik abiatuta, sindikalismo eraldatzaile batek bultzatu beharreko ereduak planteatzen da jarraian, ESEren ekoizpenerako unitate ekonomiko mota edo enpresa eraldatzaile ereduak. Hau da, erakunde sindikalek bultzatu beharreko enpresa eta lan mota baten (autogestionarioa) oinarrizko ezaugarriak. Neurri batean, “ekonomia sozial eta sindikal eraldatzailea” sustatu beharko litzateke, merkaturako lan mota hauei lotuta: besteren konturako langileak (mendekoak), batetik, eta norberaren konturako langileak, bestetik (bazkide kooperatibistak eta baita mendeko autonomoak ere).

Enpresa kapitalista konbentzionalen helburua mozkinak maximizatzea da. Ekoizpen unitate horietan banaketa argia dago helburu hori duen jabeen eta “giza baliabide” gisa tratatuak diren kostuak minimizatzeke tresna diren eta

jabeen bestelakotako helburu eta interesak dituzten langileen artean. Beraz, interes gatazka argia sortzen da, enpresa irabaziak maximizatzea kontraesanean baitago langileen helburuekin. Esparru horretan, jarduera sindikalak langile klasearen alde egiten du, eta enpresa helburuak enplegatuenen menpe jartzen ditu.

Hala ere, ekonomia sozial eraldatzaileko erakundeen helburua ez da langileenak ez diren beste jabetza baten onurak maximizatzea, ez behintzat langile guztiak bazkide badira (benetan edo potentzialki). Bazkideen kolektiboaren (jabeen) helburua bat dator kontratatutako pertsonenarekin (langileenarekin), pertsona berak baitira langile eta jabe, patroï eta langile dira aldi berean. Esparru horretan ez da gertatzen, “persona batzuek besteak esplotatzea”, gizarte harreran kapitalistan gertatzen den moduan (beste kontu bat da lan jardueraren kalitatea eta haren ordainsaria).

Planteatu beharreko oinarritzko gaia da zer baldintzatan hartzen diren ESE-ko erakunde bateko bazkide diren pertsonak langiletzat edo enplegatzailetzat, eta, hortik aurrera, sindikatu batek ea lagundu behar duen ekoizpen antolamendu mota hori sortzen (eta zer ezaugarri izan behar dituen eta zer baldintza bete behar dituen). Hemen defendatutako proposamena honela laburbiltzen da: sindikalismo eraldatzaileak autogestio ekoizpeneko unitate ekonomikoak sustatu eta bultzatu behar ditu, gizartearen eta ingurumenaren aldetik iraunkorra den ekoizpen eredu baten eta estrategia sozioekonomiko subiranista baten esparruan. Ekonomia Sozial Eraldatzaileko ekoizpen unitate horiek kooperatibismo autogestionarioa izan behar dute oinarri, besteren konturako soldatapeko lanik gabe, salbuesenezko eta tasatutako kasuetan izan ezik.

3.3. *Lana eta enpresa autogestionarioa*

XXI. mendean, “lanaren munduak” aldaketa sakonak izan ditu. Autogestio lana langileen borrokarako tresna boteretsua bihurtu da munduko leku jakin batzuetan, enpresa bat ixtea eragozten duenean eta modu autogestionatuan kudeatzen duenean. Horrela, gainera, enpresaburuen portaera diziplinatzeke balio izan du; izan ere, langile antolatuek sustatzen duten enpresa berreskurapenen aurrean, enpresa husteko eta bere ekoizpen gaitasuna eteteko oztopoak aurkitzen dituzte.

Laneko eskubidearen arrazoia da kapitala duten eta enpresa zuzentzen duten pertsonen eta besteren konturako langileen arteko gatazka (potentziala) arautzea. Mendeko lanaren/lan independentearen dikotomiak lan eskubidea zehazten du, eta horrek, neurri handi batean, izateko arrazoia galtzen du lan elkartuko kooperatibetan edo enpresa autogestionarioetan. ESE unitate horietan ez dago mendeko lanik, kapitala dutenak eta mendeko langileak berberak direlako. Gainera, doktrinaren zati handi batek, baita Lanaren Nazioarteko Erakundearen zati batek ere, mendeko lanari eta lan autonomoari mugatzen diote azterketa, eta alde batera uzten dituzte autogestioaren eta lan autogestionarioaren azterketa. Alde horretatik, kontua pentsamendu bitar faltsua gainditzea da, pentsamendu

horrek pentsarazten baitu “mendeko lana” eta “lan autonomoa” bakarrik daudela, eta horiek direla “lan prekarioaren” edo langabeziaren ordezkoko aukera bakarrak.

Lan honetan aztertzen den ekonomia sozial eraldatzailearen berezko autogestio lana, bere izaeragatik, funtsean, mendeko lanaz eta lan autonomoaz bestelakoa da, eta berariaz arautu behar da. Zenbait autorek lan autogestionarioaren erregulazio bereizia proposatzen dute, zuzenbideak eskaini behar duen kategoria ekonomikoa, sozial eta legal gisa. Lan autonomoaren eta lan autogestionarioaren arteko mendekotasun harremana (edo beste pertsona natural edo juridikoa baten antolakuntza esparrua) bereiztea proposatzen da; lan autogestionarioa pentsamendu sozioekonomikoan, juridikoan, legerian eta abarretan “lan munduaren kategoria” berri gisa hartu behar da.

Lan autogestionarioa ez da patroik batekiko mendeko lana, langile horiek beren enplegatzaileak eta enpresa zuzentzen dutenak baitira. Lan autonomoa ere ez da, kasu honetan pertsonak ez baitute modu independentean lan egiten, lan “koordinatua” eginez baizik. Elkartutako langile bakoitzak enpresa kudeatzen du, bere lankide guztiarekin enpresa nola gobernatzen eta administratzen den eta lan hori nola egiten den koordinatuz. Langile horiek ez dute banakako autonomiarik, kooperatibako edo erakunde autogestionarioko gainerako kideekin adosten dituzten arauak bete behar baitituzte. Pertsona horiek, autoerregulaziorako gaitasun kolektiboa erabiliz, lan araudi bat ezarri behar dute, jardueraren antolaketa sistematizatuko duena, eta haren iraunkortasuna bermatuko duen eraginkortasuna ziurtatzeko behar den diziplina. Gainera, lan autogestionarioak ez du inola ere irabazi asmorik, baizik eta helburu nagusia kideen behar materialak, espiritualak eta sozialak asetzea da, nahiz eta jarduerak merkatu kapitalista gero eta ilunagoan eta oligopolizatuan hedatu behar dituen.

Lan autogestionarioa enpresetan garatzen da. Enpresak, erakundeak eta autokudeaketako ekoizpen unitate ekonomikoak enpresetako jarduera guztiak zuzentzen dituzten langileek osatzen dituzte, eta beren lan indarra zuzenean ematen dute, ekoizpen jarduerak egiteko eta, lan ekarpenaren arabera, onura ekonomiko eta sozialak jasotzeko. Erakunde horiek demokratikoak dira, ondoko arrazoi hauengatik: lehenik eta behin, langileek erakunde horien gobernantzan eta kudeaketan parte hartzen dute. Gainera, produkzio bitartekoen jabetza partekatua da, soberakinak bereganatzea bezala. Demokrazia gero eta formalagoa eta hutsagoa den gizarte batean, erakunde horiek funtsezko demokrazia eskola bihurtzen dira.

3.4. Mendeko lanaren erabilera mugatzeko beharra

Sindikalismo eraldatzaileak bultzatu beharreko enpresa ereduaren proposamenak lan autogestionarioa eta autogestio enpresak ditu oinarri, gizarte eta ingurumen eredu iraunkor baten esparruan. Alde horretatik, hemen aldeztutako

Ekonomia Sozial Eraldatzailearen berezko kooperatiba autogestionarioek muga zorrotzak izan behar dituzte soldatapeko langileen zerbitzuak mendekotasunaren arabera erabiltzeko orduan.

Autogestioa, laburtuz, ESE erakundeek eraiki behar duten kategoria da, ku-deaketan demokratikoki parte hartuz, ekoizpen baliabideak edukiz eta beren jardueran sortutakoa bidezko eran banatuz. Alde horretatik, kontuan hartu beharreko arazoak agertzen dira autogestionatutako entitateetan edo enpresetan soldatapeko lana dagoenean. Kontua da, lehenik eta behin, autogestionatutako enpresa batek hala izaten jarraitzen duen, bazkide ez diren soldatapeko langileen ehuneko “handia” kontratatzen duenean; horrela, “beste langile bat esplotatzen duen langilearen” erdua errepikatzen baita. Bigarren galdera da zer den “handia”.

Kooperatiben legeriak muga kuantitatiboak ezartzen dizkie besteren konturako soldatapeko langileei, langile kooperatiboek urtean lan egindako orduen arabera. Kooperatibei buruzko Euskal Legeak, soldatapeko enpleguari dagokionez, bazkide langileek urtean lan egindako orduen %25eko muga ezartzen du. Hala ere, aurrez ere aipatu da sindikatu eta kooperatiben arteko zuhurtzia jarraia indartzen duen arazo nagusia ekoizpen unitate ekonomiko berean bazkide langileak (lan autogestionarioa) eta besteren konturako langileak (mendeko lana) elkartzea dela. Beraz, oro har, ESEko erakundeetan besteen konturako soldatapeko langilerik ez egotea proposatzen da.

Edozein ekoizpen entitatek eskatzen duen malgutasuna asebate daiteke aldi baterako bazkideen bidea aztertuz. Hau da, egokia dirudi aldi baterako sozietate bidea sustatzea, besteren konturako soldatapeko lanaren alternatiba gisa. Hala ere, ekonomia eta ekoizpen errealtateak eredu hori zurrunegia dela adierazten duen kasuetan, salbuespen batzuk ezar daitezke. Lehenik eta behin, erakundea bazkide ez diren zerbitzuak erabiltzera behartzen duen momentuko gainkargaren bat, gehienez sei hilabetez. Bigarrenik, lan zehatz baterako zerbitzu tekniko eta espezializatuaren beharra, hau ere gehienez sei hilabeteko iraupenarekin. Hirugarrenik, sasoiko lanak, aldi baterakoak, gehienez ere sei hilabetez. Kasu horietan, pertsona bakoitzarentzat gehienezko kontratazio epea ez da urtean sei hilabetetik gorakoa izanen, modu jarraituan edo etenean. Kasu horietan, langile horiek lan legeriaren araubidean sartuko dira. Gainera, erakundearen lanean bazkide ez direnen parte hartzea ez da inoiz langile guztien %15 baino handiagoa izango.

4. KRISIAN DAUDEN ENPRESAK LANGILEEK BERRESKURATZEA: HURBILKETA BAT

4.1. Aldez aurreko oharrak

Sindikalismo proaktiboagoaren ikuspegiaren osagai nagusietako bat krisian dauden enpresen lanketa da, hau da, langileek enpresa kapitalista konbentzionalak eraldatzeko eta berreskuratzeko prozesua. Prozesu horiek autogestionarioak diren ekoizpen unitate ekonomikoak sustatzeko eta bultzatzeko estrategietan eta aurreko kapituluetan jasotako estrategia sozioekonomiko subiranistan sar daitezke. Sindikalismo eraldatzaileak eta kontraboterekoak bultzatutako krisian dauden enpresak eraldatzeko prozesuak eredu horren eraikuntzaren zati garrantzitsu bat izan daitezke.

Ekonomia sozialeko esperientziek erresistentzia gaitasun handia erakutsi dute azken krisi ekonomikoetan. Beste aldagai batzuen gainetik lanpostuak mantentzeari lehentasuna ematerakoan, parametro sozialagoak eta iraukorrakoak ezartzen dituzte. Krisi ekonomikoaren testuinguruan, horrelako enpresen aldeko ordezkatzeko prozesuaren ideiak indarra hartzen du. Hau da, enpresa bat krisian sartzen denean, itxieraren alde egin beharrean, produkzio jarduera enplegatutako pertsonen bidez mantentzea aukera bat da, ekonomia sozialeko erakunde baten bitartez.

Krisian dauden enpresak autogestio bidez berreskuratzearen fenomeno ia ekonomia guztietan intentsitate desberdinarekin gertatu den arren, Argentinan, jakina denez, berezitasun propioak izan zituen 2001 amaierako “corralitoaren krisian”. Han, “langileek berreskuratutako enpresak” (ERT) terminoa sortu zen. Prozesu multzo heterogeneoa da, eta haren elementu komuna da enplegua galtzeko arriskuan dauden langileek enpresa jarduera berriro ekiteko edo krisian dagoen enpresaren jarduera jarraitzeko ekimena hartzea dutela, enpresaren zuzendaritza modu autogestionatuan gauzatuz. Prozesu horiek sindikalismoa, ekonomia sozial eta solidarioa eta gizarte mugimenduak elkarrekin lotzeko baliotzak izan zuten, baita ekonomia kapitalistaren logikaren ordezkoko planteamenduak ezartzeko ere. “Lan demokrazia” deritzona logika kapitalistaren erantzun alternatibo bihurtu zen, eta, autore askorentzat, kritika erradikal bihurtzen da, “patriotik gabe” eta “elkartasun harremanen” gainean funtziona daitekeela erakusten baitu.

Esparru sozioekonomiko hurbilenetan, krisian dauden enpresak berreskuratzeko esperientzia gehienak formalizatu eta finkatu egin dira, autogestio lan komunitate gisa baino gehiago, eredu kapitalista konbentzionalaren antzeko enpresa gisa. Zentzu horretan, egungo egitura instituzionalak ohiko enpresa moduan errazago aitortu ohi ditu langile antolakunde moduko eragile ekonomiko baino. Egoera horrek azaltzen du, neurri batean, Hego Euskal Herriko eta haren

ingurune hurbileko erakunde sindikalek ez dutela abian jarri halako prozesuak bultzatzeko programa edo estrategia handirik.

4.2. Zenbait kontzeptu

Interesgarria da zailtasunak dituen enpresa eta krisian dagoen enpresa bereiztea. Lehenengo egoeran, enpresa nominak ordaintzeko arazoak izaten ari da edota ez ditu bete hornitzaileekin, bankuekin eta abarrekin dituen betebeharrak. Krisian dagoen enpresa legez hartzekodunen lehiaketa eskatzera behartzen duen egoeran dagoena da. “Europar Batasunean krisian dauden enpresa ez-finantzarioak salbatzeko eta berregituratzeko estatu laguntzei buruzko jarraibideetan”⁴², honela definitzen da: enpresa bat krisian dago “Estatuak esku hartzen ez badu, haren desagertze ekonomikoa ia segurua izango da epe laburrean edo ertainean”.

A. Ruggeri (2018) autore argentinarrek honela definitzen du enpresa berreskuratua: “enpresa kapitalista tradizional baten moldean funtzionatzen zuen (kasu batzuetan, legezko forma kooperatiboen pean) enpresa baten porrot-, huste- edo bideraezintasun-prozesuak langileak enpresa berriro ere modu autogestionarioetan abian jartzeko borroka eragiten duen prozesu sozial eta ekonomikoa”. Beraz, gaiari buruzko bibliografian, “berreskuratzea” esaten zaio ekonomia sozialeko erakundeak sortzen dituen prozesuari. Erakunde horiek argi eta garbi autogestio proiektu ekonomikoa bihurtu dira, eta enplegua defendatzeko eta mantentzeko prozesu baten bidez sortu dira; askotan, prozesu hori gatazkatsua izanik.

Bestalde, “transmisioztat” hartzen da enpresaren jabetza langileengana pasatzen den erosketa prozesu juridikoa. Errekuperazio prozesu guztietan beharrezkoa da eskualdaketa, errekerperazioa eman dadin beharrezkoa baita enpresa eskualdatua izan eta langileek eskuratzea. Langileei eskualdaketa, batez ere, bi modutan egin daiteke. Batetik, zeharkako transmisio bidez edo sozietate berri bat eratuta. Hau da, aktiboak langileek osatutako entitate sortu berri bati eskualdatzea. Bestalde, enpresak ustiatzen duen merkataritza sozietatea langileei eskualdatzeko aukera dago, akzio edo partaidetza sozial gehienak eskuratuz. Hau da, transmisio zuzenaren bidez edo gizartearen kontrolaren bidez; ondoren, edo aldi berean, egoera berrira hobe egokitzen den beste elkarte mota bat bihurtu daiteke. Kasu horietako edozeinetan, ekonomia sozialeko entitateak formula baliagarri bihurtzen dira langileek enpresa jarduerarekin jarraitzeko.

Era berean, “eraldaketa edo birmoldaketa” esaten zaio enpresa tradizional kapitalista ekonomia sozialeko erakunde (nagusiki, kooperatiba edo lan sozietate) bihurtzeari, enpresa desagiteko prozesua igaro gabe. Termino hori bera ere era-

⁴² 2.2.20. Atala: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=celex:52014XC0731\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=celex:52014XC0731(01)).

biltzen da jatorrian autogestio izendapena eduki arren horrela funtzionatzen ez duen enpresa berri baterako eraldaketa egin duten enpresentzat.

4.3. Agertoki desberdinak

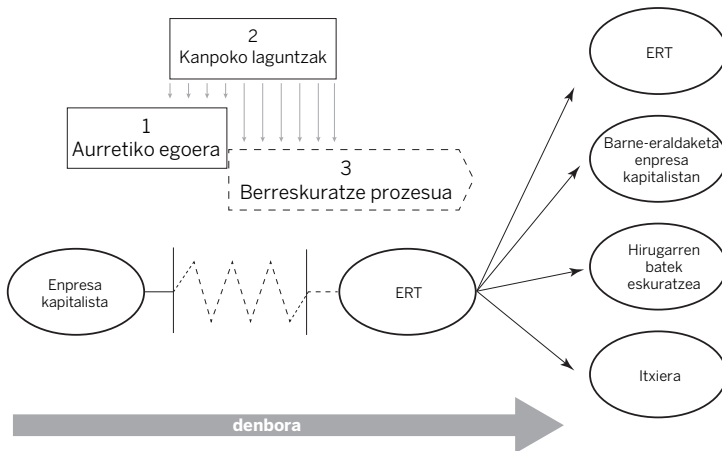
Prozesu horiek posible dira bai krisian bai enpresaren egoera hobea den agertoki-tan. Hala, enpresa txiki eta ertainekin gertatu ohi da, jabeek erretiroa hartzeko unea iritsi eta familiako ordezkorik ez dagoela ikusten dutenean, enpresaren titulartasuna langileei lagatzea erabakitzea. Hau transformazio prozesu bat da, enpresak ez du zertan krisi egoeran egon, eta aldaketa denbora jakin batez planifikatu daiteke. Horri esker, arriskuak askoz txikiagoak diren prozesu ordenatua egin daiteke.

Krisiak enpresa baten kaudimenari modu larrian eragiten dion kasuetan, ordenamendu juridikoak mekanismo jakin batzuk jartzen ditu hartzekodunek, ahal den neurrian, beren eskubideak gauza ditzaten. Mekanismo nagusia enpresa zordunaren lehiaketa edo konkurtso adierazpena da, eta prozesu hori enpresaren likidazioarekin amaitu ohi da ia beti. Kasu horietan, itxieraren alternatiba bat hirugarren bati transmititzea edo eskualdatzea izan daiteke, baina aukera horrek arrisku handiak dakartza enpresaren etorkizuneko bideragarritasunari begira eta enpleguari eusteko. Krisi ekonomiko garaian, arrisku kapitaleko funts ugari daude, zorrek eragindako enpresak erosten espezializatuak (“putre funtsak” deituak). Funts horien helburu nagusia enpresekin edo haien zorrek in espekulazio eragiketak egitea da. Prozesu horietan, enpresaren lehengo jabeek eta erosle espekulatuak irabazi ohi dute; gainerakoek, berriz, galdu egiten dute: langileek, hartzekodunek eta gizarteak. Horregatik, oso kontuan hartu behar da langileek berek jarraitu behar dutela krisian dagoen enpresaren proiektu ekonomikoarekin, jarduera bertan behera uztea edo espekulaziozko salmenta saihesteko.

Enpresaburuak enpresa langileei transmititzea aukeratzen duen kasuetan, premisa honetatik abiatzen da: inbertitzaile kapitalistaren helburuetarako nahikoa errentagarria izateari uzten dion arren, enpleguei eusteko helburua lortzeko aukera dago. Prozesu horretan zenbait elementu positibo nabarmendu daitezke. Lehenik eta behin, enpresa langileei transmititzea jarduera ekonomikoaren eta enpleguaren bideragarritasunerako bermea da. Bigarrenik, pixkanaka eta modu arinean egin daiteke, enpresak bere historia eta nortasuna gordez. Hirugarrenik, langileek ondo baino hobe ezagutzen dute beren enpresa eta beren lanpostuei eusteko motibazioa dute. Laugarrenik, bankuekiko, hornitzaileekiko eta bezeroekiko komunikazioa ez da eteten. Eta bosgarrenik, garapena eta hazkundeak ez dira deslokalizatzen, lurraldean mantentzen dira.

Amaitzeko, ondorengo “mapa kontzeptual” honek enpresa bat berreskuratze-prozesuaren faseak eta aukerak erakusten dizkigu. Horrela, enpresa langileek berreskuratu eta denboran finka dezakete, edo, geroago, hirugarren batek erosi,

itxi edo enpresa kapitalistaren eredu batean birxurgatu. Emaitza edozein dela ere, berreskuratutako enpresaren sorrerak eta prozesuak kanpoko laguntza behar dute hainbat arlotatik.

Iturria: 4.4 Enpresa kapitalista berreskuratzeko prozesuaren arazo nagusiak

Enpresak berreskuratzeko prozesuak krisi ekonomikoetan aktibatu ohi dira. Bai Hego Euskal Herrian, bai inguruko gainerako ekonomietan, aukera hori askoz arruntagoa izan zen 1980ko hamarkadan, 2008ko krisiaren ondoren baino. 2008tik aurrera esperientzia gutxiago izan ziren (Carazo Andrés, A., 2020). Egoera hori dela eta, interesgarria da jakitea zer oztopo nagusi dituzten langileek prozesu horri ekiten badiote.

Lehenik eta behin, prozesu horiek politika neoliberalen hegemoniaren egungo testuinguruan kokatu behar dira. Politika horiek oso urrun daude langileei kapitalarekiko negoziazio egoera hobetzeko tresnak ematea dakarren edozein ekintza edo neurri erraztetik.

Bigarrenik, “elementu subjektiboa edo pertsonala” dago, hau da, beharrezkoa da krisian dagoen enpresari jarraipena eman nahi dioten langileen masa kritikoa izatea, eta, bereziki, proiektua bultzatzeko eta zuzentzeko gaitasun eta motibazio nahikoa duen pertsona taldea. Lehengo lankideen autoantolaketa, soldatei, postuei eta erantzukizunei buruzko erabakiak hartzea kontu korapilatsuak dira, batez ere, askotan gertatzen den bezala, antolaketan neurri traumatiko batzuk hartu behar badira enpresaren martxa bideratzeko. Bestalde, langileek ez dute sakonki ezagutzen krisi egoeretan lan egiten duten enpresak dituen aukerak, abantailak eta zailtasunak.

Hirugarrenik, eta askotan, langileek jarduerarekin jarraitu ahal izateko oztopo nagusia jarraipen proiektua finantzatzeko zailtasuna da. Berreskuratutako enpresa horiek arrakasta izan dezaten, funtsezkoa da finantza-tresnak sortzea, langileek ekoizpen-unitatea eskuratzeko aukera izateaz gain, finantza-bideragarritasuna lortzeko aukera emango dutenak, batez ere, altxortegiko egoeran eman daitezkeen gorabeherei aurre egiteko.

Laugarrenik, prozesu juridiko-komertzialak eragindako oztopoak daude. Berreskuratze prozesu horiek aurrera eramateko gaur egun dagoen oztopo handienetako bat konkurtso legea⁴³ da, enpresa baten kaudimen gabezia prozesuak arautzen dituen legea. Lehiaketaren helburua hartzekodunak ahalik eta gehien gogobetetzea da, baina “jardunean dagoen enpresa” printzipioa ahaztu gabe. Legeak hainbat aukera aurreikusten ditu kaudimen gabezia egoera arrakastaz gainditzeko (baldin eta zordunak ekonomikoki eta komertzialki bideragarria den jarduera bat egiten badu), hala nola hartzekodunen hitzarmena, ordainketen epaiz besteko akordioak, eta enpresaren edo haren zati baten salmenta ekoizpen unitate autonomo gisa. Aukera horiek posible ez direnean, likidazio fasean sartzen da; fase horretan, garrantzitsuena aktiboen salmenta da, ahalik eta hartzekodunen ahalik eta kreditu gehien ordaintzeko. Hala ere, enpresan bideragarritasun teknikoa eta ekonomikoa dagoenean, jarraikortasun printzipioa nagusitu behar da, enpresa gizartearentzat tresna erabilgarria eta enplegu sortzailea izan dadin. Beraz, aukera martxan dagoen enpresa saltzea izan beharko litzateke, eta, kasu horietan, langileek ekonomia sozialeko enpresa bat eratuz suspertzea tresna alternatiboetako bat bihurtzen da.

Hala ere, egungo konkurtso legeak gehiago errazten du hartzekodunen helburuak lortzea enpresaren jarduerarekin jarraitzea baino. Egiturazko kaudimen gabezia iristen denean, enpresek konkurtso prozedura eskatu behar izaten dute, hartzekodunen hitzarmen bat lortzeko itxaropen handirik gabe, eta, ziurrenik, likidazio txar batekin eta hartzekodunen asebetetze eskasarekin. Prozedura horretan, konkurtso administrazioak funtsezko bi funtzio betetzen ditu. Batetik, lanean ari den enpresaren printzipioak gidatutako laguntza lana, eta, bestetik, hartzekodunak ahalik eta gehien gogobetetzen saiatzea. Prozedura horietan, enpresaren prozesua eta estigmatizazio ondorioak mantsotzeaz gain, esku-hartzeak ez ditu lortzen jarritako helburuak, eta prozeduren %90 baino gehiago likidazio fasean amaitzen dira, jarduera bertan behera uzten da eta langileekiko lan harremana amaitzen da. Likidazio horrek, normalean, ondorio suntsitzaileak izaten ditu; izan ere, prozeduraren kostuak lan kaleratze kalte-ordainengatik sortutako zorrak likidazioa garestitu egiten dute, eta inor ez da asebeteta geratzen (ez hartzekodunak, ez langileak, ez administratzaileak, etab.). (FAECTA 2015).

⁴³ 2003an onartu zen, eta geroztik hainbat erreforma egin dira; azkena, 2015ean. 2020ko irailaren 1ean, Errege Dekretu bidez, testuaren bateratze bat onartu zen.

Langileei transmititzeko aukerak ez du, hasiera batean behintzat, inolako arazorik. Hala ere, legeria argi eta garbi diseinatu da kapital sozietate tradizionaltzat. Beraz, nahiz eta enpresa lehiaketan enpresa langileen alde lekualda daitekeen, antolamendu juridikoak ez die erantzuten eragiketa horrek dakartzan berezitasunei, eta ez du erraztasunik ematen (Villafañez, 2015).

Azkenik, beste oztopo bat izan daiteke ekintza sindikalak horrelako prozesuak ez bultzatzea. Kasu gehienetan, denbora mugatua da, inbertsore baten bila edo haren zain egon bitartean (Carazo, 2020).

Oztopo horietatik abiatuta, neurri-multzoen lehen proposamen bat egin daiteke, krisian dauden enpresak langileen alde eraldatzeko prozesuak sustatzeko balioko lukeena:

- Langileak **ahalduntzeko prozesuak** bultzatzea.
- Biztanleriaren zenbait segmentutan ekonomia sozial kooperatiboaren inguruan dagoen “estigma” gainditzea.
- **Legeria hobetzeko** beharra, **bereziki konkurtso legea**.
- Prozesu horien baldintzetara egokitutako **finantza tresnak** bultzatzea.
- **Sindikatuena lana** hobetzea langileek enpresak berreskuratzearekin zerikusia duen egoera orotan.

LABURPENA ETA ONDORIOAK

1. SARRERA: HEGO EUSKAL HERRIA, EKONOMIA KAPITALISTA ETA AGERTOKI EZBERDINAK

Ekonomia kapitalista eta ekonomia eraldatzaileak. Oinarrizko elementu sozioekonomikoak:

		Ekonomia kapitalista	Ekonomia eraldatzailea
Helburua		Irabazi ekonomikoa/ irabazien maximizazioa	Bizitza hobetzea eta mantentzea
Oinarrizko eragile ekonomikoak	Pertsonak	Baliabideak (giza kapitala)	Lanaren birdefinizio soziala
	Izaera	Negozio arloa (kapital naturala)	Komunak
	Dirua	Kapital finantzarioa	Moneta soziala
Erakunde ekonomikoak	Lana	Soldatapeko mendeko lana	Lan autogestionatua
	Balioa	Trukea/eskari kaudimenduna	Erabilera/ benetako eskaria
	Jabetza	Pribatua	Publikoa / komunitarioa
Egoera (Zeren zerbitzura?)		Kapitala duten pertsonak	Herritar guztiak
Logika		Metatzea/Trukea Patriarkatua Zereginen baitako lurralde-banaketa	Banaketa/erabilera Feminismoa Dekolonialitatea / burujabetzak

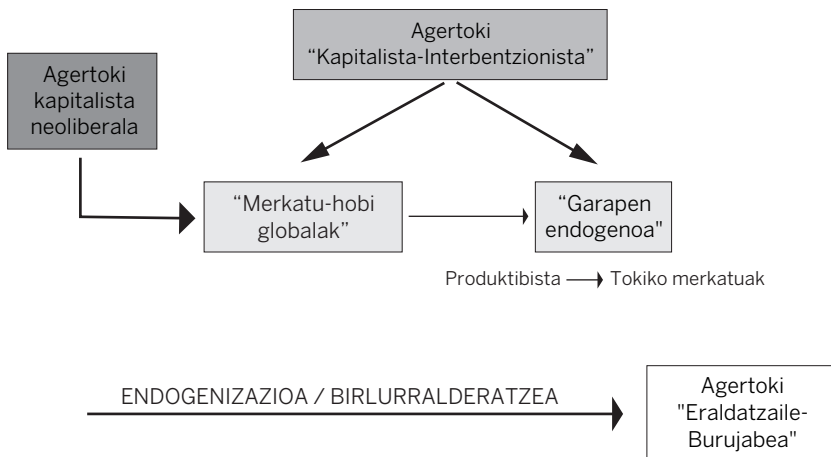
Iturria: geuk egina.

- Ekonomia kapitalista, jende kopuru txiki baten eskuetan dagoen kapitalak bere subirautza, inperioa edo nagusigoa biztanleriaren gehiengoaren kontura nola lortu duen kontatzen duen historia da.
- Ekonomia kapitalistaren funtsezko **helburua** kapitala irabaztea edo metatzea den bitartean, ekonomia eraldatzaileek jendearen bizitza hobetzea eta aberastea izan behar dute helburu.
- Ekonomia kapitalista eta ekonomia eraldatzaileak oinarrizko eragile sozioekonomiko batzuetatik (Polanyiren “itxurazko salgaiak”: pertsonak, natura eta dirua) edo oinarrizko erakunde batzuetatik (lana, balioa eta jabetza) abiatuta ezaugarri daitezke.

- **Ekonomia kapitalistak** truke balioaren edo monetarioaren logikaren pean funtzionatzen du –dirua da guztiaren neurria–, eta kapitala, aberastasuna eta boterea metatzen ditu. Logika hori, funtsean, besteren konturako lana, patriarkatua, naturaren ustiapena eta zereginen baitako lurralde banaketa bezalako elementuetan oinarritzen da.
- Termino ekofeministetan aurrera egiten duen **ekonomia eraldatzaileak** patriarkatua eta kapitalaren metaketaren eta bizitzaren iraunkortasunaren arteko gatazkarekin amaitu behar du. Truke edo diru balioaren logikaren eta metaketaren aurrean, ekonomia eraldatzaileek erabilera balioa, banaketa eta ekitatea sustatzen dituzte, bizitza hobetzeko eta aberasteko. Logika eraldatzaile horiek ekonomia kritikoez egindako ekarpenetatik sortzen dira (feministek, ekologistek eta dekolonialitatearen defendatzaileek) eta lanen birkontsiderazio soziala, birlokalizazio sozioekonomikoa eta lurralde burujabetza ekonomikoa lortu nahi dituzte.

Oinarrizko egoera sozioekonomikoak

- Errealitate sozioekonomikora eta aztertzeke dauden etorkizunetara hur-

biltzeko, baliagarria da agertoki sozioekonomiko hauek ezartzea:

- 1) "Kapitalista-Neoliberal" (K-N).
- 2) "Kapitalista-Interbentzionista" (K-I).
- 3) "Eraldatzaile-Burujabea" (E-B).

- Agertokiek mahai gainean jartzen dituzte ekonomia kapitalista globalak (K-N) soilik markatzen dituenen jardueretatik abiatu eta egungo egoeraren benetako alternatiba diren arta (E-B). Bataren eta bestearen artean K-I agertokia dago, Estatuaren esku-hartzean oinarritua, zein jarduera ekonomiko sustatu eta zein ez erabakitzeke, baina marko kapitalista modu ukiezinean aintzat hartuz.
- Dokumentu tekniko honek apustu egiten du agertoki kapitalista-neoliberaletik eraldatzaile-burujabera pasatzearen alde.

Hego Euskal Herriko sozioekonomiaren oinarrizko ezaugarriak

- Pobrezia eta desberdintasuna gero eta gehiago hazten ari den errealitatea da Hego Euskal Herrian. Hego Euskal Herriko ekonomia kapitalistaren garapenak kapitalaren metaketa eta kontzentziora jotzen du ezinbestean, eta horrek, aldi berean, aberastasuna eta pobrezia gehitzea dakar.
- Pandemiaren aurretik, euskal industria desindustrializazio prozesu nabarian zegoen.
- Lurraldeko ekoizpen kateak funtsezko bi elementuk ezaugarritzen dituzte: bata, enpresa harreman bertikalak; eta, bestea, kanpoko kapitalaren presentzia nabarmena.
- Ekoizpen sareak deszentralizatu eta sare gisa berreraikitzeak kalitate eskaseko enpleguaren hazkundea dakar. Datu guztiek ondorio hau dakarte: enpleguaren kalitatea nabarmen galtzen da edo lan prekaritatea areagotu egiten da (behin-behinekotasuna, lanaldi partzialeko kontratazioa edo prestaziorik gabe langabezia dauden pertsonak).
- Ordaindutako lanak egiten diren guztien erdiak baino gutxiago dira. Bizitzaren zaintza edo sostengu lana sistematikoki ikusezin bihurtzen da, eta modu desorekatuan banatzen da. Hego Euskal Herri osoan, gizonak emakumeek baino denbora gehiago ematen dute lan ordainduan, bizitza sozialean eta dibertsioan, aire zabaleko kirol eta jardueretan eta komunikabideetan. Azaldutako datuek sexuaren arabera lanaren banaketa azaleratzen dute: emakumeek ardurak eta denbora gehiago hartzen dute zaintza lanetarako, ordaindu gabeko lan ikusezinetarako, eta denbora gutxiago aisiarako eta gizarte bizitarako.
- Ekologiaren ikuspegitik, EAEko materialen fluxuak egitura ekonomikoaren isla garbia dira, hein handi batean kanpora begirako ekoizpena da, tradizio industrialekoa, materialetan eta energian oso intentsiboak diren sektoreek garrantzi berezia dute, eta ez dute baliabide naturalik beren ekoizpen sistema elikatzeke. EAEko ekonomiak beste lurralde batzuetatik ekarritako lehengai eta erdi landutako materialak erabiltzen ditu tarteko

produktu eta akabera bihurtzeko, eta prozesu horretan balio erantsi handia eta industria hondakin ugari sortzen ditu.

- Euskal eredu sozioekonomikoak ez du eragin homogeneorik izan Hego Euskal Herriko eremu edo gunetan. Euskal eremu geografiko bakoitzean berezitasunak daude. Euskal eredu ekonomikoa lurraldeetara gerturatuz “eremu geografiko” batzuen azterketa partikularra egin daiteke.

Eskualde motak eta azpimotak

Motak	Azpimotak	Eskualdeak
1. Metropolikoa	1.1. Hirikoak	Arabako lautada; Arga; Donostia; Bilbo Handia
	1.2. Hiri-ingurukoak	Bidasoa Beherea; Plentzia-Mungia; Gorbea inguruak; Enkarterriak; Aurrepirinea
2. Industriala	2.1. Bilakaera positiboa	Arratia Nerbioi; Durangaldea; Tolosa; Urola Kosta
	2.2. Bilakaera negatiboa	Kantauri Arabarra; Markina-Ondarroa; Gernika-Bermeo; Debarrena; Debagoiena; Goierri; Sakana; Ega; Erdialdea; Goi-Erribera; Zangoza
3. Landakoa	3.1. Egonkortzea	Arabako haranak; Bidasoa; Larraun; Arabako Errioxa; Izarbeibar
	3.2. Despopulazioa	Pirinioak; Arabako mendialdea

Iturria: geuk egina.

2. HEGO EUSKAL HERRIRAKO ESTRATEGIA SOZIOEKONOMIKO BURUJABERAKO ELEMENTUAK

Zer eta nola sortu eraldaketarako

- Sistema sozioekonomikoaren birmoldaketak “Eraldatzaile-Burujabea” agertokira aldatzea eskatzen du. Bi gai nagusitatik abiatuta ezarri behar da transformazio esparru hori:
 - “Nola ekoizten da”. Ondasunak eta zerbitzuak sortzeko unitate sozioekonomiko motak ikuspegi demokratikotik eta autonomia-burujabetzatik planteatzea. Helburua Ekonomia Sozial Eraldatzaileko erakundeetan oinarritutako ekoizpen modu baterantz aurrera egitea da.
 - “Zer ekoizten da”. Ekoizpen ereduaren edo matrizearen eraldaketa desiragarriak gizartearen aldetik beharrezkoak diren eta ingurumenaren aldetik iraunkorrek diren jarduerak garatzea dakar, eta burujabetza sektorial estrategikoetan aurrera egitea.

*Burujabetzak eta estrategia sozioekonomiko burujabe baten oinarriak
Hego Euskal Herrirako*

- Hego Euskal Herrirako estrategia sozioekonomiko burujabearen oinarrietako bat birlurraldetzea da: lurraldeko zirkuitu ekonomikoak berriro egituratzea, burujabetza-autonomia irabaziz, lurraldeen beharrak asetzeko eta modu iraunkorragoan ekonomia, gizarte eta ingurumen arloetan.
- “Estrategia sozioekonomiko burujabeak” burujabetzaren eraikuntzan aurrera egin nahi du:
 - “Herri burujabetzak”. Herri mugimenduaren eta haren autoantolakuntza-
ren erabakitze ahalmena handitzea. Funtsezko helburua da kontrol komunitarioan eta komunitateak bizitza sozial eta ekonomikoaren hainbat esparruri buruz erabakitze duen eskubidean aurrera egitea.
 - “Burujabetza ekonomikoa”. Giza garapenerako funtsezkoak diren behar material eta espiritualei erantzuteko gaitasuna, kapitalaren balorazio zirkuitutik kanpo.
 - “Lanaren burujabetza”. Besteren konturako lana, jendea menderatzeko kapitalak historia osoan erabili duen funtsezko elementuetako bat, aberastasuna sortzeko beste modu batzuek ordezkatu behar dute. Menpeko lanaren aurrean, lan autogestionarioa lortu nahi da “lanaren burujabetza” lortzeko.
 - “Lurralde burujabetza ekonomikoa”. Lurralde garapen eraldatzailea da ekoizpen burujabetza edo lurralde burujabetza ekonomikoa helburu duten estrategia politikoen eta elementu teorikoen multzoa.
 - “Burujabetza sektorial estrategikoak”. Burujabetza ere uler daiteke sektore estrategikoetako herritarren erabakitze gaitasun gisa. Burujabetza gehienetan badira prozesu irekiak eta asko abian, kapitalismoaren balioak gainditzea proposatzen dutenak.
 - “Burujabetza erreproduktiboa”. Azken helburua da, eta halakotzat hartzen da bizitzari zentralitatea ematen dioten gizarte harremanen multzo batean oinarritutako eraldaketa prozesua. Ekonomia kapitalistaren erreprodukzioaren ordez bizitzaren mantentzea, erreprodukzioa eta aberastea da kontua.
- Laburbilduz, pertsonen lan eta erreprodukzio jardueraren autonomia (lanaren burujabetza) lurralde jakin batean modu kolektiboan egindakoaren osagarria izango da (burujabetza ekonomiko-komunitarioa), baita herritarren erabakimena bereganatzeko eremu estrategikoen osagarria ere (burujabetza sektorialak), behin betiko burujabetza erreproduktiboa lortzeko (non bizitzak kapitala menperatzen duen).

Prozesu ekonomikoaren eraldaketa burujabetzarako

- Errealitatean lanean diharduten ekonomia sozialak oreka zailean daude bi arrazionaltasunen artean:
 - Arrazionaltasun “instrumentala”. Horren helburua da ekintza ekonomiko enpresariala merkatuko ekonomia kapitalistaren arauetara ahalik eta modu funtzionalenean egokitzea.
 - Arrazionaltasun “baloratiboa”. Ekonomia balio eta printzipio demokratiko batzuekin egitea da kontua, etika ekonomiko bat oinarri hartuta, etika komunitarioa ardatz.
- Gizakion burujabetza edo autonomia dago jokoan; esperientzia sozioekonomiko alternatiboak eraikitzeke benetako aukera, kontzienteki hautatutako balioetan oinarrituta:
 - Merkatu sozial eraldatzailea. Ekonomia Sozial Eraldatzaileek beste modu bat behar dute prozesuaren edo oinarritzko ziklo ekonomikoaren fase bakoitzean funtzionatzeko, hau da, produkzioa, merkaturatzea-banaketa, kontsumoa eta aurrezkoa-kreditua. Alde horretatik, “merkatu sozial eraldatzaile” bat sortu behar da, prozesu eraldatzaile burujabe batean aurrera egiteko. Horretarako, eragileen masa kritiko nahikoa lortu behar da, eta, hortik abiatuta, ahalik eta pertsona gehienen beharrak modu esanguratsuan aseko dituzten trukerako eta lankidetzarako lurralde sareak eratu behar dira.

Burujabetza estrategikoak eta Hego Euskal Herriko egitura ekonomiko-produktiboaren eraldaketa

- Helburua: gizartearen aldetik beharrezkoak diren eta ingurumenaren aldetik iraunkorrak diren jardueretan oinarritutako ekoizpen matrizea eraikitzea.
- Hego Euskal Herriaren eraldaketa produktibo eta industrialak jarduera sozio-produktiboaren trantsizio ekologikoa helburu duten neurriak eskatzen ditu, eta horrek enpleguari loturiko bidezko eraldaketa ere barneratu behar du.
- Hego Euskal Herriko ekonomian beharrezkoak diren funtsezko aldaketa batzuk:
 - Sektore batzuen tamaina txikitzea: eraikuntza, energia sortzea, garraioa edo finantzak.
 - Ekonomiaren Lehen Sektoreratzea, nekazaritza ekologikoaren hazkunde handiarekin, baso azaleraren handitzea karbono finkapenerako eta familia barruko ordaindu gabeko lanak eta soldatapekoak ez diren lan komunitarioen ugaritzearekin.

- Energia gutxiago erabiltzea, bereziki automozio pribatuan eta klimatizazioan.
- Bizitzarako beharrezkoak diren jarduera ekonomikoaren birlurraltzea, inportazioak jaitziz eta bertako ekoizpen ehuna handituz.
- Eraldaketarako oinarritzko ildo horiek lotura estua dute burujabetza sektorial estrategiko batzuekin:
 - Elikadura burujabetza. Lehen sektorea elikadura burujabetzarekin lotzen da. Ekoizpen matrizearen eraldaketaren elementu nagusia landa eremuaren suspertzea eta sektorearen indartzea da. Helburu nagusia elikadura burujabetzaren ahalik eta maila handienak lortzea izango litzateke, autonomia material bat eraikitzeke markoan, bizitzaren erreproduktzioaren beharrak tokiko materialekin eta politikoki autonomoak direnekin asebeteko ahal izateko.
 - Energia burujabetza. Transformazio ardatz nagusiak desfosilizazioan eta desnuklearizazioan, kontsumoaren murrizketan eta energia benetan berriztagarriak ezartzean oinarritu behar du. Beharrezkoa da herritarren parte-hartzea eta kontrola orokortzea energia sortzeari eta banatzeari dagokionez, beren burua kolektiboki hornitzeko eta Europar Batasuneko helburuak eta beharrak betetzeko.
 - Burujabetza industrial-teknologikoa. Industria jarduerak lotura estua izan behar du teknologia sektorearekin eta burujabetza teknologikoarekin. Ekoizpen ereduaren eraldaketak tresnen eta erreminten erresistentzia eta iraunkortasuna bermatuko duen diseinu teknologikoa bultzatu behar du, eta, gainera, material eta energia iraunkorrak, lurraldean ugariak eta birziklagarriak erabiltzean oinarritu behar du.

Eraldatzeko bokazioa duen ekonomia soziala: ekoizteko modua eraldatzeko oinarri mikroekonomikoa

- Ekoizteko modua aldatzeko, beharrezkoa da sortzen dena antolatzeko, kudeatzeko eta jabetzeko formula alternatiboak proposatzea. Azterlan honetan babestutako proposamenaren oinarritzko elementua Ekonomia Sozial Eraldatzailea (ESE) da.
- Kapitalaren orde, lana jarri behar da, oro har, jarduera ekonomikoaren eragile ekonomiko hegemoniko gisa, eta, bereziki, enpresa jardueraren eragile gisa.
- Ekonomia soziala proiektu oso heterogeneoz osaturik dago ditu, antolatzeko modu desberdinak daude, praktika anitzak eta helburuak ere ez dira berberak izaten. Hori dela eta, beharrezkoa da pluralean hitz egitea eta “ekonomia soziala edo kooperatibismo kapitalista” izendatzea eta desberdintzea.

- Errealitatea askotarikoa izan arren, interesgarria da proposamenak bi talde handitan banatzea:
 - Ekonomia sozial osagarria, kalteak arintzen dituen edo kapitalista. Gaur egun, gehiengo da herrialde zentraletan, eta ekonomia kapitalista finantzarizatuaren mendeko da edo bere marjinetara moldatzen da.
 - Helburu eraldatzailea duen ekonomia soziala. Irabazi edo aberastearen gainetik pertsonen beharrak asetzeari lehentasuna emateaz gain, egungo ekonomia eta gizartea eraldatzea du helburu. Ekonomia kapitalistaren alternatiba gisa balioko duen ekonomia sozialean aurrera egin nahi du, eta ez izan hau legitimatzen duen tresna; bizitzeko modu berriak ikertzen eta lantzen ditu, eta premia ekonomikoak beste logika batekin asetzen ditu.
- Ekonomia Sozial Eraldatzaileak aurrera egin behar du lana, jabetza eta balioa ulertzeko beste modu batzuetan. Hala, autogestionatutako lana edo norberaren konturako lan kolektiboa, jabetza komunitarioa eta erabilera balioa erreferentzia dira Ekonomia Sozial Eraldatzailea eraikitzeko.

ESE proiektu baten helburuak eta irizpideak:

Helburuak		Irizpideak
Lanaren burujabetza		Lanaren kontzeptua Talde lana Lan autogestionatua/autoeratua Parte-hartze integrala
Ekimen kolektiboa		Gardentasuna Bidezko banaketa Berdintasuna
Lurraldea eta eraldaketa		Proiektuaren izaera politikoa Interkooperazioa eta izaera anitza Sozializazioa eta herritartasuna Tokiko kultura Behar sozialak eta ekimena
Bizitza iraunkorra	Oreka ekologikoa	Sorkuntza iraunkorra Hondakinen kudeaketa Energia kontsumoa Jarrera ekologikoa
	Bizitza erdigunean	Berdintasuna lanean eta erabakietan Rolen eta lanen banaketa Denboraren kudeaketa Egitura demokratiko eta integratzaileak Emozioen eta gatazken kudeaketa Jarrera feminista Bizigarritasuna
Iraunkortasun ekonomikoa		Egonkortasun ekonomikoa Proiektuaren erresilientzia eta dibertsifikazioa Finantzazioaren kudeaketa etikoa Barne berrikuntza Eremu desmerkantilizatua Harreman ekitatiboakak

Iturria: Alvear, Amaia, Mirene Begiristain, Enekoitz Etxezarreta, Jon Morandeira. 2019

3. EUSKAL SINDIKALISMO ERALDATZAILEA ETA KRISIAN DAUDEN ENPRESAK BERRESKURATZEA

Lana eta sindikalismoa: alderdi kontzeptualak

- Kapitalismoaren aldeko ekonomia konbentzionalak lanaren kontzeptua enplegura edo besteren konturako enplegura edo soldatapeko lanera murriztu zuen, eta, beraz, lan “produktibo” bakarra dago, soldatapeko lan mendeko lana, zuzenean kapitala metatzeko zuzenean balio duena.

- Lan honetan, sindikalismo eraldatzailatzat jotzen da lana enplegutik harago doala uste duena. Hau da, bizitzari eusteko erabilgarriak diren jarduera edo lan multzoak aintzat hartzen dituen, etekinak lortzeko eta kapitala metatzeko balio izan ala ez. Hartara, sindikalismo eraldatzailea kapital-mendeko lana (besteren konturako enplegua) gatazkatik harago joango da, eta hobeto erreparatuko dio kapital-bizitza gatazkari.
- “Lana” eta “langile-klasea” ulertzeko moduen arabera, sindikalismoa bi tipologia handitan sailka daiteke:
 - Sindikalismo klasikoa edo konbentzionala. Besteren konturako soldatapeko lana egiten duten pertsona guztiek soilik osatzen duten langile klasea defendatzen duena. Esplotazioaren bidez etekina edo gainbalioa lortzen duen patroien/enpresaburu batek kontratatzen duen pertsona multzotzat hartzen da langile klasea.
 - Sindikalismo eraldatzailea. Lanaren kontzeptua aldatzeko eta zabaltzeko beharra onartzen du, erreprodukzio edo zaintza lanari eta lan autogestionarioari (norberaren konturako soldatapeko kolektiboa) lekua egiteko. Sindikalismo horrek lanaren definizio zabala izan dezake ardatz: bizitza mantentzeko eta aberasteko lan baliagarri oro; berdin dio zuzeneko enpresa onurak (gainbalioa) sortzen dituen, edo lan indarraren truke soldatak jaso.
- Lan oro ez da enplegua; giza beharrak asetzen laguntzen duten giza jarduera guztiek ez dute ordainsaririk jasotzen lan merkatuan. Ordainsaria jasotze hau da, hain zuzen ere, soldatapeko lanaz, okupazioaz edo enpleguaz hitz egin ahal izateko aurrebaldintza.
- Lan motak:
 1. Besteren konturako soldatapekoa. Enplegatzailearen arabera, bi mota nagusitan bana daitezke: a) enpresa kapitalista; b) Estatuko enpresa edo administrazio publikoa.
 2. Autoenplegua. Norberaren kontura ordaindutako lana. Bi eratakoak izan daitezke: a) autonomia edo banakako ekimena; b) langile autogestionarioa edo ekonomia sozialeko edo ekimen kolektiboko erakundeko bazkidea.
 3. Erreproduktiboa edo zaintzak. Diruz ordaindu gabeko lana.
 4. Borondatezkoa. Diruz ordaindu gabeko lana.

Lan egiteko modu desberdinen elementu bereizgarriak

	Dirutan ordaindua				Dirutan ordaindu gabea	
	Soldatapekoa		Autoenplegua		Zaintza	Boluntarioa
	Enpresa kapitalista	Adm. publikoa	Banaka.	Kolektib.		
Printzipio arautzaileak	- Merkatua - Norberaren interesa	Merkatua/ Zerbitzu publikoa	- Merkatua - Norberaren interesa	-Mercado - Merkatua - Interes kolektiboa - Elkartasun.	- Familia - Elkarrekiko-tasuna	-Komunitatea - Elkarrekiko-tasuna -Elkartasuna
Produktuar. jabetzea	Enpresa	Egoera	Langilea	Langileak	-Familia -Komunitatea	-Komunitatea
Ekoizpen bitartekoan jabetza	Enpresa	Egoera	Langilea	Langile taldea	Familia	Irabazi asmorik gabeak
Lanaren antolaketa erabakia	Enpresa	Ordezkeri politikoa	Langilea	Langileen batzarra	Familia	Definitu gabea

Iturria: Bayuls Llopis, J. eta Cano Cano, E.-tik abiatuta egina. (2001): "El análisis de la realidad laboral desde la Economía"

- Enpleguarekin zerikusia duten beste kontzeptu batzuk berriz aztertzea:
 - “Biztanleria aktiboa” deitu ohi zaie ordainsari edo soldata baten truke ondasun eta zerbitzu ekonomikoak ekoizteko eskulana eskaintzen duten 16 urteko edo gehiagoko pertsonen. Nahiz eta pentsamendu ekonomiko prokapitalistatik “aktibo” izena erabili, egokiagoa da “lan indarra eskaintzen duen biztanleria” deitzea. Biztanleria aktiboa merkatuko lan indarra eskaintzen duten pertsonen bakarrik deituz gero, soldatapekoak ez diren gainerako lanei ospea kentzen zaie.
 - “Biztanleria okupatua” esaten zaio 16 urteko edo gehiago izan eta lana duten pertsonen multzoari. Pertsona asko daude beste pertsona batzuen beharrak asetzen dituzten jarduera edo zereginak egiten dituztenak baina enplegurik ez dutenak. Intentzio osoz biztanleria okupatua esan ohi zaiona, berez, “enplegatutako biztanleria” da.
 - “Langabezian dagoen biztanleria” esaten zaio enplegurik ez duten, enplegagarri diren eta enplegu bila dabilen 16 urteko edo gehiagoko pertsonen multzoari. Termino horrekin, enplegua ez den lan mota bat egiten duen pertsona oro baztertzen da. Beraz, egokiagoa da “enplegu gabeak” deitzea.

Sindikatuak eta ekonomia soziala: mutualitatetik elkarrekiko laguntzara

- Sindikatuen eta ekonomia soziala kooperatiboaren arteko harremana langile mugimenduaren historia bera bezain luzea da. Hala ere, kooperatibismoaren eta langile mugimenduaren arteko harremana zokoratua geratu da. Langile klaseen borrokekin zuen harremana urrun geratu zen denboran, eta gaur egungo kooperatiba gehienak soldatapeko langileen enplegatzaileak dira. Neurri handi batean, egungo kooperatiba mugimendua ia kontraesanik gabe dago ekonomia kapitalistan.
- Kooperatiba berean “bazkide langile”ak eta “besteren konturako langileak” izateak arazo ugari sortzen ditu, eta, askotan, bidezko ez diren ezberdintasunak, bi taldeek lan-prestazioari dagokionez duten estatutu juridikoaren arabera.
- Hala ere, ekonomia kapitalistak pertsonen bizitza hobetzeko planteatzen dituen zailtasunak direla eta, lankidetzak esparruak eta eredu hibridoak irekitzen ari dira sindikatuen eta ekonomia sozialeko erakunde eta enpresen artean munduko hainbat ekonomiatan.
 - Alde batetik, mota horretako ekoizpen unitate ekonomikoak sortzea erraztuko duten era guztietako tresnak ezartzea bultzatzeko akordioak lortu dira.
 - Bestalde, lankidetzak espazioak sustatzen dira Estatuak edota administrazio publikoek sustapen planak edo politikak abian jar ditzaten, baita haiei eragiten dieten legeetan eta erregulazioetan aldaketak egin ditzaten ere. Edo, praktika zehatzei begira, krisian dauden enpresak langileek berreskuratzeko aukera izan ditzaten arauak ahalbidetzea, krisian dauden enpresak ekonomia sozialeko erakunde bihurtzeko.
- Krisi garaian sindikatuak duten zereginari buruzko eztabaida irekita dago. Kasu askotan, uste sendo bat sortzen da: ikuspegi proaktiboagoa garatzeko unea da, printzipio nagusiak alde batera utzi gabe eta besteren kontura edo soldatapean diharduten langileen alde lan baldintzak defendatzeko konpromisoari eutsiz.
- “Barne legitimazio sindikala” lehenesten duen mugimendu sindikalak, langileekiko hurbiltasuna, autonomia eta kontrabotereko jarduera ardatz dituenak, mugimendu sozial alternatiboekin bat egiteko prozesuak bultzatu behar ditu; “kanpo legitimazioa edo legitimazio instituzionala” lehenetsi eta “gizarte elkarrizketa” nabarmentzen duten sindikalismoarekin kontrajarriz. Jarrera horiek indartu egiten dira “lan egiten” duten pertsonen ezaugarriak eta lanaren kontzeptua zabalduz, mugimendu sozial alternatibo ekofeministekiko eta eraldatzeko bokazioa duten ekonomia sozialekiko kideotasuna sustatzeko baliobaitu.

Sindikalismo eraldatzaileak babestu eta bultzatzea beharko litzatekeen ESE erakundeak

- Krisi sindikalaren aurrean ikuspegi proaktiboaren osagaietako bat Ekonomia Sozial Eraldatzaileari laguntzea da:
 - Erakunde sindikala agertoki eraldatzaile-burujaberuntz gerturatzeko erreminta bat gehiago bezala kokatuko litzateke. Oso garrantzitsua da krisian dauden enpresak berreskuratzean, prozesu ekonomiko eraldatzaile baten edo gizarte merkatu baten eraikuntzan eta burujabetza sektorial-estrategikoen eraikuntzan izan dezakeen eragina.
 - Ekonomia sozial eraldatzaileko erakundeetan krisian dauden enpresak berreskuratzea autonomia sindikala berreskuratzeak aukera izan daiteke. Besteren konturako langileak langile autogestionario bihurtzea sindikalismo eraldatzaile baten autonomian eta boterean aurrera egiteko aukera izan daiteke.
 - Autonomia politikoari dagokionez, sindikalismo berrituak eduki erreala eta praktikoa eman diezaiokete burujabetza-estrategiari, hartara, kortse neoliberalari aurre egiteko.
 - Beraz, ekintza sindikalaren eta ekoizpen eta kontsumo bitartekoaren sozializazioa eta haien gaineko jabetza lortzera bideratutako prozesuen artean lotura sendoa ezarri nahi bada, ekonomia sozialaren eta sindikalismoaren arteko lotura eta aliantza etengabea bultzatu beharko da, eraldatzeko bokazioarekin.
 - Aurreko hamarkadetan berreskuraturiko enpresen kasuak ez dira gutxi. Baina askotan langileak afiliazioa eten eta sindikatuetatik urrunduta egin dira. Errealitate horretatik abiatuta, planteamenduak egin behar dira krisian dauden enpresak berreskuratzeak guztiz kontrako emaitza eman dezan: autonomia finantzario sindikala indartzeko, alegia. “Militante sindikalik egonez gero, sindikaturik egongo da” maximatik abiatuta, lan egiten duen edonori laguntzeko estrategiak edota tresnak proposatu edota ezarri behar dira, bai inoren kontura lan egiten dutenentzat, baita beren enpleguari eta errentari eusteko modu autogestionarioan lan egin behar dutela snisten edo onartzen dutenentzat ere.
- Sindikalismo eraldatzaileak “ekonomia sozial eta sindikal eraldatzailea” bultzatu behar du, ESE ekoizpene-unitate ekonomikoaren eredu jakin batean oinarritua, eta autogestio lana funtsezko oinarri duena.
 - Hemen defendatutako proposamena honela laburbiltzen da: sindikalismo eraldatzaileak autogestio-ekoizpeneko unitate ekonomikoak sustatu eta bultzatu behar ditu, gizartearen eta ingurumenaren aldetik iraunkorra den

ekoizpen eredu baten eta estrategia sozioekonomiko burujabe baten esparruan.

- Ekonomia Sozial Eraldatzaileko ekoizpen unitate horiek kooperatibismo autogestionarioa izan behar dute oinarri, besteren konturako soldatapeko lanik gabe, salbuespenezko eta tasatutako kasuetan izan ezik.
- Lan autogestionarioa enpresa autogestionarioetan garatzen da. Autogestio enpresa, erakundeak eta ekoizpen unitate ekonomikoak jarduera guztiak zuzentzen dituzten langileek osatzen dituzte, eta beren lan indarra zuzenean ematen dute ekoizpen jarduerak egiteko eta, lan ekarpenaren arabera, onura ekonomiko eta sozialak jasotzeko.

Krisian dauden enpresak langileek berreskuratzea

- Sindikalismo proaktiboagoaren ikuspegiaren osagai nagusietako bat krisian dauden enpresen aurrean jardutea da, hau da, langileek enpresa kapitalista konbentzionalak eraldatzeko eta berreskuratzekeo prozesua.
- Enpresak berreskuratzekeo prozesuetako oztopo nagusiak aztertu ondoren, langileek krisian dauden enpresak eraldatzeko prozesuak sustatzeko balio dezaketen neurrien lehenengo proposamena egin da:
 - Langileen ahalduntze prozesuak bultzatzea.
 - Biztanleriaren zenbait segmentutan ekonomia soziala kooperatiboaren inguruan dagoen "estigma" gainditzea.
 - Legeria hobetzeko beharra, bereziki konkurtso legea.
 - Prozesu horien baldintzetara egokitutako finantza tresnak bultzatzea.
 - Sindikatuen lana hobetzea langileek enpresak berreskuratzearekin zerikusia duen egoera orotan.

BIBLIOGRAFIA

- Alegre Bueno, M. (2015): “La necesidad de desarrollar el Estatuto Profesional del socio trabajador”, Ondorengo argitalpenaren barruan: Fajardo García, G. (Coord.) (2015): “Empresas gestionadas por sus trabajadores. Problemática jurídica y social”. Ed. CIRIEC-España.
- ALIANZA COOPERATIVA INTERNACIONAL (ACI) (1995): “Declaración de la Alianza Cooperativa Internacional sobre la Identidad Cooperativa”. [Sarean] <https://www.ica.coop/es>
- ALONSO, L.E. (1999): “Trabajo y ciudadanía”. Madrid. Ed. Trotta.
- Alvear, A., Mirene Begiristain, Enekoitz Etxezarreta, Jon Morandeira (2019): “ESE iparrorratza. Ekintzailletza sozial kooperatiborako adierazle sistema baten proposamena”. KOOPFABRIKAKO IKERKETA.
- Aranguren Querejeta, María José (Coord.) (2008): “Identificación de clústeres en la CAPV”. Orkestra. Instituto Vasco de Competitividad. Fundación Deusto.
- Aristóteles (2007): “Política”, Colección Clásicos de Grecia y Roma, Madrid, Alianza Editorial (texto original del siglo IV a.c.).
- Arrighi, G. (1999): “El largo siglo XX. Dinero y poder en los orígenes de nuestra época”. Ediciones Akal.
- Arto, Iñaki (2015): “El metabolismo socioeconómico del País Vasco, 1996-2010”. En: CARPINTERO, Óscar (dir.), El metabolismo económico regional español, Madrid: FUEHEM Ecosocial, 2015, p. 731-763.
- Askunze, K. (2013): “Más allá del capitalismo: alternativas desde la Economía Solidaria”. Documentación Social No 168, pp. 97-116. [On line] http://www.economiasolidaria.org/files/economia_solidaria_askunze.pdf
- AUTONOMÍA SUR (2017): “Soberanías y prácticas socioeconómicas para la transformación”. Documento Autonomía Sur 17. Noviembre 2017. [On line] <http://autonomiasur.org/wp/materiales-descarga/?mdocs-cat=mdocs-cat-6&mdocs-att=null>
- AUTONOMÍA SUR (2018): “Trabajo y cooperación: potencial económico para la transformación”. Documento Autonomía Sur 18. Enero 2018. [On line] <http://autonomiasur.org/wp/materiales-descarga/?mdocs-cat=mdocs-cat-6&mdocs-att=null>

- AZKARRAGA, J. (2007): “Arrasate globalizazioaren aurrean. Euskal kultura kooperatiboa garaiaren aldaketaren aurrean”. Eskoriatza: Lanki kuadernoak, 2. zk.
- BAGNASCO A. (1977): “Tre Italie. La problematica territoriale dello sviluppo economico italiano”, Bolonia, Il Mulino.
- Barcenilla, M.A. (1999): “La pequeña Manchester. Origen y consolidación de un núcleo industrial guipuzcoano. Errenteria (1845-1905)”. Diputación Foral de Gipuzkoa.
- Baschet, Jerome (2015): “Adiós al Capitalismo. Autonomía, sociedad del buen vivir y multiplicidad de mundos”. Ned Ediciones.
- Bayuls Llopis, J. y Cano Cano, E. (2001): “El análisis de la realidad laboral desde la Economía”. Ondorengo argitalpenaren barruan: Gallego Bono, Juan Ramón; Nácher Escriche, José (2001): “Elementos básicos de economía. Un enfoque institucional”. Valencia. Editorial Tirant Lo Blanch.
- Bengoetxea Alkorta, A. (2015): “El marco jurídico aplicable a las personas socias trabajadoras. Problemática y propuestas para su mejora”. Ondorengo argitalpenaren barruan: Fajardo García, G. (Coord.) (2015): “Empresas gestionadas por sus trabajadores. Problemática jurídica y social”. Ed. CIRIEC-España
- BENKO, G. y LIPIETZ, A. (1994): “Las regiones que ganan. Distritos y redes. Los nuevos paradigmas de la geografía económica”. Valencia. Edicions Alfons El Magnànim.
- Bilbao, A. (1999): “Modelos económicos y configuración de las relaciones industriales”. Madrid. Talasa.
- Block, F. (2008): “Swimming Against the Current: the rise of a Hidden Developmental State in the United States”. *Politics and Society*, Volume: 36 issue: 2, page(s): 169-206.
- Calle Collado, A. y Casadevente J.L (2015): “Economías sociales y economías para los Bienes Comunes”. *Otra Economía*, vol. 9, n. 16, enero-junio 2015. 44-68 orrialdeak.
- Carazo Andrés, A. (2020): “Empresas recuperadas por las personas trabajadoras en la Comunidad Autónoma del País Vasco. Proceso de recuperación y la perspectiva subjetiva de las trabajadoras.” Trabajo Fin de Máster. GEZKI. Instituto de Derecho Cooperativo y Economía social de la UPV.
- Caro Baroja, J. (1986): “Introducción a la historia social y económica del pueblo vasco”. Editorial Txertoa. 3ª Edición.

- Carrasco, Cristina. (2017): “La economía feminista. Un recorrido a través del concepto de reproducción”. *Ekonomiaz* N° 91.
- Carrasco, C. (et alia). (2004): “Trabajo con mirada de mujer”. CES. Consejo Económico y Social. Madrid.
- Carrasquer, P. (ET ALIA.) (1998): “El trabajo reproductivo”. *Papers* 55.
- Carrasquer, P. (2013): “El redescubrimiento de cuidados: algunas reflexiones desde la sociología.” *Cuadernos de Relaciones Laborales*, Vol. 31, núm.1, p. 91-113.
- Castells, M. (1995): “La ciudad informacional. Tecnologías de la información, estructuración económica y el proceso urbano-regional”. Madrid: Alianza Editorial.
- CIRIEC (2007): “La Economía Social en la Unión Europea.” [On line] <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eesc-2007-11-es.pdf>
- Col·lectiu Ronda, SCCL (2018): “Protocol d’actuació per a l’acompanyament en un procés de recuperació d’empreses per part de persones treballadores”. Ed. Generalitat de Catalunya
- COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1993):” Crecimiento, competitividad y empleo: Retos y pistas para entrar en el siglo XXI”. Luxemburgo.
- Coque Martínez, J. López, N. y Loredo, E. (2012): “Recuperación de empresas por sus trabajadores en contexto de crisis: ¿qué podemos aprender de experiencias pasadas?” CIRIEC -España, *Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa* N°76, pp 97-126.
- Coraggio, José Luis (org.) (2009): “¿Qué es lo económico? Materiales para un debate necesario contra el fatalismo”, Buenos Aires, Ciccus.
- Coraggio, J. L. (2011): “Economía social y solidaria. El trabajo antes que el capital”. Quito: Abya Yala.
- Dardot, P. y Laval, C. (2015). “Común”. Gedisa Editorial
- De Mattos, C. (1999): “Teorías del crecimiento endógeno. Lectura desde los territorios de la periferia”. *Revista Estudios Avanzados* 13 (36).
- Debrusin, Bruno (2013): “Cooperativas de trabajadores en la Argentina: la Asociación Nacional de Trabajadores Autogestionados en la Central de Trabajadores de la Argentina”. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires. *Boletín Internacional de Investigación Sindical*. 2013, vol. 5. núm. 2.

- Delgado Cabeza, M. (2018): “Soberanías para que la vida pueda prosperar. Más allá del capitalismo”. En VV.AA. “Soberanías. Una propuesta contra el Capitalismo”. Ed. Zambra y Baladre.
- Delgado CABEZA, M. (1998): “La globalización, ¿nuevo orden o crisis del viejo?”. En Desde el Sur. Cuadernos de economía y política.
- Durán Heras, M.A. (2012): “El trabajo no remunerado en la economía global”. Bilbao, Fundación BBVA, 1a. edición.
- Elorrieta, J. (2012): “Renovación sindical. Una aproximación a la trayectoria de ELA”. Ed. Txalaparta.
- Etxezarreta, M. et Alia., (2001): “Globalización capitalista. Luchas y resistencias”. Barcelona, Virus.
- Etxezarreta, M. (2015). “¿Para qué sirve realmente la economía?”. Barcelona, Paidós.
- Etxezarreta Etxarri, E. y Morandeira Arca, J. (2020): “Territorios soberanos y municipalismo transformador”. KoopFabrika: Programa de emprendimiento social cooperativo y promoción de la economía social en Gipuzkoa. Sección de formación e investigación asistencial. 08 entrega: informe de investigación. Julio 2020.
- FAECTA (2015): “La gestión técnica cooperativa adecuada como clave del empleo estable y de calidad”. Estudio jurídico para la mejora de la gestión técnica y la viabilidad de las empresas recuperadas por los/las trabajadores/as bajo la fórmula de empresas cooperativas de trabajo como clave de empleo estable. Consejería de Economía, Innovación, Ciencia y Empleo. JUNTA DE ANDALUCÍA. Expediente 125510.
- Fajardo García, G. (Coord.) (2015): “Empresas gestionadas por sus trabajadores. Problemática jurídica y social”. Ed. CIRIEC-España.
- Federici, S. (2018): “Soldataren patriarkatua Marxismoari egindako kritika feministak.” Katakarak, Iruñea.
- Federici, S. (2004): “Caliban eta sorgina. Emakumeak, gorputza eta metatze primitiboa”. Elkar, Aduna.
- FERNÁNDEZ DURÁN, R. (1997): “La explosión del desorden”. Ed. Fundamentos.
- FERNÁNDEZ DURÁN, R. (2011). El Antropoceno: la crisis ecológica se hace mundial, Virus
- GARCÉS, M. (2017). “Nueva ilustración radical”. Editorial Anagrama.

- GARCÍA JURADO, O. (2018): “Economía social transformadora para la clase trabajadora.” [Linean] <https://www.mrafundazioa.eus/es/centro-de-documentacion/gai-monografikoak/gai-monografikoak-ejemplos-de-construccion-de-soberania-s>
- EUSKO JAURLARITZA (2019): “Pobreziaren eta Gizarte-Ezberdintasunen Inkesta (PGEI 2018)”.
- Goikoetxea, J. (2018): “Privatizar la democracia. Capitalismo global, política europea y Estado español.” Ed. Icaria.
- Goikoetxea, J., Etxeberria, L., Garai, E. ETA Miralles, N (2019): “EAEko Demokrazia.” Emakunde.
- GOIKOETXEA, J. (2018): “Estado, territorio y soberanía: obstáculos para la democracia privada o neoliberal”. [On line] <https://www.elsaltodiario.com/polirika/estado-territorio-y-soberania-obstaculos-para-la-democracia-privada-o-neoliberal>
- González, L. (et alia) (2019): “Escenarios de trabajo en la transición ecosocial 2020-2030”. Edita: Ecologistas en Acción.
- González Reyes, L. (2020): “Colapso del capitalismo global y transiciones hacia sociedades ecomunitarias”. Manu Robles-Arangiz Institutua Fundazioa.
- Gudynas, E. (2015): “Extractivismos. Ecología, economía y política de un modo de entender el desarrollo y la naturaleza”. Editorial: CEDIB.
- Guerra, P. (2011): “¿Cómo denominar a las experiencias económicas solidarias basadas en el trabajo? Diálogo entre académicos latinoamericanos acerca de la polémica conceptual”. *Otra Economía*, 1(1): 21-27.
- HADJIMICHALIS y PAPAMICHOS (1990): “Desarrollo local en el sur de Europa: hacia una nueva mitología”. *Revista de Estudios Regionales*. N° 26.
- HARVEY, D. (2005): “El ‘nuevo’ imperialismo: acumulación por desposesión”. CLACSO, Buenos Aires.
- Harvey, D. (2014): “Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo”. Madrid, Traficantes de Sueños.
- HA-JOON C. (2004): “Retirar la escalera. La estrategia del desarrollo en perspectiva histórica”. Catarata.
- JESSOP, B. (2005): “The future of the capitalist State”. Blackwell, Cambridge.
- JULIO, GORKA (2018): “La apropiación socioeconómica de la tecnología: una vía hacia la soberanía tecnológica.” [On line] <http://talaios.coop/2018/08/pdf-la-apropiacion-socioeconomica-de-la-tecnologia-una-via-hacia-la-soberania-tecnologica/>

- Laville, J.L. y García, J. (2009): “Crisis capitalista y Economía Solidaria”. Icaria.
- Laville, J. L. (2004): “El marco conceptual de la Economía social y solidaria”, en Laville (eds.) (2004): “Economía social y solidaria. Una visión europea”, 1-25. Buenos Aires: Fundación OSDE - Universidad Nacional de General Sarmiento: Altamira.
- Lebowitz, M. A. (2005): “Más allá de El Capital. La economía política de la clase obrera en Marx”. Ed Akal.
- Lebowitz, M. A. (2008): “Gestión obrera, desarrollo humano y socialismo”. Temas n.º. 54: 4-13, abril-junio de 2008.
- Manu Robles-Arangiz Institutua FUNDAZIOA (2019): “138. Egoeraren azterketa”. 2019ko azaroa.
- Márquez Guerrero, Carolina (2019): “Economía y territorio. Hoja de ruta para construir soberanías desde la base.” Ondorengo argitalpenaren barruan: Gavira, L. (coord.), “Con Andalucía y el Sur en el corazón. Homenaje a Manuel Delgado Cabeza.” Ediciones del Genal.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (1968): “La estabilidad del latifundismo”. Ediciones Ruedo Ibérico.
- Martí, J.P. (2006): “Desafíos en la relación entre empresas recuperadas y movimiento sindical en Argentina y Uruguay”. Unircoop Americas, Red universitaria de las Américas en estudios cooperativos y asociativismo. Université de Sherbrooke, Sherbrooke (Quebec, Canadá), vol. 4. núm. 1, págs. 219-236.
- Mazzucato, M. (2014): “El Estado Emprendedor”. RBA Libros.
- Méndez del Valle, R. (2002): “Innovación y desarrollo territorial: algunos debates teóricos recientes”. EURE (Santiago), vol.28, n.º 84.
- Montero, M. (1993): “La construcción del País Vasco contemporáneo.” Eitorial Txertoa.
- Monaco, M. y Pastorelli, L. (2013): “Los sindicatos y las cooperativas de trabajadores en Europa: una relación gana-gana. Maximizar el potencial social y económico de las cooperativas de trabajo asociado”. Servicio Europeo de Investigación y Desarrollo para la Economía Social (DIESIS). Boletín Internacional de Investigación Sindical. vol. 5. núm. 2
- Monzón, J.L. y Chaves, R. (2012): “La Economía Social en la Unión Europea”. Informe elaborado para el Comité Económico y Social Europeo por el Centro Internacional de Investigación e Información sobre la Economía Pública, Social y Cooperativa (CIRIEC) [On line] <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-30-12-790-es-c.pdf>.

- NAREDO, JOSÉ MANUEL (2001): “Configuración y crisis del mito del trabajo”. Archipiélago. Cuadernos de Crítica de la Cultura n° 48 p. 13-23
- Olatukoop (2017): “Conceptualización de la Economía Social Transformadora.” Documento de trabajo 0. Sin publicar.
- Paolillo, J. (2018): “Construyendo una Economía Social Transformadora: la experiencia de KoopFabrika”. Trabajo Fin de Máster. GEZKI. Instituto de Derecho Cooperativo y Economía social de la UPV.
- Pérez de Mendiguren, J.C. y Etxezarreta, E. (2015): “Sobre el concepto de economía social y solidaria: aproximaciones desde Europa y América Latina.” Revista de Economía Mundial 40, 123-144.
- Organización Internacional del Trabajo (2013): “Sindicatos y cooperativas de trabajo: balance y perspectivas.” Boletín Internacional de Investigación Sindical, Vol. 5 N° 2.
- Pérez Orozco, A. (2014): “Subversión feminista de la economía: aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida”. Traficantes de Sueños.
- POLANYI, K. (2016): “La gran Transformación. Crítica del liberalismo económico”. Ed. Virus.
- PORRO, A. (2017): “¿Qué son las economías transformadoras?”. [On line] <http://opcions.org/es/nos-gusta/las-economias-transformadoras/>
- RAVENTÓS, D. (1999): “El derecho a la existencia. La propuesta del Subsidio Universal Garantizado”. Ed Ariel.
- RAZETO, L. (1994): “Fundamentos de una Teoría Económica Comprensiva”. Santiago de Chile.
- RAZETO, L. (2001): “Desarrollo, transformación y perfeccionamiento de la economía en el tiempo. Santiago de Chile2. Universidad Bolivariana.
- RUGGERI, A. (2020): “Autogestión y revolución. De las primeras cooperativas a Petrogrado y Barcelona”. Descontrol Editorial.
- RUGGERI, A. (2018): “Las empresas recuperadas por las y los trabajadores en Argentina. Una experiencia de autogestión como respuesta a la crisis.” Librepensamiento. N° 95.
- Scholz. T. (2016): “Cooperativismo de plataforma. Desafiando la economía colaborativa corporativa.” Dimmons.net.
- Schujman, M. [et al.] (2019): “Carta del trabajador autogestionario”. Rosario: UNR Editora. Editorial de la Universidad Nacional de Rosario.

- Seminari d'Economia Crítica Taifa (2013): “Reflexionando sobre las alternativas”. [On line] <http://seminaritaifa.org/2013/05/25/taifa-09-reflexionant-sobre-les-alternatives/>
- Shujman, M. (2015): “Cooperativas que recuperan empresas.”, en Fajardo García, G. (Coord.) (2015): “Empresas gestionadas por sus trabajadores. Problemática jurídica y social”. Ed. CIRIEC-España.
- Singer, Paul (2007): “Economía solidaria. Un modo de producción y distribución”, en J. L. Coraggio, (compilador), “La economía social desde la periferia. Contribuciones latinoamericanas”. UNGS/ALTAMIRA, Buenos Aires, pp. 59-77.
- Slobodian, Q. (2018): “Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism”. Harvard University Press, 2018.
- Slobodian, Q. (2019): ““Desde su origen, el neoliberalismo responde a la pregunta de cómo proteger el capitalismo de la democracia”. Entrevista a Quinn Slobodian. [On line] <http://www.sinpermiso.info/textos/desde-su-origen-el-neoliberalismo-responde-a-la-pregunta-de-como-proteger-el-capitalismo-de-la>
- Soler Montiel, M., Delgado Cabeza, M. (2018): “Rearticular la economía desde los territorios: hacia una economía de los vínculos para el cuidado de la vida.” En Riechmann, J. Matarán Ruiz, A. y Carpintero Redondo, O (coords.) (2018): “Para evitar la barbarie. Trayectorias de transición ecosocial y de colapso”. Universidad de Granada.
- Srnicek, N. (2018): “Capitalismo de plataformas”. Caja negra editora.
- SURIÑACH PADILLA, R. (2016): “Les altres economies de la ciutat. Identificant l'ecosistema d'economies transformadores de Barcelona. Resum executiu”. Ayuntamiento de Barcelona. [On line]
- VARGAS VASSEROT, C. (2018): “La transmisión de empresas en crisis a sus trabajadores mediante fórmulas de economía social. Reestructuraciones socialmente responsables antes de la declaración del concurso de acreedores” REVESCO. Revista de Estudios Cooperativos ISSN: 1885-8031. Ediciones Complutense.
- VELTZ, P. (1999): “Mundialización, ciudades y territorio: la economía de archipiélago”. Ariel
- Villafañez Pérez, I. (2015): “El traspaso de empresas a los trabajadores agrupados en cooperativas. Algunos apuntes desde el derecho concursal español”. En Empresa gestionada por sus trabajadores. Problemática jurídica y Social pp137-144. CIRIEC-España

- VV.AA. (2018): “Soberanías. Una propuesta contra el Capitalismo”. Zambra y Baladre.
- Zubiri Rey, J.B., y Rodríguez Algans, Lluís (2019): “Industria vasca, el naufragio permanente”. [On line] <https://www.elsaltodiario.com/industria/industria-vasca-naufragio-permanente>.

